

**VITENDO USEMI NA ULINGANIFU WA MAANA KATIKA TAFSIRI:
MIFANO KUTOKA TAFSIRI ZA KAZI MBILI TEULE ZA BARBARA KIMENYE**

NAHASHON AKUNGAH NYANGERI

Tasnifu hii imetolewa madhumuni ya kutosheleza baadhi ya mahitaji ya shahada ya Uzamili,

Kitivo cha Sanaa na Sayansi Jamii, Idara ya Kiswahili, Chuo Kikuu cha Nairobi

Oktoba 2014

IKIRARI

Tasnifu hii ni kazi yangu binafsi na haijatolewa kwa mji ya shahada yoyote katika chuo kikuu kingine.

..... Tarehe

Nahashon Akungah Nyangeri

Tasnifu hii imetolewa iwasilishwe kwa idhini yetu kama wasimamizi wa mtahiniwa:

..... Tarehe

Dr. James Omboga Zaja

..... Tarehe

Dr. James Nyachae Michira

TABARUKU

Tasnifu hii ninamtabarukia marehemu mamangu **Yovencia Nyanchwa Nyangeri**, ambaye, pasi juhudi zake nisingefika viwango vya juu vya usomi.

SHUKRANI

Tasnifu hii haingekamilika pasi msaada niliopewa na watu kadhaa. Shukurani zangu za pekee ninazitoa kwa Mwenyezi Mungu kwa kunijalia afya ili niandike tasnifu hii. Nawashukuru wasimamizi wangu Dkt. Zaja Omboga na Dkt. Nyachae Michira kwa ushauri wao ambao ulihakikisha kwamba tasnifu hii imekamilika ipaswavyo. Sitamsahau Prof. John Habwe, iliyenifaa kila mara, kwa kutenga muda wake kunielekeza katika masuala mbalimbali ya kinadharia nilipokuwa ninaelekea kulemewa, pamoja na kunipa moyo kutafitia uwanja huu. Walimu wangu Dkt Iribe, Dkt Mukhwana, Dkt Mbuthia, Dkt Swaleh, Dkt Mweri Prof Mbatia na Prof Kineene ninawashukuru kwa kunihimiza kusoma zaidi. Yupo mwalimu Omar Babu aliyenifaa kila mara nilipohitaji vitabu vya marejeleo naye hakusita kunitafutia vitabu hivyo na kuviagiza kwa niaba yangu licha ya kunishauri mara kwa mara. Sitawasahau ndugu zangu Robert Mecha, Geoffrey Monari na Amos Ogeto walionisaidia pakubwa kipindi chote cha miaka miwili nilipokuwa chuoni kwa kunipiga cheki kifedha na kunipa mahali pa kuishi jijini. Mungu awazidishie kwa ukarimu mlionionesha. Enock Matundura na Rachel Maina asante kwa nasaha zenu za mara kwa mara na moyo wenu wa kunihimiza wakati wa uandishi wa tasnifu hii. Joseph Isindikiro wa Chuo Kikuu cha Dar es Salaam, asante kunisaidia kupitia tasnifu za chuo cha Dar es Salaam. Wanafunzi wenzangu, ninawashukuru kwa kunitia moyo kipndi chote cha utafiti. Inanibidi kuwataja Vincent, Grace, Teresia, Ruth na Jane walionifaa kila mara nilipohitaji msaada wao. Ninaishukuru familia yangu kwa subira yao miaka miwili ya utafiti huu. Ninaelewa kwamba mlikosa mchango wangu kipindi hicho chote lakini mkawa na wingi wa subira na kuniombea. Inahalisi kuwataja walimu wenzangu wa Lanet kwa motisha waliyonipa kipindi chote cha uandishi wa tasnifu hii hasa mwalimu Musungu. Ni wengi waliochangia kufanikisha tasnifu hii, hivi kwamba kuwataja kila mmoja si jambo rahisi. Kwa wote ninasema asanteni.

Yaliyomo	
IKIRARI	ii
TABARUKU	iii
SHUKRANI	iv
ISTILAH NA VIFUPISHO	viii
Vifupisho	viii
Istilahi	ix
IKISIRI	x
UTANGULIZI	1
1.0. Usuli wa Mada	1
1.1. Tatizo la Utafiti	3
1.2. Sababu za Kuchagua Somo	3
1.3. Malengo ya Utafiti	4
1.4. Nadhariatete	4
1.5. Upeo na Mipaka	5
1.6. Yaliyoandikwa Kuhusu Mada Hii	5
1.6.1. Yaliyoandikwa Kuhusu Vitendo Usemi.....	5
1.6.2. Yaliyoandikwa Kuhusu Tafsiri ya Kiswahili.....	7
1.6.3. Yaliyoandikwa Kuhusu Vitendo Usemi Katika Tafsiri	10
1.7. Msingi wa Kinadharia	16
1.7.1. Nadharia ya Ulinganifu.....	17
1.7.2. Nadharia ya Ufasiri	19
1.7.3. Nadharia ya Vitendo Usemi.....	22
1.8. Njia za Utafiti	24
1.9. Tanbihi	25
DHANA MUHIMU KATIKA TAFSIRI NA NADHARIA YA VITENDO USEMI	26
2.0 Utangulizi	26
2.1 Maana ya Tafsiri	26
2.2 Ulinganifu	27
2.3 Tafsiri na Isimu	31
2.4 Kipashio cha Tafsiri	33
2.5 Vitendo Usemi kama Kipashio cha Tafsiri	34
2.5.1 Aina za Vitendo Usemi	36
2.6. Kanuni za Ufasaha	43
2.6.1. Kanuni ya Maana ya Kiproposisheni	45
2.6.2. Kanuni za Matayarisho	46

2.6.3.	Kanuni za Uaminifu	46
2.6.4.	Kanuni za Msingi	46
2.7.	Kitenda na Kitaarifu.....	47
2.7.1.	Kitenda na Fasihi	48
2.7.2.	Vitendo Usemi na Fasihi.....	49
2.7.3.	Kutambua Vitendo Usemi katika Fasihi	50
2.7.4.	Tafsiri Kama Uchanganuzi Fasihi.....	52
2.8.	Matumizi ya Nadharia ya Vitendo Usemi Kutafsiri	53
2.8.3.	Proposisheni.....	53
2.8.4.	Nguvu Ilokusheni.....	58
2.8.5.	Vitendo Usemi na Maana.....	60
2.8.6.	Vitendo Usemi na Tafsiri	62
2.9.	Hitimisho.....	65
2.10.	Tanbihi.....	66
VITENDO USEMI KATIKA MUSA NA WATEKANYARA NA MUSA NA SHAMBA LA SHULE .68		
3.0	Utangulizi.....	68
3.0.1	Muhtasari wa <i>Musa na Watekanyara</i>	68
3.0.2	Muhtasari wa <i>Musa na Shamba la Shule</i>	69
3.1	Vitendo Usemi vya Ahadi.....	69
3.1.1	Kitendo usemi cha Kukubali.....	69
1.6.1.	Kitendo Usemi cha Kukataa na cha Kupinga	71
3.1.3.	Kitendo Usemi cha Kuapa	73
3.1.1	Kitendo Usemi cha Kutisha.....	76
3.2	Vitendo Usemi Vielekezi.....	79
3.2.1	Kitendo Usemi cha Amri	79
3.2.2	Kitendo Usemi cha Onyo.....	81
3.3	Vitendo Usemi vya Taarifa.....	86
3.3.1	Kitendo Usemi cha Ombi.....	87
3.3.2	Kitendo Usemi cha Kueleza.....	91
3.3.3	Kitendo Usemi cha Kutanabahisha	94
3.4	Vitendo Usemi vya Hisia.....	97
3.4.1	Kitendo Usemi cha Kupongeza.....	97
3.4.2	Kitendo Usemi cha Kulalamika	100
3.5.	Hitimisho.....	104
3.6.	Tanbihi.....	104
FANI KAMA VITENDO USEMI KATIKA MUSA NA WATEKANYARA NA MUSA NA SHAMBA LA SHULE		
4.0.	Utangulizi.....	106
4.1.	Lugha ya Kifasihi na Vitendo Usemi.....	107

4.2.	Anwani kama Kitendo Usemi	109
4.3.	Majina kama Kitendo Usemi	111
4.3.1.	Majazi kama Kitendo Usemi.....	113
4.3.2.	Lakabu kama Kitendo Usemi.....	114
4.4.	Kinaya kama Kitendo Usemi	115
4.5.	Chuku kama Kitendo Usemi.....	120
4.6.	Maswali Balagha kama Kitendo Usemi	121
4.6.1.	Erotema	123
4.6.2.	Intarogashio.....	126
4.6.3.	Epipleksia.....	126
4.6.4.	Antipofora/ Hipofora.....	127
4.7.	Sitiari kama Kitendo Usemi	129
4.8.	Hitimisho.....	132
4.9.	Tanbihi.....	132
VIPENGELE VYA KIISIMUPARA KAMA VITENDO USEMI KATIKA MUSA NA WATEKANYARA NA MUSA NA SHAMBA LA SHULE		134
5.0.	Utangulizi.....	134
5.1.	Aina za Ishara	134
5.2.	Njia za Mawasiliano ya Ishara.....	136
5.2.1.	Mwili.....	136
5.2.2.	Sauti.....	138
5.3.	Uso	141
5.4.	Kimya	144
5.5.	Hitimisho.....	145
5.6.	Tanbihi.....	145
HITIMISHO NA MAPENDEKEZO		146
6.0.	Utangulizi.....	146
6.1.	Hitimisho.....	147
6.2.	Mapendekezo.....	148
MAREJELEO		149
Kiambatisho 1 – Vitenzi vya Vitendo Usemi		i
Kiambatisho 2 – Viingizi vya kubainisha Vitendo Usemi vya Hisia.....		iii
Kiambatisho 3 - Hojaji kwa Mfasiri.....		iv

ISTILAH NA VIFUPISHO

Vifupisho

AP Athari ya kikalokusheni

KKK Kitendo Kisichokubalika Kijamii

LC Lugha Chanzi

LL Lugha Lengwa

M Msemaji

MC Matini Chanzi

MK Moses and the Kidnappers

ML Matini Lengwa

MP Maana ya Kiproposisheni

MS Moses and the School Farm

NI Nguvu ilokusheni

P Kitendo

T Tamko

Taz. Tazama

VU Vitendo Usemi

VUA Vitendo Usemi vya Ahadi

VUE Vitendo Usemi vya Vielekezi

VUH Vitendo Usemi vya Hisia

VUI Vitendo Usemi vya Ilokusheni

VUL Vitendo Usemi vya Lokusheni

VUM Vitendo Usemi vya Maamuzi

VUP Vitendo Usemi vya Palokusheni

VUT Vitendo Usemi vya Taarifa

W Msemewa

Istilahi

Ilokusheni –nguvu ambazo tamko huwa nazo pindi tu linapotamkwa.

Kitaarifu – tamko ambalo hutolewa linaloweza kuthibitishwa kuwa ama la ukweli au urongo.

Kitenda – tamko ambalo kwalo msemaji hufanya jambo fulani kwa kusema pekee.

Kitendo usemi – tamko lichukuliwalo kama kitendo ambalo kwalo msemaji hutenda jambo.

Lokusheni – kitendo cha kutoa tamko lolote. Dhana hii pia tumeiita *unatiki* kurejelea usemaji.

Nguvu Ilokusheni – Nia ya kimawasiliano aliyonayo msemaji

Palokusheni –kitendo cha msemewa kutokana na athari ya kitendo hicho kwa tabia, imani na hisia.

Proposisheni–kiini cha kisemantiki cha sentensi kinachoamua kanuni za ukweli za sentensi hiyo pasi kuzingatia muundo wake wa kisintaksia.

IKISIRI

Huu utafiti ulihusu matumizi ya nadharia ya vitendo usemi kusuluhisha tatizo la ulinganifu katika tafsiri. Msisitizo ulitiliwa kwenye ngazi ya ilokusheni ambapo swali kuu lililoongoza utafiti wenyewe ni kutatokea nini iwapo nadharia ya vitendo usemi (VU) itahuruhijwa na kutumiwa kama msingi wa kushughulikia tafsiri ya Kiswahili? Nadharia ya VU inaweza kuwa faafu, iwapo, mihimili yake itaeleweka na jinsi VU huibuliwa katika lugha lengwa (LL). Miundo ya kuibua VU ambavyo tumeainisha kwa kuzingatia kielelezo cha Searle imeshughulikiwa. Nadharia za ulinganifu na ufasiri zimetumiwa kwenye uchunguzi huu. Ili kutathmini ufaafu wa nadharia yenyewe katika kusuluhisha matatizo ya utafiti, nadharia za ufasiri na ulinganifu zimetumiwa kuchunguza tafsiri za kazi mbili za Barbara Kimenye zilizoteuliwa kama kielelezo huku ukamilifu wa lugha katika mikabala ya isimu, fasihi na ishara ukizingatiwa. Mifano ya VU mbalimbali vinavyojitokeza kwenye kazi hizi imechanganuliwa. Pale kunakojitokeza usolinganifu, tunapendekeza tafsiri faafu kwa mujibu wa isimu tendaji. Tumesisitiza umuhimu wa kuzingatia vipengele vya pragmatiki katika uibushi wa maana ili kufanikisha mawasiliano.

SURA YA KWANZA UTANGULIZI

1.0. Usuli wa Mada

Tafsiri ni mchakato unaotumiwa kuchunguza jukumu la lugha katika jamii. Kimsingi, lengo la lugha ni kuwasiliana. Katika kuibua tendo jipya la mawasiliano kutoka kwa lile lililoko, wafasiri huelekezwa na kanuni za kijamii, huku wakishiriki uafikianaji wa maana baina ya matini chanzi (tangu hapa MC) na matini lengwa (tangu hapa ML). Katika kuchunguza huu mchakato changamano, tunatafuta mwanga unaotupeleka hatua iliyo zaidi ya tafsiri, na kutuingiza kwenye uhusiano uliopo baina ya tendo la lugha na muktadha wa kijamii inamojitokeza. Katika baadhi ya miktadha tunategemea matumizi mwafaka ya lugha moja kwa moja. Lakini mara nyingi watu husema wasichomaanisha. Robinson (2003:49) anasaema, kulielewa tamko au andiko la mtu si jambo rahisi kwa kuwa wasemaji hawatumii lugha kwa namna ambayo tunaweza kuiita “razini”: hawasemi wanachokimaanisha, wanaacha habari muhimu, huficha nia zao, wakadanganya, hutumia chuku, kinaya ama jazanda. Hii inaonesha ugumu wa kutafsiri, kwa kuwa kutafsiri ni zaidi ya kutafuta visawe katika lugha lengwa (LL). Inabidi kuacha miundo ya lugha chanzi (LC) na kuzingatia ya LL pasi kupoteza, kupotosha au kubadilisha maana (Larson, 1984:189). Katika hali kama hii, ipo haja kutafsiri matamko yao.

Maarifa ya kiisimu yana nafasi kubwa katika tafsiri kwa kuwa ni maelekezo ya vipengele vinavyofaa kuzingatiwa wakati wa kutafsiri (Mwansoko, n.w., 2006). Mojawapo ya vipengele hivi ni vitendo usemi (tangu hapa VU), ambavyo ni vipashio vya kimsingi vya mawasiliano. Mawasiliano yote huhusisha VU (Searle 1975). Kuvielewa VU, pamoja na muktadha vinamojitokeza ni muhimu ili kusimbua tamko na maana yake. Kwa kuwa sharti mawasiliano yafaulu ili tafsiri ifanikiwe, inabidi kuhusisha VU.

Madai ya Robinson (2003) kwamba uchunguzi wa kiisimu wa watafsiri kama watendaji wa VU, upo katika ukembe wake yanapaswa kuangaliwa upya. Nao Omboga (1986) na Baker (1992) wanasema, tafsiri kama taaluma ni changa ikilinganishwa na taaluma nyinginezo kama tiba na uhandisi. Hata hivyo, tangu watoe madai haya, mengi yamepitikia tafsiri. Pengine imeingia ujanani, kwa kuwa, “historia ni mojawapo ya maswala ambayo yameitendekeza taaluma ya tafsiri tangu miaka ya 1970” (Bassnett na Lefevere, 1998:1). Iwapo mchango wa VU katika tafsiri umo katika ujana wake, pana haja kuuvusha uingie utu uzima kisha ukongwe.

Wasomi wa tafsiri wenye mwegemeo wa kiisimu, waliofungwa na ulinganifu, hawajawa na hamu kutalii kongoo zima la uwezo wa utendaji wa kijamii wa mfasiri. Ajabu ni kwamba hata wasomi watajika kama Hatim na Mason (1990; 1997) au Neubert na Shreve (1992) wanamuona mfasiri kuwa mwaminifu katika uibushi wa VU vya watu wengine, bali yeye si mtendaji wavyo. Kutokana na haya, mwamko wa kutalii tafsiri kama utendaji umewaacha nyuma wanaisimu, hasa kigezo cha tamko katika tafsiri. Kuna haja ya kuchunguza hali hii katika tafsiri, ili kuikuza hadhi ya mfasiri anayeonekana kuwa kama chombo tu cha kunakili mawazo ya mwandishi ‘kimashine’. Inahalisi kuchunguza iwapo wafasiri pia hutenda lolote katika kutafsiri, pamoja na kile matini wanazoiibua hutenda.

Pana uhusiano wa karibu baina ya tafsiri na isimu. Fawcett (1997) katika Robinson (2003) anaurejelea uhusiano huu:

Kwa kuwa isimu ni uchunguzi wa lugha na umeibua nadharia muhimu kuhusu jinsi lugha hutenda kazi, na kuwa tafsiri ni tukio la lugha, yaelekea ni suala la kawaida kufikiria kuwa isimu ina cha kusema kuhusu tafsiri (uk:1) [TY]

Kutokana na mawazo haya, tunahitaji kielelezo kitakachooana na mwenendo changamano wa utendaji wa kijamii. Kwa mantiki hii tuliuzimiza kuchunguza ubora wa tafsiri tendaji.

1.1. Tatizo la Utafiti

Ingawa wataalamu mbalimbali kama vile Shitemi (1990; 1997), Omboga (1986; 2006) na Osore (1994; 2008) wameshughulikia tafsiri, baadhi ya matatizo yanaonekana kudumu, hasa lile la ulinganifu. Mojawapo ya ala za kiisimu ambayo imetumiwa kusuluhisha tatizo hili ni VU. Ingawa wataalamu kadhaa kama vile Hutt (1977), Larson (1984), Hickey (1998), Hervey (1998), Robinson (2003), Al-Hamdani (2012) na Polcz (2012) wameshughulikia nafasi ya VU katika tafsiri, kadri ya uelewa wetu uchunguzi wa nafasi ya VU katika lugha ya Kiswahili kwa jumla na hasa tafsiri, bado haujachunguzwa. Hii inadhihirisha pengo la kiusomi lililopo ambalo utafiti huu ulilenga kulipunguza ikiwa si kuliziba. Tofauti na mkabala uliochukuliwa na wataalamu wa awali, kwenye uchunguzi huu tunazingatia maana tendaji ambayo hubebwa na ilokusheni.

1.2. Sababu za Kuchagua Somo

Tumechagua mkabala wa VU kutoka kwa ile iliyopo kwa kuwa tunaamini vinawakilisha nadharia na mbinu muhimu za kutumia kuchunguzia mawasiliano, utamaduni na jamii. Tulichochea na uelewa wetu kwamba dhana ya VU ni ya kimsingi katika utambuzi na uibuashi wa maana katika matini za kimawasiliano, hasa matini hizo zinapokitwa katika misingi ya kipragmatiki. Huu ndio mkabala unaomhusisha msemaji pamoja na tamko lake, muktadha na msemewa ili kuchanganua maana. Tunaamini kwamba VU ndivyo hushughulikia dhana ya maana katika ukamilifu wake, ambapo vipengele vyote vinavyochangia upatikanaji wa maana ‘hukongamanishwa’. Nadharia ya VU haijaitiliwa maanani sana na wataalamu wa tafsiri. Hili linadhihirika kutokana na kazi chache zilizopo tulivyotaja kwenye sehemu ya 1.2. Kwa mantiki

hii, uchunguzi huu ulidhamiria kuibua hamu ya kiusomi ya kushughulikia VU kama kipashio msingi cha kimawasiliano kinachofaulisha mawasiliano.

Isitoshe, tafsiri za Kiswahili zinazolenga fasihi ya vijana haijashughulikiwa kwa kina kutokana na hadhi ya chini utanzu huu umepewa. Katika kuinua hadhi hii, tunaamini uchunguzi huu utachangia kuwahamasisha wataalamu kuumakinikia. Tulichagua kazi za kwa sababu hii ndiyo tafsiri ya pekee iliyopo ya msururu iliyowahi kutafsiriwa na mtafsiri yule yule (Enock Matundura), wahusika wakiwa walewale lakini hujikuta kwenye mazingira tofauti tofauti. Uteuzi wa vitabu *Musa na Shamba la Shule* na *Musa na Watekanyara* kutoka kwa msururu huu umeongozwa na wingi wa VU, vilivyomo kwenye tafsiri hizi. Pamoja na hayo, matini tunazozishughulikia hazijawahi kuhakikiwa kwa kutumia mkabala wa VU.

1.3. Malengo ya Utafiti

Utafiti ulilenga yafuatayo:

- (a) Kuchunguza changamoto zinazojitokeza tunapotafsiri VU kutoka Kiingereza hadi Kiswahili.
- (b) Kuchunguza nafasi ya VU kufanikisha ulinganifu katika tafsiri.
- (c) Kubainisha ikiwa aina ile ile ya VU katika MC vinadumishwa kwenye ML.

1.4. Nadhariatete

Utafiti huu uliongozwa na nadhariatete zifuatazo:

- (a) Changamoto zinazoibuka wakati wa kutafsiri VU kutoka Kiingereza hadi Kiswahili hutokana na tofauti za kitamaduni na kimuktadha.
- (b) Kitendo usemi ni kipashio cha kimsingi ambacho hufanikisha ulinganifu katika tafsiri.
- (c) Aina ile ile ya kitendo usemi katika MC hudumishwa kwenye ML.

1.5. Upeo na Mipaka

Utafiti huu ulichunguza jinsi VU vilivyomo kwenye tafsiri za *Musa na Shamba la Shule* na *Musa na Watekanyara* vimetafsiriwa. Pia umehusu VU kwa kuchunguza jinsi uteuzi umefanywa kuvitafsiri kulingana na muktadha vinamojitokeza. Msisitizo wetu umekuwa kwenye ulinganifu wao. Tumejikita kwenye NI kuchunguza ulinganifu wa maana.

Kwenye uchunguzi huu tunaonesha athari za kutumia nadharia ya VU kama ala ya kushughulikia matatizo ya tafsiri. Swali kuu ambalo tumelijibu ni “je, kwa kuzingatia VU, ni kwa kiwango gani tutakuza ulinganifu katika tafsiri? Tumechukua mkabala tendaji kuchunguza ulinganifu wa VU vinavyojitokeza katika tafsiri za Kiswahili huku tukiteua kazi mbili zilizotafsiriwa kutoka Kiingereza hadi Kiswahili za *Musa na Watekanyara* na *Musa na Shamba la Shule*.

1.6. Yaliyoandikwa Kuhusu Mada Hii

Kutokana na uanuwai wa mada tuliyoishughulikia, tumeigawa sehemu hii vijisehemu vitatu - nadharia ya VU, tafsiri ya Kiswahili na VU katika tafsiri. Kwenye kila kijisehemu tunaonesha wanayoyasema wataalamu, kwa kuangazia kile walichokusudia kufanya, nadharia waliyotumia, kufanikiwa kwao pamoja na kuonesha umuhimu wa mchango wao kwa utafiti wetu.

1.6.1. Yaliyoandikwa Kuhusu Vitendo Usemi

Lengo kuu la tafsiri huwa kufaulisha mawasiliano. Kipengele cha kimsingi katika mawasiliano ni VU (Austin, 1962; Searle, 1975). Vipo viwango vitatu vya utendaji vinavyojitokeza kwa mkupuo pindi tu mtu anapotoa tamko. Kile mtu hutenda kwa kutamka na kile anatenda kupitia kutamka. Viwango hivi ni lokusheni, ilokusheni na palokusheni¹. Basi kutamka ni kutenda. Usemi unaoambatanishwa na utendaji wenyewe ni ishara tu ya nje inayosikika (Austin, 1962: 13). Ili tamko lichukuliwe kama tendo, linafaa kutimiza kanuni tatu za ufasaha², huku kila

kanuni ikiwa na sehemu mbili. Kanuni hizi ndizo huathiri utendaji pamoja na matamko kwa jumla (uk. 26).

- (a) (i) Kuwepo kwa utaratibu wa kaida wenye athari za kaida unaojumuisha utamkaji maneno fulani unaotekelezwa na watu mahususi
- (ii) Wanaohusika pamoja na hali ya kutendwa vifae ili kusihhi kwa utaratibu
- (b) (i) Utaratibu uelekezwe ipasavyo na wanaohusika wote na
- (ii) Kwa ukamilifu
- (c) (i) Anayehusika kuendesha huo utaratibu awe na fikira au hisia za kuzindua hulka fulani zinazotokana na utendaji huo kwa wanaoshiriki na hao washiriki wawe na nia ya kutekeleza hilo, na
- (ii) Watekeleze utendaji huo kwa hakika.

Kanuni anazozitaja Austin zitaufaa uchunguzi wetu katika kuyafasiri matamko mbalimbali kwenye MC, kisha kuyalinganisha na yale yametafsiriwa kwenye ML. Zinatufaa kuchunguza ikiwa NI imezingatiwa katika kufasiri VU vinavyohusika.

Naye Searle (1969), anaonelea kwamba kigezo muhimu katika kuainisha VU ni ilokusheni. Kwake ilokusheni ni kiaswe cha VU. Kinyume na Austin, anaongeza dhana ya proposisheni³ katika kushughulikia VU na kuibuka na aina tano za VU. Makundi hayo ni taarifa, hisia, vielekezi ahadi na maamuzi. Tofauti muhimu baina yao ni kwamba Austin anasisitiza ufasiri wa kikaida wa VU huku Searle akisisitiza ufasiri wa kisaikolojia kwa misingi ya imani, kusudi n.k. Searle aidha anasema kitendo usemi kina vitendo vinne kinyume na Austin anayedai ni vitatu. Anadai si matamko yote huhusisha urejeleaji na uarifu – reme ya Austin. Hii ina maana kwamba uainishaji wa Searle unahusisha vipengele viwili pekee – foni na reme. Searle anakiita kitendo hiki kitendo tamko, kinachohusu utamkaji mofu, maneno, sentensi, virai n.k. Anakiweka kigezo

cha reme cha Austin kwenye kundi huru, akakiita kitendo proposisheni. Proposisheni huhusu kurejelea na ku(ta)arifu.

Uchunguzi wa Searle utatufaa katika uchunguzi wetu katika kuainisha VU mbalimbali vilivyomo kwenye matini tulizoziteua. NI itakuwa mhimili mkubwa tutakayozingatia katika uchunguzi huu kwa kuwa inabeba nia ya msemaji au mwandishi.

Maana ya msemaji na ufasiri wake katika mawasiliano ni suala ambalo limeshughulikiwa na wanaisimu kama vile Clark na Thomas (1986), Verderken (1995) na Marimardou (2002). Wataalamu hawa wanachunguza VU vilivyoshughulikiwa na watangulizi wao na kusema kwamba NI ni sawa na maana ya msemaji. Kwa mujibu wa Marmaridou (2000), nadharia ya VU hutupatia mtazamo badala wa kuchanganulia sentensi. Kuchunguza maana za sentensi kwa kutumia mtazamo huu hulenga kuelewa jukumu la VU katika mawasiliano kama matukio, yaani kauli za kiisimu zinazotumiwa kwa lengo mahususi katika muktadha maalumu usio wa kiisimu (uk. 167). Kwa kuihusisha nadharia ya VU na matumizi ya sentensi katika mawasiliano, Marmaridou anaonyesha kwamba VU ni kipengele cha kipragmatiki.

Sadock (2004) amepiga hatua zaidi. Licha ya kufafanua NI ya tamko anachanganua upole kama mkakati wa lugha katika VU. Mawazo ya wataalamu haya kuhusu nafasi ya VU katika kufanikisha mawasiliano yanaufaidi uchunguzi wetu kushughulikia jinsi tafsiri huweza kufanikishwa kimawasiliano kupitia kuzingatia VU.

1.6.2. Yaliyoandikwa Kuhusu Tafsiri ya Kiswahili

Utafiti aliokwisha kufanywa unahusu makosa ya kisarufi na jinsi ya kuyarekebisha (Omboga 1986). Anasisitiza umuhimu wa kuwepo kwa misingi thabiti ya kinadharia kabla ya kuanza kutafsiri. Shitemi (1990) kwa kutumia *Wema Hawajazaliwa* kama kielelezo, ameshughulikia

mambo yanayoathiri maamuzi ya ulinganifu kwa misingi ya mada, utamaduni na muktadha wa kiisimu ambamo tafsiri hufanywa huku akitumia tafsiri ya *Shujaa Okonkwo* kama kielelezo. Ulinganifu katika fasihi tafsiri, kwa mujibu wa Shitemi hutegemea umahiri wa kiisimu na kifasihi wa mtafsiri, uelewa wake wa muktadha wa tafsiri na uwezo wa kujirekebisha kutegemea mahitaji ya HL (uk. 168)

Kaviti (2005) amechunguza makosa ya kisintaksia yanayojitokeza kwenye tafsiri za makala magazetini. Anatumia nadharia ya tafsiri mawasiliano kwenye utafiti wake. Ameonyesha upungufu uliopo kwenye makala zilizotafsiriwa. Anasisitiza umuhimu wa kusawazisha sintaksia ndipo maana ya ujumbe asilia umfikie msomaji. Hili hutekelezwa kwa kutumia miundo ya kisintaksia inayokubalika. Anashauri kuwa muundo wa sentensi wa LL uongoze tafsiri. Ameshungulikia vipengele kama vile virai, vishazi, dhamira na toni, njeo na hali. Kaviti anashughulikia tafsiri kwa kuzingatia vipengele vya kisintaksia. Hii imo kwenye uwanja wa isimu. Nasi tunashughulikia VU ambavyo ni kipengele cha kipragmatiki, uwanja mwingine wa isimu. Mwegemeo wa Kaviti katika maswala ya kiisimu katika kushughulikia tatizo la tafsiri utatufaa kwa kuwa sisi pia tunashughulikia kipengele mojawapo cha kiisimu.

Uchunguzi wa Omboga (2006) unahusu utathmini wa kinadharia wa fasihi tafsiri ya Kiswahili. Anataja mbinu badala za kusoma, kufafanua na kutoa nadharia ya matini zilizotafsiriwa kwa misingi iliyo nje ya mifumo na miundo ya urasmi. Yapo masuala mengine kama ya kimatini, kimuktadha, kitamaduni na ya ufundishaji yanayochangia MC kufikia matarajio ya hadhira lengwa (HL). Anasisitiza kuwa upataji ulinganifu ni matokeo ya kitamaduni na historia yanayochangia utunzi wa matini za kifasihi wala si usawa wa kiisimu. Ametumia mifano kutoka *Mabepari wa Venisi*, *Utenzi wa Kalevala* na *Barua Ndefu kama Hii*. Anasisitiza kuwa haya

ndiyo huongoza kufungamana kwa kifasihi, kiufundishaji na kitamaduni kwa kazi inayohusika katika Kiswahili.

Mawazo yake kuhusu ulinganifu yatatufaidi kwa kuwa tunachunguza ulinganifu wa VU katika fasihi tafsiri. Kuhusu ulinganifu, Omboga anasema uchunguzi wa fasihi tafsiri katika Kiswahili umejihusisha na uhawilishaji wa ulinganifu wa kiisimu wa MC hadi ML, ambapo lengo kuu ni kanuni za kimuundo za kiisimu. Hali hii huchuchia mitazamo inayodumisha na kupendelea MC pamoja na utamaduni wake (uk. 15) kufuata MC kikasuku ni kujifungia na hakukuzi umuhimu wa ML. Mara nyingi, kufuata MC kwa kila jambo huizuia HL kufikia matarajio yake (uk. 17).

Ulinganifu wa kipragmatiki hufaulisha umaanisho katika tafsiri (Simiyu 2010). Akitumia nadharia ya umaanisho anasema kwamba maana hupatikana kupitia vipengele vya kipragmatiki. Maoni yake yanatufaa katika kuelewa umuhimu wa vipengele hivi vya kipragmatiki na mchango wao kwenye ulinganifu wa maana.

Nyaga (2012) ameshughulikia ulinganifu katika tafsiri ya fasihi akitumia *Usaliti Mjini* kama kielelezo. Ameonesha sura tofauti tofauti za ulinganifu na kueleza jinsi ulinganifu unaibua matatizo katika uibushi wa maana. Kazi hii itatufaa katika kutathmini ulinganifu wa VU katika Kiingereza na Kiswahili.

Mutugi (2012) amechungunza changamoto zinazoibuka katika kutafsiri kauli za pronomino kutoka Kiingereza hadi Kiswahili. Ameonyesha kwamba athari za tafsiri mbaya ni kupotoshwa kwa maana. Kwenye uchunguzi wake anasema tafsiri ni mradi unaohusu masuala kadhaa. Kila sentensi inahusu uteuzi mwingi kuhusu habari zake. Hili suala la uteuzi pia limeshuhulikiwa na Shitemi (ameshatajwa). Hivyo basi, tafsiri ni mchakato wala si tukio. Kwenye mchakato huu, maana huhawilishwa kutoka LC hadi kwa LL. Ni mchakato ambao kwao, mtafsiri hulazimika

kuamua ni seti ipi kati ya faridi zilizopo za kileksika aitumie, njeo gani au hali inayofaa, wapi atumie kiwakilishi na wapi atumie nonimo. Kwa muhtasari anasema tafsiri huhusu maamuzi ya kiisimu yanayofanywa wakati wa kuhawilisha maana. Uchunguzi huu ulitufaa kwa kuwa ameshughulikia kipengele mahususi cha kiisimu. Nasi tunashughulikia kipengele kingine cha kiisimu. Mawazo yake kuhusu umuhimu wa uteuzi katika kutafuta ulinganifu wa kipengele anachokichunguza yatatufaa.

1.6.3. Yaliyoandikwa Kuhusu Vitendo Usemi Katika Tafsiri

Mjadala wetu katika sehemu hii unahusu wataalamu ambao kazi zao zimeshughulikia VU katika tafsiri. Tulivyotaja tangu mwanzo, hakuna kazi yoyote inayoshughulikia VU katika tafsiri ya Kiswahili. Hata katika isimu amali ni Mweri (2010) ambaye ametaja kuhusu VU japo kijuu juu.

Umuhimu wa VU katika uibushi wa maana si jambo la kupuuzwa. Pana haja kuvidumisha katika tafsiri, kinyume na mawazo ya Huttar (1977) anayedai si lazima kudumisha VU. Huttar anasema kwamba lokusheni hudumishwa kwenye tafsiri ya moja kwa moja, lakini ikiwa lengo ni kufaulisha mawasiliano, si lazima kudumisha VU. Mawazo yake yanachochewa na imani kwamba vimebebwa kwenye vitendo vya mtafsiri, dhana anayoiita *vitendo bebwa*. Kuvidumisha kutategemea LL, pamoja na utamaduni wake. Kutozingatia VU fulani fulani katika tafsiri, hudunisha umuhimu wao wa kufanikisha mawasiliano. Haya madai yana maana kwamba VU havina mchango wowote wa kimawasiliano. Hata hivyo, Hickey (1998) unatoa suluhisho kwa hili tatizo kwa kusema kwamba iwapo mikakati faafu itatumiwa, upo uwezekano wa kudumisha palokusheni za MC katika ML. Kwa kuwa ilokusheni hubeba nia ya msemaji, umuhimu wake wa kimawasiliano huwezi kupuuzwa. Ni sharti vizingatiwe katika kufaulisha mawasiliano.

Licha ya udhaifu mwingi kwenye uchunguzi wa Huttar, baadhi ya mawazo yake yanaufaidi uchunguzi wetu. Suala alilolishughulikia ndilo hilo nasi tunalishughulikia katika Kiswahili, huku tukiegema uwezekano wa kudumisha VU vya MC, kinyume na msimamo wake.

VU huwa muhimu katika kudumisha ulinganifu kati ya MC na ML. Larson (1984) ameonesha umuhimu wa NI katika tafsiri. Anashauri kwamba sharti watafsiri wazingatie NI wala si muundo wa kisarufi hasa pale utengano baina ya muundo na NI uko wazi. Wakati mwingine, miundo mbalimbali ya sentensi hutekeleza majukumu tofauti na yale majukumu yao ya kimsingi. Yaani swali katika MC linaweza kugeuzwa likawa taarifa katika ML. Hivyo basi ni muhimu kutambua majukumu haya ya “ziada” kabla ya kutafsiri ama tafsiri itakuwa tenge. Baada ya kuyatambua majukumu, maamuzi kuhusu miundo ya kisarufi ya LL, ambayo itawasilisha maana iliyokusudiwa huteuliwa. asemavyo Larson linalotatiza tafsiri, ni tofauti baina ya dhamira ya kisarufi na NI. Katika hali hii, la muhimu kuzingatia ni NI. Kwa kuzingatia NI, Larson ameonesha uwezekano wa nadharia ya VU kutumiwa kufanikisha tafsiri. Akitumia mifano kutoka lugha ya Kiingereza, amedhihirisha jinsi swali linaweza kuwa na NI tofautitofauti, hasa swali la balagha, kama vile amri, kukemea, kusisitiza, hizia n.k. Katika hali hii, mtafsiri achunguze swali la MC kabla ya kutafsiri ili kung’amua iwapo ni swali la kawaida au la balagha. Uchunguzi wa Larson umejikusisha na vitendo usemi vya kiilokusheni (VUI) kwa jumla pasi kujifunga katika lugha mahususi. Nasi tunashughulikia kipengele hicho hicho lakini katika lugha ya Kiswahili. Mawazo yake kuhusu kubadilika kwa dhamira ya kisarufi wakati wa kutafsiri iwapo mtafsiri atazingatia NI katika kupata ulinganifu ulitufaa katika utafiti wetu.

Ilokusheni ni muhimu katika kufanikisha mawasiliano katika tafsiri. Hivi ndivyo vinavyobeba maana, na dhamira ya MC. Kwa kuibuka na ala za kuongoza uteuzi wa mkakati wa kutafsiri majukumu ya kiilokusheni yanayojitokeza kwenye lugha, Hervey (1998) anaonesha manufaa ya

nadharia ya VU katika tafsiri. Anataja kiimbo, mpangilio na faridipeke kuwa ala zinazodhibiti NI, hivyo kusisitiza kwamba sharti zizingatiwe kwenye tafsiri. Utambuzi wa kipengele ambacho hutumiwa pakubwa na lugha zinazohusika huwa muhimu kwa mtafsiri kwa kuwa ndicho humwongoza kuteua mkakati wa tafsiri atakaoutumia. Baada ya utambuzi huu, mtafsiri hufidia ‘kupotea fulani’ kwa athari fulani kutoka kwa MC, kutokana na kutumia athari ya kimatini iliyo tofauti na ile ya MC. Kwa kuwa mawasiliano ni jambo bia, vitendo vya kimawasiliano vya utamaduni/ lugha mmoja vinaweza kuwaziwa katika utamaduni/ lugha nyingine. Kwa Hervey, vitendo vya kimawasiliano ndivyo vianvyopasa kuzingatiwa wala si kanuni za lugha. Mchango wa Hervey unatusaidia kuchunguza kipengele kinachotawala NI katika lugha ya Kiswahili pamoja na kuchunguza iwapo tafsiri tulizoteua kama kielelezo zimekizingatia kipengele hiki.

Kipimo cha ufanisi wa tafsiri ni ulinganifu wa athari ya kipalokusheni (AP) baina ya MC na ML. Uchunguzi wa Hickey (1998) unachangia pakubwa kusuluhisha hofu ya Huttar (ametajwa), tulivyodokeza hapo awali. Katika utafiti wake, Hickey ameangazia AP na jinsi zinavyokuza tafsiri. Anasisitiza kwamba, ingawa mwitikio wa wapokeaji kwa usemi ule ule huenda uwe tofauti kutoka mtu mmoja hadi mwingine, sharti miitikio hiyo ichukuliwe kuwa inayofanana kwa sababu inatokana na kichocheo kimoja bila kuzingatia kwamba wapokeaji hao ni tofauti na hata mazingira waliomo ni tofauti. Udumishaji wa ulinganifu wa kipalokusheni katika tafsiri ni suala la kimkakati. Katika kuufikia ulinganifu, Hickey anasema inapasa mtafsiri achunguze palokusheni zote zinazoweza kuwepo kwa kuzingatia lokusheni (kile MC husema) na ilokusheni (kile MC hutenda). Mawazo yake yanachochewa na mtazamo kuwa lengo la mtafsiri liwe kupata matini ambayo kila mara inaweza kuwapa wasomaji wake nafasi ya kupata athari inayofanana na athari wanayoipata wasomaji wa MC. Asemavyo “tafsiri yoyote ile yafaa iwe na uwezo wa kuwaathiri wasomaji wake kwa njia MC inavyowaathiri wasomaji wake” (uk. 224).

Hervey anadhihirisha kwamba VU hutekeleza jukumu lao kimsonge ambapo lokusheni huibua ilokusheni ambayo nayo hujenga palokusheni.

Ipo haja kuwepo utaratibu na utambuzi wa vipengele vya kuzingatia ili kudumisha AP katika ML. Vipengele vya kutumiwa kuufanikisha ulinganifu wa palokusheni anavyovitaja Hickey – utambulishaji, ufafanuzi na uwekaji upya kwenye muktadha ni ala muhimu. Ameonyesha jinsi vipengele hivi hutumiwa katika kufikia AP inayotarajiwa. (taz. uk. 220-223). Kwa kuonyesha jinsi athari hii hupatikana anasema, palokusheni hutokana na vitendo vya lokusheni/ ilokusheni + muktadha + msomaji, na muktadha wa ML = muktadha wa MC + ufafanuzi + utambulishaji. Kila lugha hutegemea mojawapo ya vipengele hivi kufaulisha palokusheni zake. Ingawa si kwa kina, ameshughulikia palokusheni katika tafsiri za kifasihi. Ametaja mtindo, majina ya mahali, wahusika, tofauti za wakati kama masuala ya yanayoathiri ulinganifu wa kipalokusheni. AP hubadilika kadri muda unavyozidi kupanuka baina ya wakati kazi imetafsiriwa na wakati kazi yenyewe inaposomwa. Kutatua matatizo kama haya anapendekeza watafsiri watumie utambulishaji kwa makini kwa kudumisha majina pamoja na ufafanuzi wa kiwango fulani ili kuipa hadhira lengwa nafasi ya kupitikia AP zinazofanana na za wasomaji MC.

Mbinu za kutumia kufanikisha ulinganifu anazozitaja Hickey zinatufaa katika kutambua jinsi zimetumika kuufanikisha ulinganifu wa kiuamilifu na udumishaji wa palokusheni katika tafsiri. Anatufaa katika kupima ufanisi wa mbinu mbalimbali za kudumisha ulinganifu wa kipalokusheni katika tafsiri za Kiswahili. Mawazo yake kuhusu kufikia ulinganifu ni ala muhimu kwetu.

Tafsiri inafaa kuzingatia utendaji wa lugha kuliko kuegemea kwenye ufafanuzi wake, kwa sababu hiki ndicho kigezo kinachobeba maana kamilifu ya tamko. Robinson (2003)

anaunganisha maoni ya Austin, Grice, Derrida, Pym na Searle katika kutetea nadharia faafu ya tafsiri. Anachukua wazo la Austin la ‘kitenda’ kama kielelezo kikuu, anakoyakita mawazo yake. Anajaribu kukuza uelewa wa uhusiano uliopo kati ya maneno, matendo na tafsiri kupitia mbinu zinazotumiwa na wanaisimu. Anakinzana na wanaisimu miundo wayaonao maneno kuwa yanayotaarifu kinyume na mtazamo wake ambako maneno hutenda. Kwake, tafsiri huhusisha isimu ‘tendaji’ na uwezo wake wa kuzalisha upya maneno yanayofanya jambo fulani kwa wasemewa.

Msisitizo wa Robinson ni kwenye utendaji akilenga kuipa tafsiri msukumo mpya. Kwa kuwa lugha ndiyo malighafi ya pekee ya tafsiri ambayo huweza kufasiriwa, ipo haja ya kuzingatia jinsi lugha yenyewe hufafanuliwa kwa mtazamo wa utendaji. Kutojitosheleza kwa isimu miundo kushughulikia matatizo ya tafsiri huchochea kutafuta nyenzo badala kushughulikia suala hili muhimu. Katika kushughulikia mgogoro wa kintazamo ambao umekuwepo wa kushughulikia tafsiri, Robinson anapendekeza kutumiwa isimu tendaji. Kwake iwapo tafsiri inahusu lugha, ipo haja ya kuifafanua lugha kwa mtazamo tendaji (si umilisi) kwa kuzingatia VU. Zipo halia nyingi za lugha anazoweza kuzitalii mfasiri kando na ulinganifu wa kiisimu. Robinson anauondoa “utandu” wa kanuni za kiisimu unaogubika mchakato wa tafsiri kwa kupendekeza mtazamo mpya unaompa mfasiri nafasi kuhawilisha VU⁴. Kwake mfasiri anatenda kitu fulani bali haketi tu na kanuni za kiisimu kutafuta ulinganifu (uk. 148).

Mawazo ya Robinson yanatufaa kwa kujenga mwegemeo wa utendaji ambao uchunguzi huu umechukua katika kulishughulikia suala la tafsiri ya kazi za fasihi hadi Kiswahili. Maoni yake yameathiri mtazamo wetu kuhusu dhana ya maana hivi kwamba tunaonelea kuna maana aina mbili – taarifa na tendaji. Kwenye uchunguzi huu maana tendaji imepewa kipaumbele.

Upeo wa tafsiri ni ulinganifu wa kipalokusheni. Kwa kusisitiza watafsiri wazingatie maana ya kipragmatiki ili kupata mwanga zaidi kuhusu nia ya msemaji, Sultan (2007) anadokeza jinsi ulinganifu wa kipalokusheni unavyoweza kufaulishwa. Hata hivyo hafafanui mbinu ambazo mtafsiri anaweza kuzitumia kufikia ulinganifu huo, afanyavyo Hickey (1998) tulivyoona hapo juu. Sultan anaonekana kuchunguza VU kimuundo. Anaonyesha jinsi muundo wa lugha huathiri uundwaji wa matamko kuwasilishia ilokusheni zao. Mambo mawili muhimu kuhusu tafsiri anayoyataja ni miundo itumiwayo na lugha zinazohusika (kuzungukazunguka au nyenzo za kileksika) na aina ya “vitenda” (wazi au fiche) kutekeleza VU fulani fulani. Anasema kila lugha hutumia mojawapo ya haya kuwasilisha VU vyake na hili ni jambo muhimu kwa mtafsiri. Kuhusu nadharia Sultan anapendekeza nadharia ya ulinganifu amilifu itumiwe kwa sababu inaupa uamilifu wa kitendo usemi kinachohusika kipaumbele. Utafiti wake unatufaa hasa kwenye nadharia ambayo tumeazimia kuitumia kwenye uchunguzi wetu. Nadharia anayopendekeza ndiyo tulitumia. Kwa vile utafiti wa Sultan unahusu palokusheni, unafaa uchunguzi wetu kwa kuwa palokusheni ni mojawapo ya aina ya VU.

Pana haja watafsiri kuwazia zaidi kuhusu VU, ili kuvumbua namna vipengele vya kipragmatiki vinavyoweza kukuza tafsiri. Al-Hamdani (2012) anapanua upeo wa uchanganuzi hivi kwamba anapendelea uvuke mpaka wa kitendo usemi na kuingiza kwenye kitendo matini⁵, kwa kuwa pamejitokeza mabadiliko kwenye kile kinachozingatiwa katika kutafsiri. Kipragmatiki, matini nzima imeanza kuzingatiwa katika tafsiri. Hata hivyo, hili ni suala la mjadala kwa sababu ya ugumu wa kueleza maana ya matini kwa kuwa matini yaweza kuwa hata sentensi moja pekee, aya au tungo zima. Uchunguzi wa Al-Hamdani unaonesha kwamba kila aina ya kitendo usemi huwa na mahitaji tofauti tofauti kama vile umilisi wa kiisimu na umahiri wa kimiujiza. Hata hivyo, habainishi waziwazi huu umahiri wa kimiujiza ndio upi na unahusu nini. Athari ya

kitendo usemi kufanikisha ujumbe ni jambo muhimu katika mawasiliano. Mshikamano, muumano na ukubaliano wa mfululizo wa VU vya matini husika nalo haliwezi kupuuzwa.

Al-Hamdani anatufaidi katika uchunguzi wetu kwa kuwa anatupatia mwangaza kuhusu masuala yayonahitajika katika uhawilishaji wa VU. Ingawa yeye ameshughulikia Kiarabu huku sisi tukishughulikia Kiswahili, tunaamini kwamba upo uhusiano kati ya hizi lugha mbili. Tutayatumia haya mawazo yake kuchunguza jinsi vitendo vya amri vilivyotafsiriwa katika kazi tulizoziteua.

Kaida za LL hutawala jinsi VU hutafsiriwa kudumisha uasilia wa ML. Polcz (2012) ameonesha kuwa VU hufasiriwa kimkakati. LL huongoza aina ya kitendo usemi kitakachotumiwa kuchukua mahali pa chenziye kwenye LC. Polcz anasema VU wazi katika LC, vinapotafsiriwa vinaweza kubadilika vikawa fiche katika LL, kutegemea kaida za lugha yenyewe. Ingawa ameshughulikia VU vya kikaida, visivyo vya moja kwa moja katika kutafsiri makala ya filamu ya Kiingereza hadi Kihangari, hali hii inaweza kujitokeza pia katika lugha nyingine yoyote ile. Kwa mantiki hii uchunguzi wake utafaidi utafiti wetu. Utafiti wetu unachunguza hali ya VU katika tafsiri za fasihi ya Kiswahili. Utafiti wa Polcz unatusaidia kuchunguza ikiwa pana mabadiliko yoyote ya kipramatiki ya VU kutoka Kiingereza hadi Kiswahili jinsi utafiti wake ulivyotambua hali hii ipo kwenye lugha za Kiingereza na Kihangari. Tofauti na uchunguzi wake unaosisitiza uswawe wa VU katika tafsiri, uchunguzi wetu unasisitiza ulinganifu wa muundo wa kiilokusheni.

1.7. Msingi wa Kinadharia

Utafiti wetu ulihusisha nadharia tatu. Hili limechochewa na imani yetu kwamba sharti nadharia yoyote ya tafsiri ichote kutoka kwa nadharia ya lugha – nadharia ya jumla ya kiisimu. Asemavyo Nida (1991: 20 - 21) licha ya mbinu kadha ambazo zimetumika kushughulikia kanuni na taratibu

za kimsingi za tafsiri, hamna nadharia ambayo ni kamilifu iliyowahi kuibuliwa. Hatuwezi kuzungumzia nadharia ya tafsiri. Ingawa amechangia mno kwenye kile wataalamu wengi wanaweza kukiita “nadharia za tafsiri”, kwa Nida, hii ni mikabala tu ya tafsiri. Kuhusu ukosefu wa nadharia katika tafsiri anasema,

“Kimsingi tafsiri ni (aina ya) teknolojia inayotegemea taaluma kadhaa kama vile: isimu, anthropolojia, saikolojia, nadharia ya mawasiliano na nyurofisiolojia. Kwa kweli tuna ufahamu mdogo sana kuwahusu watafsiri. Lakini ni lazima wawe hivyo hasa katika huu ulimwengu wenye lugha nyingi ambao unazidi kuwa mdogo kila kuchao.” (uk. 21) [TY]

Nida anapendekeza matumizi ya mikabala minne kufafanua jinsi mawasiliano baina ya lugha mbili yanavyoweza kutekelezwa. Kwanza, mkabala wa kifilolojia unaohusu utoaji wa MC, uwasilishi na historia ya ufasiri; pili, mkabala wa kiisimu unaohusu lugha zinazohusika kuiunda upya maana ya LC hadi LL; tatu, mkabala wa kimawasiliano unaohusu matukio ya kimawasiliano ambayo hujumuisha muktadha wa ujumbe wa MC na ML, na; nne, mkabala wa kisemiotikijamii unaohusu misimbo mbalimbali inayohusika kwenye kila tukio la mawasiliano. Mawazo haya ya Nida, yameathiri utafiti huu, hivi kwamba tunaseta nadharia ya VU (kwa mujibu wa Austin 1962, na Searle 1969, 1975) ambayo ni nadharia ya kiisimu, pamoja na nadharia ya ulinganifu, hasa ulinganifu amilifu na ile ya ufasiri.

1.7.1. Nadharia ya Ulinganifu

Ulinganifu imefafanuliwa na waitifaki wake (Cartford 1965; Nida na Taber 1969; Toury 1980; Pym 1993 na Koller 1995) kuwa ni uhusiano uliopo baina ya MC na ML unaoipa ML hadhi ya kuchukuliwa kuwa ni tafsiri ya MC. Asemavyo Svejcer (1981: 321) katika Gutt (1989) “ulinganifu ni mojawapo ya mambo muhimu katika tafsiri, lakini pia jambo ambalo wanaisimu

huonekana wamekubaliana kutokubaliana. Naye Wilss (1982: 135) katika Gutt (1989) anasema “ulinganifu katika tafsiri hauwezi kujumuishwa kwenye nadharia ya kijumla ya tafsiri lakini yapaswa kuchukuliwa kama sehemu ya nadharia mahususi za tafsiri ambazo zinahusiana na matini inayohusika.” Katika taaluma ya tafsiri, ulinganifu una maana kwamba lengo la tafsiri ni kuunda ML iliyo sawa na MC. Lengo la mtafsiri ni “kuwapa wasiofikia MC nafasi ya kuifurahia kwa namna isiyo na doa wala kuingiliwa kwa vyovyote. Mkabala wa ulinganifu unapotumika katika tafsiri huwa na ufafanuzi wa taratibu na wenye kina kuhusu tafsiri pamoja na kuonesha wazi nafasi ya pragmatiki katika shughuli nzima. Huu ndio mkabala unaowezesha wafasiri kutumia kigezo thabiti kuchunguza, kuchanganua na kushughulikia tafsiri. Kwa mtazamo wa kipragmatiki, ulinganifu umewezesha nduni za kipragmatiki kujumuishwa kwenye tafsiri (Sequeiros, 2009:1097). Kwa kuwa VU ni mojawapo ya vipengele vya kipragmatiki, tumeonelea kuwa hii ndiyo nadharia itakayofaa zaidi katika uchunguzi wetu. Katika kuchunguza ulinganifu wa matini sharti vipengele vya kisitankisia, kisemantiki na kipragmatiki vihusishwe (Hatim na Mason, 1990: 57). Hii inaonesha kwamba ni vigumu kufikia uamilifu wa kipragmatiki kwa kuzingatia sentensi pwekepweke. Lililo muhimu ni kuzingatia matamko muhimu katika muktadha wao. Ulinganifu hutumiwa kupimia kufaulu kwa tafsiri (Pym, 2010). Hii ina maana kwamba ulinganifu hufafanua tafsiri.

Ulinganifu amilifu ulitokana na maendeleo yaliyokuwa yameafikiwa katika uwanja wa Isimu Matini (House, 1977). Tangu hapo, kipashio cha tafsiri kimechukuliwa kuwa matini ambayo hutenda kazi katika miktadha, hali au utamaduni fulani tu. Hivyo basi katika nadharia hii, uchanganuzi wa matini huhusisha matini kwa jumla. Kipashio huwa na uhusiano na kile kinachokitangulia pamoja na kile kinachokifuatia. MC huchanganuliwa kwa undani huku vipengele vya nia na majukumu yake vikipewa kipaumbele. Ili kubainisha ulinganifu amilifu,

MC huchanganuliwa kwa mkabala wa kisemiotiki. Kwenye mkabala huu, matini huchukuliwa kama kitu kimoja ambacho kimesukwa sawasawa na kikamilifu. Hapa matini huchanganuliwa kwa kuzingatia vipengele vitatu – pragmatiki, semantiki na sintaksia. Kwanza, matini huchanganuliwa kipragmatiki kupata nia ya mwandishi pamoja na namna anavyoieleza hiyo nia yake. Hii ina maana kwamba, mtafsiri mwenye umilisi anapaswa kuifinyanga hii nia katika ML kwa njia ambayo hutekeleza jukumu sawa na lile lililomo kwenye MC katika ML.

Yapo mambo matatu ya kuzingatiwa kwenye uchunguzi wa ulinganifu wa MC na ML (As-Safi, h.t). Kwanza, ulinganifu hupatikana wakati faridi kwenye MC na ML huwa na nduni zinazofanana huku kila matini ikiwa kwenye muktadha wake. Pili, kiwango cha maana ya kimuktadha huwiana na idadi ya nduni zinazojitokeza kwenye matini zote. Ulinganifu huwa wa kiwango cha juu kadiri nduni zenyewe zinavyozidi kuongezeka. Tatu, tafsiri inaweza kurejelewa kiviwango kama iliyo sahihi au isiyo sahihi kwa mujibu wa kiwango cha ulinganifu wa faridi zinazohusika (VU katika uchunguzi huu).

Nadharia ya ulinganifu ilitumiwa kuchanganua data za VU kutoka kazi tulizoziteua kubainisha iwapo pana ulinganifu kati ya MC na ML. VU vimechukuliwa kama faridi za kulinganishwa. Nduni za VU vya MC zitalinganishwa na zile za VU vya ML.

1.7.2. Nadharia ya Ufasiri

Hii ni nadharia itiliayo mkazo jinsi msemaji hufasiri mazingira anamowasiliana. Ufasiri hulenga kupata uelewa sawa baina ya MC na ML. Katika nadharia hii, inaaminiwa tafsiri kwa kawaida ni ya kifasiri. Waitifaki watajika wa ufasiri ni pamoja na Georg Simmel, Max Weber(1904; 1906), Edmund Husserl (1913), Ludwig Wittgenstein (1963), Hans-Georg Gadamer (1977), Friedrich Schleiermacher (1986), Friedrich Nietzsche, Martin Heidegger, na Wilhelm Dilthey.

Mchakato wa kufasiri hupitia hatua tatu: utambuzi wa maana, kuvua unatiki na uundaji upya wa maana. Kufasiri hulenga kuhawilisha maana wala si ishara za lugha na kunachukuliwa kama tendo la mawasiliano linalojitokeza ndani ya muktadha mahususi. Lengo la mawasiliano ya aina hiyo ni maana; hivyo basi jukumu kuu la kufasiri ni kutafuta ulinganifu wa maana. Hili huhitaji nyongeza ya ziada ya utambuzi wa ziada wa mfasiri ili kufasiri maana ashirifu ya MC.

Usahihi husisitizwa na kupewa umuhimu, ingawa usahihi huo haulazimishi kuwepo kwa ulinganifu kamili baina ya lugha zinazohusika. Lengo kuu ni kupitisha maana wala si kudumisha maumbo ya maneno na miundo ya sentensi za MC. Mfasiri asifasiri mpangilio wa maneno na miundo ya sentensi katika MC kwa sababu hizi ni ishara tu zinazoonyesha iliko njia wala zenyewe si njia.

Nadharia ya ufasiri hutofautisha uwazi na udokezi. Uwazi hueleza maana kwa njia ya moja kwa moja huku udokezaji ukilenga kumfanya msikilizaji kupata maana isiyotajwa kwa njia sahali na sahihi. Kadiri wanaohusika wanavyoshiriki kuwa na habari za awali zinafopanana za maarifa, msemaji hana haja ya kusema kila kitu. Husema tu kile msemewa anaweza kukitambua. Isitoshe, hutumia nduni mahususi kuwasilisha jambo au wazo lote. Kupitia hizi nduni wanazozijua wanaohusika pekee, maana iliyolengwa huwasilishwa. (taz. Danica na Marianne, 1995). Ili kuelewa maana kikamilifu kinawapasa wanaohusika kuwa na uzoefu sawa wa maarifa (Lederer, 2005). Tafasiri fasiri hujengwa kwenye maana iliyotamkwa kwenye diskosi ya LC, ambapo maana dokezi hufasiriwa kutumia akili kutambua na kueleza upya maana mpya ya kijumla ya MC. Tafasiri fasiri sanasana ni mchakato wa kutafuta ulinganifu wa maana na mara moja moja kutafuta tafasiri ya kiisimu ya uwiano wa vipashio.

Nadharia hii ina mihimili minne muhimu (Vannini, 2009) – kujitambulisha na nafsi ya msemaji, kusudi, ujirejeleaji na kuwa katika maneno tu. Kujitambulisha na nafsi ya msemaji kuna maana kwamba, ili kuelewa maana ya utendaji na mawasiliano ya kijamii, sharti mfasiri awe kwenye nafasi ya msemaji. Huwa ni njia ya kuingia ndani ya nadhari, mwili na roho ya msemaji na kupitikia tajriba zake ili kuvumbua nia, fikira, thamani, malengo na hali inayosababisha matamko yake. Hiki kisababishi matamko ndicho tunaonelea kuwa ndicho moyo wa VU na kinapaswa kuhawilishwa kwenye tafsiri

Nadharia za kifasiri ni za kifenomenolojia⁶ na za kipragmatiki kuhusiana na nia zinazosukuma utendaji. Wanafenomenolojia na wanapragmatiki wanasema kwamba jamii huundwa kwa vitendo na tajriba. Yaani, bila watu kuwa na tajriba zinazofanana, maana zinazofanana, mawasiliano ya kimaingiliano na utendaji wa kiujima. Kwa mujibu wa mkabala huu, watu si waathiriwa wa hali zao; uwezo wao unaweza kutofautiana kwa msingi wa hali, vipawa vya kila mtu, kaida na majukumu ya kijamii, lakini wakawa na msukumo fulani wa kuumba jamii yao. Msukumo huu ndio hudhihirisha nia zao. Nia huwa ni kusudi la kibinadamu; kusudi la kuelekeza utendaji wa kutendwa kwa namna inayomfaidi mtendaji.

Ujirejeleaji ni kujichunguza kwa mitazamo tofauti na ule wa mtu binafsi. Mfano ni pamoja na kujithathmini kwa mtazamo wa jirani, utamaduni wa kigeni, kundi jingine la kijamii, au kipindi tofauti cha kihistoria. Ujirejeleaji ni kanuni muhimu katika kujitambua, kuunda jamii na utamaduni. Kuwaona watu kama viumbe wanaojirejelea huwapa wanaufasiri motisha ya kuzingatia jinsi ya kuunda na kuzalisha uhalisia wa kijamii. Kuhusu maneno, watu huyapa maisha umuhimu kwa kuvipa vitu ishara, majina, kategoria na kanuni na kuheshimu huo ‘mchezo’ wao walioubuni (wa kuvipa hayo majina).

Tutaitumia nadharia hii kuvifasiri VU mbalimbali vinavyojitokeza kwenye MC ili kupata ujumbe wao ambao ndio unaopaswa kuhawilishwa hadi kwenye ML

1.7.3. Nadharia ya Vitendo Usemi

Hii nadharia huchunguza jukumu la matamko kwa kuyahusisha na tabia ya msemaji na msemewa. Iliasisiwa na Austin (1962) kuonesha kwamba lengo la lugha si tu kuwasilisha taarifa ya mambo yalivyo, bali pia kutenda.

Ifuatayo ni mihimili ya nadharia hii tuliyotumia kwenye utafiti wetu. Katika kuchunguza matini kwa mkabala wa VU, *nia* ya msemaji huwa ni jambo muhimu. Nia ya mwandishi wa matini ya kifasihi ndiyo humfanya kutunga kazi yake. Kila mwandishi huanza kwa kuzingatia mada aliyo nayo akilini ambayo angependa hadhira iielewe. Pasi kuielewa nia ya mwandishi, kipashio cha kiisimu hakina maana yoyote ya kudumu (taz. Patte 1988:98).

Kuvielewa VU huhusisha ufahamu wa *muktadha*. Muktadha wa tamko hudokeza msingi wa maana ya tamko lenyewe. Austin anaashiria jambo hili anaposema “kitendo usemi kamilifu kwenye muktadha kamilifu wa usemi” (1962:147). Muktadha ni jumla ya kanuni zinazoathiri uelewa na uzalishaji wa utendaji wa kiisimu” (Bunt 2000:81-82), ama miduara mzunguko ya athari kwenye hali fulani ya mambo (Dijk 2008:4). Bunt (2000:100) anataja mikabala mitano ya muktadha: kiisimu, kisemantiki, kitambuzi, kijamii na kihalisi. Kwenye mchakato wa mawasiliano, inafaa msomaji kuelewa mikabala yote ya kimuktadha inayoathiri VU. Ingawa matini haiwezi kuwa na habari faafu, ni muhimu kuwazia kuhusu ujumla wa mikabala hii kwa ujumla wa kitendo usemi (taz. Harris 1988:78). Kinachoanza kujitokeza kutokana na kuyazingatia masuala haya ya kimuktadha ni mtazamo wa matini kulingana na msomaji. Hili suala la mtazamo huwa muhimu katika kufasiri matini.

VU ni akisiko la *mwonoulimwengu*. Ingawa muktadha ni muhimu katika kuelewa kitendo usemi, tamko huundwa kwa kuzingatia mwonoulimwengu. Huu ni mkabala wa mwandishi kuhusu ulimwengu (Wamitila, 2003). Nadharia ya VU itasaidia kielelezo cha kifasihi kutoka dhana ya mtazamo (Lotman 1975:339). Haitoshi kuwazia tu kuhusu vipashio vya kiisimu vya diskosi au matini. Msomaji hujiuliza jinsi matini hurejelea uhalisia.

VU huundwa kijamii na ni vya *utoano*. Kwa kuchunguza VU vya jamii maalum, zipo ruwaza zinazojitokeza kubainisha maelezo, marekebisha au udhibiti baina ya wanajamii wake. La muhimu ni matamko ambayo jamii huyatumia kueleza uhalisia wauona kama jamii wala si uhalisia wenyewe (Petrey 1990:40-41; Esterhammer 1993:288). Matini hutungwa kwa maana ambayo huhusishwa na jamii. Kanuni za kijamii huwezesha VU kufanyika (Briggs, 2001:63-67). Nadharia hii hudhihirisha kuwa jamii ni ya kifasiri na inakomazwa kwa lugha (VU) kushughulikia kuwepo kwake duniani na kwenye dunia yake (Verhey 2007:22-23).

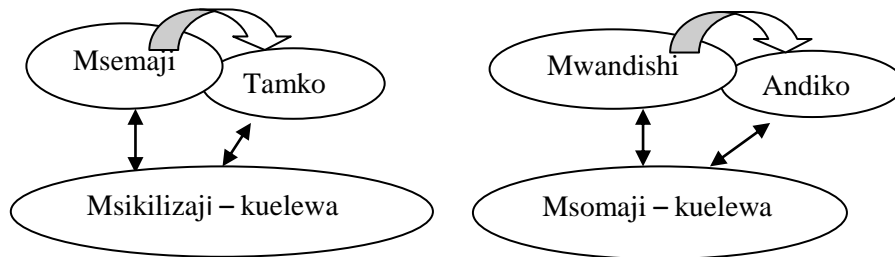
Jukumu la *msemewa* hupewa kipaumbele kwa kuwa VU huwa na msemaji na msemewa. Lengo la kimsingi la kusema ni kuwasilisha nia (Bach na Harnish, 1979:3). Katika nadharia ya VU, msisitizo mkubwa umekuwa kwa msemaji. Hali hii ni ya kusikitisha kwa kuwa, jukumu la msemewa hudunishwa hadi anapewa tu dhima ya kuwa kama kifaa cha kuitikia (Gorman 1999:102-103; Masaki 2004:34-36). Kwa kuchunguza mawasiliano kisafu, msemaji hudhibiti matamko, msemewa akiwa tu kupokea jinsi inavyojitokeza katika kielelezo 1.1.

Msemaji → tamko → msikilizaji au Mwandishi → andiko → msomaji

Kielelezo 1.1: Mtazamo wa kisafu wa mawasiliano Vitendo Usemi

Upo utegemeanno baina ya msemaji, msemewa na tamko. Ni muhimu kuzingatia lengo la kutamka. Hili huwa ni msemewa kufasiri na kutekeleza vilivyo tamko (Holdcroft, 1978:70-71;

Bach na Harnish, 1979:17; Gu 1993:422; Masaki 2004:35). Watu hutumia lugha wakiwazia hadhira yao (Clark na Carlson 1982:342). Ilokusheni ni sehemu tu ya hali jumla ya usemi, ambamo msemewa huhusishwa kikamilifu kwa sababu ya kutambuliwa kutokana na lugha na muktadha katika huo wavu wa mahusiano (Petrey 1990:89). Ili ilokusheni kufanikiwa, sharti pawe na kukubaliana baina ya pande zinazohusika (Hornsby, 1994:198-207). Ingawa msemaji ndiye chanzo cha tamko, msemewa ana jukumu kwa tamko na kwa msemaji katika muktadha wa kitendo usemi. Ikiwa atatambua NI, yeye ndiye chanzo cha kufasiri tamko kudhihirisha kuelewana (Kissine, 2009:128-134). Kwenye kielelezo hiki tunaonesha utegemeano huu.

Kielelezo 1.2: Mtazamo Badilifu wa Mawasiliano Vitendo Usemi

Tuliitumia nadharia hii katika kutambua na kuainisha VU mbalimbali vilivyomo kwenye matini tulizoziteua kabla ya kuchunguza jinsi vilivyotafsiriwa.

1.8. Njia za Utafiti

Katika kushughulikia tatizo letu la utafiti tulisoma kazi asili za Barbara Kimenye *Moses and the Kidnappers (MK)* na *Moses and the School Farm (MS)* ili kuzielewa na kuzichanganua kwa mtazamo wa mtafsiri tukizingatia nadharia ya VU. Tulibainisha nia na jinsi kazi zenyewe zimeandikwa ili kutambua, kuteua na kuainisha VU vilivyomo. Kisha tulisoma tafsiri za Kiswahili za kazi hizi (*Musa na Watekanyara* na *Musa na Shamba la Shule*), kuchunguza jinsi VU hivyo vimetafsiriwa pamoja na kutambua matatizo mahususi ambayo yanajitokeza mara kwa

mara. Baada ya kutambua sifa za matini zote mbili tulichunguza ulinganifu wa VU kwenye hizi matini zote mbili. Tulizingatia uainishaji wa VU wa Austin (1962) na Searle (1975).

Pia utafiti huu ilishirikisha kumhoji mtafsiri ili kupata mwanga kuhusu tofauti zinazodhihirika pale kitendo usemi kile kile kinatafsiriwa kwa njia tofauti tofauti.

1.9. Tanbihi

¹ Dhana hizi alizotumia Austin zimefafanuliwa kikamilifu katika sura ya pili

² Tazama sehemu ya 2.8

³ Tazama sehemu ya 2.10.1

⁴ Robinson anapendekeza kutumiwa istilahi vitendo mawasiliano kwa msingi kwamba vitendo usemi ndivyo vipashio vya kufaulisha mawasiliano

⁵ Linalopasa kuwasilishwa katika tafsiri kadiri hadithi inapoendelea kufunuliwa ni sura ya jumla wala si mfuatano wa viambajengo ambavyo ulinganifu wake kwenye LL, hauamuliwi kwa kizingatia kila kiambajengo kivyake (yaani kitendo usemi cha LC kulinganishwa na kitendo usemi cha LL). Hapa, nguvu za kitendo usemi kinachohusika huchunguzwa si tu kwa kuzingatia mchango wake katika mfuatano uliopo pale kinajitokeza, bali pia mchango wake katika kuzalisha athari ya kijumla ya matini.

⁶ Tazama Wamitila (2003), Kamusi ya Fasihi: Istilahi na Nadharia. Nairobi: Focus, kwa maelezo zaidi kuhusu dhana hii

SURA YA PILI

DHANA MUHIMU KATIKA TAFSIRI NA NADHARIA YA VITENDO USEMI

2.0 Utangulizi

Katika sura ya kwanza tumesema mojawapo ya matatizo katika tafsiri ni ulinganifu katika kuhawilisha VU kutoka MC hadi ML. Kwenye sura hii tunashughulikia dhana mbalimbali zinazohusu nadharia ya tafsiri kwa jumla pamoja na zile za nadharia ya VU ambazo zina umuhimu kenye utafiti huu. Tunaanza mjadala wetu kwa kuangazia maana ya tafsiri.

2.1 Maana ya Tafsiri

Kwa mujibu wa *dāsī* (h.t), kutafsiri ni kuwasilisha maana na jinsi ya tamko kutoka lugha moja hadi lugha ya pili (uk. 33). Inachukuliwa kwamba aina ya uhawilishaji iliyo muhimu zaidi kwa tafsiri ni ile inayohusisha lugha mbili tofauti. Akizingatia ulinganifu, Catford (1965:20) anafafanua tafsiri kwa kusema ni kuweka matini linganifu ya lugha moja (ML) mahali pa matini ya lugha nyingine (MC). Fasihi hizi zinadhahirisha umuhimu wa ulinganifu kuifafanua tafsiri.

Wilss (1982) anasema tafsiri huelekeza kutoka kwa matini ya LC hadi kwa matini ya LL ambayo ni linganifu kadiri iwezekanavyo na huchukulia kuwepo kwa uelewa wa maana na mtindo wa MC (uk. 62). Naye Bussmann (1996) anataja mikabala ya kuangazia tafsirimaana ya tafsiri huangaziwa kwa mikabala miwili – pana na finyu. Kwa mtazamo pana, tafsiri ni mchakato na matokeo ya kuhawilisha matini kutoka LC hadi LL. Kwa mtazamo finyu, ni kutoa matini iliyoandikwa katika lugha nyingine. Tafsiri imekumbwa na utata na uchangamano, huku wataalamu wakijaribu kutatua shida hizi kwa kueneza imani ya kutotafsirika (Jakobson, 2000). TATAKI (2013) wanasema tafsiri ni kueleza maana ya maneno au matini yaliyoandikwa kutoka lugha¹ moja kwenda lugha nyingine (uk. 532). Ingawa Ndalu n.w. (2014) wanaunga mkono wazo la tafsiri kuhusisha lugha mbili tofauti, ufafanuzi wao unapiga hatua zaidi na kusema

kwamba tafsiri inaweza kuhusu hata lugha moja kupitia kufasiri, kufafanua au kueleza wazo ili liweze kueleweka vizuri (uk. 591). Haya maoni yao yamekitwa kwenye uainishaji wa Jakobson kuwa kuna aina tatu za tafsiri².

Kutokana na mawazo ya wataalamu hawa kuna masuala mawili muhimu kuhusu tafsiri – ulinganifu na maandishi. Tafsiri huhusu kusoma, kufasiri na kuhawilisha maana na ujumbe wa kimatini wa LC hadi kwa LL kwa kudumisha na kuhifadhi uamili wa kimatini na wa kimawasiliano uliokusudiwa. Huu udumishaji na uhifadhi ndio ulinganifu. Katika sehemu inayofuata tunashughulikia dhana ya ulinganifu katika tafsiri ambayo kwa mujibu wa Pym (2010) hufafanua tafsiri.

2.2 Ulinganifu

Huku ukichukuliwa kama mojawapo ya kategoria ya semantiki katika miaka ya 1950, ulinganifu ulifafanuliwa kama:

Mchakato ambao kwao tamko lililoandikwa au lililotamkwa katika lugha moja linanuiwa kuwasilisha maana sawa na tamko la lugha nyingine. Hivyo basi, unahusisha vipengele viwili, ‘maana’ au urejeleaji katika uhalisia fulani, na tofauti zilizopo baina ya hizo lugha mbili za kuurejelea uhalisi (Rabin 1958, katika Baker na Pérez-González, 2001:40)[TY]

Dhana ya ulinganifu hapa inafanana na ile ya usawe, ila tofauti kati yao ni kuwa sinonimi huhusisha lugha moja, huku ulinganifu ukihusisha lugha mbili. Kama kategoria ya kisemantiki, dhana ya ulinganifu hubadilikabadilika – haudhibitiwi na mahitaji ya muktadha wa kimawasiliano bali na maana ya kisemantiki ya MC.

Jacobson (2000) anakiri kwamba tatizo kuu katika tafsiri ni ulinganifu. Naye Nida (2000) anasema kwamba hakuna uwezekano wa kupata tafsiri kamilifu. Anachochea na ukweli kwamba hakuna lugha mbili zinazofanana mia fil mia wala ishara zao kupewa maana zinazofanana ama kupangwa kwa mifumo sawa. Hata hivyo, athari ya kijumla ya tafsiri inaweza kukaribia ile ya MC. Hii inamchochea Hermans (2002) kusema kwamba hili linawezekana kupitia kwa kitendo usemi cha kitenda (uk11).

Nida, akitumia kiunzi cha mawasiliano kwenye nadharia yake ya tafsiri, anabainisha aina mbili za ulinganifu – ulinganifu wa kimuundo na ulinganifu badilifu. Ulinganifu wa kimuundo hulenga umbo na maudhui ya ujumbe. Ujumbe katika LL unafaa kulingana au kukaribiana na ule wa LC kadiri iwezekanavyo katika vipengele vyake mbalimbali (1964:159). Hii ina maana kwamba ulinganifu wa kimuundo unasisitiza mno muundo wa MC. Ni muhimu katika aina hii ya ulinganifu kufahamu kwa kina muktadha wa MC.

Ulinganifu badilifu una misingi yake kwenye kile Nida anakiita “kanuni ya athari linganifu,” ambako “uhusiano baina ya mpokeaji na ujumbe hupaswa kuwa sawa na ule wa wapokeaji asili na ujumbe” (1964:159). Hapa ujumbe husukwa kukidhi matakwa ya kiisimu ya wapokeaji pamoja na matarajio ya kitamaduni kwa lengo la kufikia kujieleza pasi kuonekana kuhoromisha maelezo. Lengo la ulinganifu badilifu ni “kupata ulinganifu ulio karibu na ule wa ujumbe wa LC kadiri iwezekanavyo” (1964:166; Nida na Taber 1969:12). Mkabala huu unaompa kipaumbele mpokeaji huzingatia utohozi, msamiati na urejeleaji wa kitamaduni kufikia uasililia na kupunguza ‘ugeni’ wa muktadha wa LC. Athari za kihisia za ujumbe hufanana kwenye matini zote mbili.

Popovic (1976), anataja aina nne za ulinganifu – wa kiisimu, wa kiusilisila, wa kimtindo au kitafsiri na wa kimatini au kimlalo. Katika ulinganifu wa kiisimu, upo mfanano wa kiisimu baina

ya MC na ML. Ulinganifu huu hukaribiana sana na tafsiri ya neno kwa neno. Ulinganifu wa kiusilisila hulenga kupata ulinganifu wa vipashio vya kisarufi kwa mkabala wa kisilisila. Katika ulinganifu wa kimtindo, kuna ulinganifu amilifu wa vipengele katika MC na ML, kwa lengo la kutoa maelezo bila kubadilisha maana. Kunapokuwa na ulinganifu wa kimlalo kwenye muundo wa matini, ulinganifu wa muundo na umbo hujenga ulinganifu wa kimatini. Katika ngazi hii, tafsiri si ubadilishaji wa faridi za kileksika na za kisarufi; bali ni mchakato wa kutupilia mbali vipashio vya kimsingi vya kiisimu ili kufanikisha utambulisho wa kimaelezo.

Kuchukulia ulinganifu kama kategoria ya kisemantiki kuliibua tetesi. Katika kushughulikia tatizo hili, mtazamo wa kuhusisha ulinganifu na ukaribu wa maana uliopo baina ya MC na ML ulitupiliwa mbali na mahali pake kuchukuliwa na ukaribu uliopo wa kuleta athari ile ile kwa hadhira lengwa (Baker na Pérez-González, 2001:40). Hali hii imerejelewa na Nida kama athari linganifu. Katika nadharia ya VU, athari hii hujitokeza kupitia palokusheni ambazo hudhihirisha jinsi ilokusheni zinavyopokelewa na msemewa.

Ulinganifu amilifu pia haukukosa matatizo yake. Baadhi ya wataalamu walidai ulielekea kupunguza matini hadi kuyapa jukumu moja pekee, hali ambayo huenda isiwe hivyo kila mara. Isitoshe, mkabala huu unachukulia kwamba sharti uamilifu wa ML ulingane na ule wa MC. Ukweli ni kwamba, huenda mteja akahitaji tafsiri itakayoruhusu uelewa wa kimsingi wa maana ya MC lakini usiwe na uamilifu sawa nao. Hali hii iliwachochea wataalamu kama Vermeer (1989/ 2000) kuzingatia sababu za kuhitajika tafsiri katika kubuni mkabala wa ulinganifu. Hii ina maana lililo muhimu ni jukumu la ML wala sio lile la MC. Ulinganifu unajitokeza kama jukumu la wanaoidhinisha tafsiri kufanywa. Katika kufafanua dhana hii zaidi, Nord (1991) anasema kwamba si matini yenyewe ambayo huwa na uamilifu bali matini hiyo hupata uamilifu wake kutokana na muktadha ambamo inapokelewa. Uamilifu wa matini unaweza kubainika ikiwa

tutazingatia dhamira aliyo ya msemaji. Kwa msingi huu, kuzingatia NI katika tafsiri ni jambo lisiloepukika.

Kufikia mwishomwisho wa miaka ya 1980, nadharia ya tafsiri ilijitokeza kupanua mwanda wake wa uchanganuzi. Wataalamu walianza kuondoka kwenye viwango vya neno hadi vile vya sentensi kisha vipashio vikubwa kuliko sentensi, kama vile matini kama kipashio cha kutafsiria, na hatimaye matini kama chombo cha kitamaduni ambacho uamilifu wake umefungamana na hali ya muktadha (taz. Baker & Pérez-González, 2001). Katika nyanja ya isimu, wataalamu wa tafsiri walianza kuchota kutoka kwa uchanganuzi usemi, pragmatiki, isimujamii, isimusaikolojia na semiotiki (Saldanha, 2009). Kazi ya Hatim na Mason (1990, 1997) iliapanua mno uwezo na nafasi ya isimu katika kukuza nadharia tafsiri hasa katika dhana na nafasi ta tafsiri kama taaluma huru.

Bassnett na Lefevere (2001) wanasema tafsiri imejikomboa kutoka kwa pingu za ulinganifu kwa sababu ya Biblia kupunguza makali yake kama maandishi takatifu ya kuiathiri jamii ya Ulaya kama yalivyokuwa yakiiathiri hapo awali. Kwa sasa ulinganifu hauchukuliwi kuwa usawe wa msamiati uliomo kwenye makamusi, bali ni uteuzi wa kimkakati unaotekelezwa na watafsiri. Uaminifu, unaohusishwa na ulinganifu, kutolazimishiwa watafsiri, ni mabadiliko muhimu yaliyopitikia nadharia ya tafsiri. Watafsiri wako huru kuchagua aina ya uaminifu ambao kwa maoni yao, utahakikisha kwamba matini imepokelewa na HL katika hali inayofaa (uk. 3).

Umuhimu wa nadharia ya VU hubainika tunapongeza dhana ya kitendo ambacho msemaji ananua kukitekeleza. Kwa kufanya hivi, mtafsiri huwa anarekebisha kigezo anachokitumia kupima ulinganifu katika tafsiri. Ulinganifu haupatikani tu kupitia MP, bali pia kupitia NI. Hii ina maana kuwa mawasiliano hufaulishwa kwa kuhawilisha VU kikamilifu. Nadharia ya ulinganifu basi inatumiwa kwenye uchunguzi wetu kupimia kiwango ambacho kwacho ML

huwakilisha kile MC inakitenda. Katika sehemu ifuatavyo tunachunguza uhusiano uliopo baina ya isimu na tafsiri.

2.3 Tafsiri na Isimu

Maoni ya awali kuhusu uhusiano uliopo kati ya tafsiri na isimu yanatolewa na Jakobson (1959/2000) anayetaja aina tatu za tafsiri - tafsiri nje, tafsiri ndani na tafsiri ishara. Tafsiri nje huhusisha uhawilishaji wa ujumbe na muundo kutoka lugha moja hadi nyingine. Tafsiri ndani huhusisha upangaji upya wa msamiati katika lugha ile ile kwa lengo la kuweka ujumbe wazi zaidi. Tafsiri ishara ni utaratibu wa kuhawilisha maandishi hadi kwa mfumo mwingine kama vile muziki au filamu (Anderman, 2007:47).

Msisitizo kwenye uchunguzi wa kimfumo wa lugha umewavutia wanaisimu wengi kama Saussure ([1916]1959), anayesisitiza kutumiwa kwa mkabala wa kisinkronia kuchunguza lugha. Anabainisha dhana za langue na parole zilizo muhimu katika tafsiri. Langue huhusu kanuni za lugha, huku parole ikihusu jinsi msemaji anatumia lugha. Hata hivyo, tofauti hizi anazobainisha Saussure hazijapewa umuhimu mkubwa kwenye tafsiri (taz. Anderman, 2007:47). Mwegemeo wetu kwenye tasnifu hii ni parole. Licha ya tofauti za kimuonoulimwengu baina ya jamii, lugha hazitofautiani katika kile zinaweza kukisema, bali kwenye ugumu wa namna ya kukisema. Ni kwa msingi huu ambapo tunaonelea kwamba nadharia ya VU ikitumiwa kama ala ya kutafsiri inaweza kusuluhisha tatizo la ulinganifu katika tafsiri.

Mawazo ya Chomsky (1965) yanageuza mkondo huu wa fikira. Akiegemea nadharia ya Skinner, anasisitiza kwamba mazoea ndiyo huongoza usemaji. Anasisitiza ujuzi wa msemaji badala ya tofauti zilizopo baina ya lugha, hivyo basi kuchunguza jinsi lugha zinafanana (Anderman, 2007:48). Ujuzi unaorejelewa hapa ni ule wa kanuni ambazo msemaji anazihifadhi akilini

(ambazo huwa tofauti na utendaji wake). Ingawa aliibuka na sarufi zalishi, Chomsky hakuwa na matumaini yoyote kwamba itachangia kusuluhisha matatizo ya tafsiri. Hata hivyo, mawazo yake yanakuwa rutuba ya kuuatika mche wa nadharia ya kiisimu ya tafsiri. Ndipo Nida (1964) anaandika *Towards a Science of Translating* na nyingine ya Nida na Taber (1969), *The Theory and Practice of Translating*. Juhudi za Nida na Chomsky zinathibitisha uhusiano wa isimu na tafsiri.

Chomsky alipokuwa akikuza nadharia yake ya sarufi zalishi, naye Austin, kupitia nadharia yake ya VU, iliyobadili mtazamo uliokuwepo kuhusu lugha. Nadharia hii, iliyokuzwa na Searle (taz. Hatim 1998), ilikuwa hatua muhimu kwenye uwanja wa pragmatiki. Nadharia hii iliingiza vigezo vya kijamii na vya kimawasiliano, pamoja na kuibuka kwa isimu matini, masuala ambayo yalipendelea mkabala kamilifu wa kimaingiliano baina ya nyanja mbalimbali katika kushughulikia tafsiri (Snell-Hornby, 2006:36 - 37)

Uwanja wa pragmatiki unazidi kuwavutia wanaisimu wenye hamu kuchunguza majukumu ambayo sentensi hupewa pamoja na muktadha wa kutamkiwa. Upo uwezekano wa wananadharia wa tafsiri kugema kutoka kwa pragmatiki, na kutumia ala hizo za kipragmatiki kukuza nadharia ya tafsiri ikiwemo VU. (Brown na Levinson, 1987). Kwa mujibu wa mawazo haya tunachunguza namna nadharia ya VU inafaidi tafsiri.

Hadi hapa mjadala wetu unathibitisha kuwa kuna uhusiano baina ya isimu na tafsiri. Isimu hutajirisha tafsiri kwa kuwapa waitifaki wake nyenzo mpya za kutumia kutalii na kuikuza tafsiri kufikia lengo la tafsiri – upatikanaji wa athari linganifu kwa HL kama ile ya HC (taz. Souter 1920; Knox 1957; Nida, 1969/2000). Pana haja kudhihirisha kipashio cha kiisimu kinachoibua

athari hii. Ikiwa kipashio hiki kipo, tunaamini kwamba ndicho kinachofaa kutumiwa katika tafsiri. Kwenye sehemu inayofuata tunashughulikia kipashio cha tafsiri.

2.4 Kipashio cha Tafsiri

Kipashio cha tafsiri hufafanua ngazi ya kiisimu ambayo kwayo MC hushughulikiwa ili kupata ML. Kipashio hiki kinaweza kuwa neno, kundi la maneno, kishazi, sentensi au matini nzima. Kuhusu neno kama kipashio cha tafsiri, Vinay na Darbelnet (1958; 1995) katika Hatim na Munday (2004:17) wanatutazamisha kwenye dhana za ishara ya kiisimu inayofafanuliwa na kiashiria na kiashiria. Kipashio cha tafsiri si neno kwa sababu watafsiri huzingatia uwanja wa semantiki na si sifa za kimuundo za kila kiashirii. Kwao, kipashio ni ‘kijenzi kidogo kabisa cha tamko ambacho ishara zake zinahusiana kwa namna ambayo haziwezi kutafsiriwa kila moja ikiwa huru’ (uk. 21). Hiki ndicho kile wanachokiita kipashio cha kileksikolojia na ndicho kipashio cha fikira. Kipashio hiki cha kileksikolojia huwa na viambajengo ambavyo kwa pamoja huunda kijenzi kimoja cha fikira’.

Naye Newmark (1988:31) anafafanua umuhimu wa ilokusheni katika tafsiri:

Kwa kuwa sentensi ndiyo kipashio cha kimsingi cha fikira, kinachowasilisha kitu na kile kitu hicho hufanya, kilivyo, au huathiriwa nacho, basi sentensi ndiyo kipashio cha tafsiri. Kimsingi, unatafsiri ukizingatia sentensi, na katika kila sentensi, nia pamoja na kile kinachoitendekeza nia hiyo ndiyo mambo ya kuzingatiwa kwanza [TY].

Pana haja kufafanua maana ya sentensi. Kwenye tasnifu hii, tunachukulia sentensi kuwa kipashio kidogo kabisa cha kiisimu chenye jukumu la kiilokusheni. Hii ina maana kwamba, matamko yanayodhihirika kikamilifu kama VU vinavyojisimamia ndiyo tunayaita sentensi (taz. Hervey 1998:13). Kwa mantiki hii, kipashio cha tafsiri ni kitendo usemi. Katika sehemu ifuatavyo

tunachunguza dhana hii ya VU kwa kuangazia maana, kuibuka kwa nadharia yenyewe, vigezo vyake kabla ya kuangazia mchango na athari zake katika taaluma ya tafsiri.

2.5 Vitendo Usemi kama Kipashio cha Tafsiri

Kwa mujibu wa Brown na Yule (1983:132), hili ni kundi la matamko katika lugha, ambalo linaweza kutumiwa kutenda jambo. Ni tendo analotekeleza msemaji kupitia kwa tamko. Kitendo usemi hufafanua jinsi matamko huathiri utendaji wa kijamii, pamoja na namna watu hupata na kutambua dhamira ya tamko (T), ikiwa dhamira yenyewe haijatajwa waziwazi (McDonough, 1998:300). Hiki ni kitendo cha kimawasiliano (kitendo cha lokusheni) ambacho hufafanuliwa kwa kurejelea nia wa wasemaji wanapozungumza (NI za matamko yao) na athari wanazofaulu kuibua kwa wasikilizaji wao (AP) (Crystal, 2008: 446).

Chimbuko la nadharia ya VU huhusishwa na Ludwig Wittgenstein. Wittgenstein (1953) anatoa rai kwamba maana ya lugha haimo kwenye maneno au sarufi yake, bali katika namna lugha inavyotumiwa katika muktadha. Analinganisha utumiaji wa lugha na mchezo unaotumia kanuni kufikia malengo yake. Watu hufuata kanuni kufikia lengo, hivyo huyafanya mawasiliano kuwa seti ya michezo ya lugha. Kila mchezo wa lugha una kanuni zake, hivi kwamba mtu anaweza kujua jinsi ya kutumia lugha kuomba msamaha, kurai, kuuliza au kudai. La muhimu ni kwamba, wakati msemaji anapotoa kauli, anatenda kitu fulani kwa kutumia maneno, na wanaohusika huishia kuelewa kinachotendwa kwa kuzifahamu sheria za ‘*mchezo*’. Maana katika lugha hutokana na jinsi lugha hutumiwa katika muktadha halisi. Wazo hili linaonesha umuhimu wa jinsi watu hutumia lugha kutekeleza malengo fulani katika miktadha tofauti tofauti.

Ingawa nadharia hii inahusishwa na Austin (1962), hakutumia istilahi vitendo usemi, bali aliita “sentensi tendaji”, ambayo ilionesha kwamba “kutamka ni kutenda” (uk. 6). Istilahi yenyewe

iliasisiwa na Searle (1969) anayedai kwamba “kuongea ni kutenda kwa mujibu wa kanuni” (uk. 22), na kwamba “vitendo usemi ndivyo vipashio vidogo kabisa vya mawasiliano” (uk.16). Bach na Harnish (1979: 3) wanaamini VU vinahusu masuala mengi kuliko wanavyosema Austin na Searle. Kulingana nao, VU ni mseto changamano baina ya matamko na lokusheni, ilokusheni na palokusheni. Hivyo basi, katika kutamka T, msemaji (M) husema kitu fulani kwa msemewa (W) [tendo la lokusheni]; kwa kusema kitu fulani, M hufanya kitu fulani [tendo la ilokusheni]; na kwa kufanya kitu fulani, M humwathiri W [tendo la palokusheni]. Kwa hivyo tamko huwa na vitendo vitatu vinavyojitokeza kwa mkupuo mmoja.

Nadharia ya VU huchunguza dhima ya matamko katika mawasiliano kwa kuyahusisha na tabia ya msemaji na msemewa kwenye mawasiliano yao. Kuzungumza kwa kutumia lugha ni kuwasilisha mawazo kwa umbo la matamko ya kiisimu yatumiayo maneno, yakifuata kanuni za kuyaleta pamoja maumbo hayo. *M* akiizungumza huhawilisha fikira hadi kwa *W*, akiwa na lengo fulani na pengine na athari nyinginezo andamanifu. Kupitia kwa tamko, *M* anaweza kumfahamisha *W* kuhusu hali fulani, kueleza hisia zake za ndani au kubadilisha tabia au utendaji wa msikilizaji wake. Katika hali hizi zote, fikira fulani huwasilishwa kupitia utoaji wa T. Hata hivyo, kitendo usemi si uwasilishaji tu wa fikira. Ni utoaji wa tamko fulani linalohusu uwakilishaji wa ulimwengu lengo likiwa kuweka wazi nia ya kubadilisha hali ya mambo. Kubadilisha mambo kunaiweka hadharani nia hiyo. Hii ina maana kwamba kitendo usemi ni tamko la hadharani; haliwezi kuwa fikira isiyotamkwa, na athari zake hupatikana kutokana na huo ‘uhadharani’ (Capone, 2009). Kwa misingi hii, jukumu la lugha ni kuwasilisha nia ya kimawasiliano ili kuwaathiri wasikilizaji. Yaani lugha ni tukio la hadharani.

Tunachukulia kwamba matini huundwa kwa mfululizo wa VU, na pia kwamba ili kupata ulinganifu inafaa NI ya kila sentensi kushughulikiwa kivyake. Ufasiri wa VU hutegemea mahali

vinajitokeza kwenye mfululizo huu. Huwa pana VU vikuu na VU visaidizi. Mahusiano baina ya VU vilivyo kwenye mfululizo huibua dhana ya muundo wa kiilokusheni wa matini. Katika kutafsiri, lengo huwa si kufananisha kitendo usemi na chenziye bali ni kupata ulinganifu huu wa muundo wa kiilokusheni. Athari ya kijumla ya mfululizo wa VU huibua dhana ya kitendo matini. Hii ni NI inayojitokeza zaidi kwenye mfuatano wa VU. Mtafsiri hulenga kudumisha NI inayojitokeza zaidi katika MC kwenye ML. mtazamo huu hufaa zaidi tunapotafsiri kinaya³.

2.5.1 Aina za Vitendo Usemi

VU huainishwa kutegemea sifa zao, maana zao au muktadha (Wairima, 2009). Kwa mujibu wa Austin, VU huwa na sehemu tatu – lokusheni, ilokusheni na palokusheni.

(a) Lokusheni

Hili ni tendo la kimsingi la kutamka (unatiki). Lokusheni huwa na vijisehemu vitatu: Kwanza, tendo la kifoni linalohusu utamkaji sauti. Pili, tendo la kifati⁴, linalohusu utamkaji wa sauti za lugha mahususi zinazozingatia sarufi. Sauti zinapochunguzwa kwa mtazamo huu huitwa *femu*. Tatu ni tendo la kireti⁵, linalohusu kutumia sauti kurejelea na fahiwa fulani. Ni utendaji wa kitendo cha kifoni kwa namna inayokipa kitendo chenyewe maana, ambapo maana hubainika ikiwa kinachosemwa hutibithishwa. Sauti katika mtazamo huu huitwa *reme*⁶. (Malmkjær, 1995:563; Istomine, 2010:26).

Kuzungumza, kama utoaji sauti unaotawaliwa na kanuni, ni aina ya utendaji. Hata hivyo, lokusheni hazijisimamii. Licha ya kuwa matamko, lokusheni zinatumiwa kuwasilisha nia. Nia hizi huandamana na NI, kwa kuwa zinashawishi uelewa wa msikilizaji kuhusu kile msemaji anataka kutekeleza. Utambuzi huu huwezekana kwa sababu ya kuwepo kwa kanuni za kijumla zinazofahamika na wanaohusika wote. Iwapo msikizaji anaelewa anavyopasa kutenda au kujibu,

hiyo kauli basi ina MP na NI (Littlejohn, 2009:918). Lokusheni hujumuisha tendo la tamko na tendo la proposisheni⁷.

(b) *Ilokusheni*

Msemaji anapotamka chochote, huwa ana lengo fulani akilini mwake. Lengo hili ndilo hurejelewa kama ilokusheni. Hii ina maana kwamba ilokusheni ni aina ya jukumu msemaji analenga kutimiza kupitia tamko lake, linabainikalo kupitia kaida za kijamii (Capone 2009:1015). Majukumu haya huitwa NI au kiini ilokusheni cha tamko⁸.

Asemavyo Dijk (1977) ni muhimu kutambua jinsi ‘muundo wa ndani wa utendaji’ wa ilokusheni ulivyo kwa kurejelea ukweli fulani, kwa kulenga proposisheni fulani, kwa kutaja kirai au sentensi fulani, mfuatano wa mofu au fonimu, kwa kutekeleza kitendo fulani cha kifonetiki. Vitendo changamano vilivyomo ndani ya ilokusheni huweza kufaulu ikiwa tamko ni tunu inayokubalika ya aina ya tamko lililolengwa. Hata hivyo, aina hii ya ufanisi ni ya upande mmoja, na sehemu tu ya tendo la mawasiliano: msemaji huwa na majukumu. Yaani hutaka matamko yake yawe na athari mahususi. Athari hizi huhusu msikilizaji kuirekebisha seti yake ya maarifa: msikilizaji hujua kwamba msemaji anatamka /a/, anatamka mofu {*kalamu*}, n.k. Anajua kwamba msemaji ana maana kwamba ‘kitabu kimepotea’ hivyo basi kurejelea kitabu mahususi, chenye sifa maalum, wakati wa kutamka. Hivyo basi, katika kila kiwango cha kutenda, msemaji ana majukumu yanayowiana na kile msemewa anakitambua. Athari hizi ambazo zinadhamiriwa, katika hali ya kawaida zitaweza kutekelezwa kutokana na hali ya kimawasiliano ya matendo yanayohusika pamoja ya ukaida wa vipashio, kategoria na kanuni za tokeo la tamko lililotekelezwa kikamilifu. Kwa hivyo, tendo la lugha hufanikiwa ikiwa msikilizaji atatambua maana/ urejelezi unaokusudiwa, na ikiwa msemaji alilenga msemewa atambue hivyo.

Wataalamu mbalimbali wameainisha ilokusheni kwa kuzingatia vigezo tofauti tofauti. Baadhi huzingatia sifa, wengine maana na sifa huku wengine ikizingatia yote matatu (Wairima, 2009). Msisitizo ambao umetiliwa kwenye ilokusheni umeishia kutumia ilokusheni kama kisawe cha VU. Katika sehemu hii tutajadili baadhi ya mifumo ya uainishaji huo. Tutakaowaangazia ni pamoja na Austin (1962), Searle (1969; 1971; 1975; 1983; 1985) Bach na Hanish (1979), Kreidler (1998), Allan (2000) na Bach (2004)

Akizingatia vitenzi vya kiilokusheni, Austin (1962:150-163) ameanisha VU kuwa maamuzi, amri, ahadi, hisia na vifunuzi.

Vendler (1972) ameanisha VU kwa msingi unaokaribiana na ule wa Austin. Kwa kuwa Vendler anatofautisha aina mbili ya amri (vidahili na amri za kweli) pamoja na aina mbili za maamuzi (viendeshi na maamuzi ya kweli), uainishaji wake una makundi saba.

Mfumo wa Searle (1969), tunaoweza kuurejelea kama wa usasa-Austin unazingatia mambo manne kuviainisha VU – kitovu cha kiilokusheni; welekeo wa ufaafu baina ya maneno na ulimwengu; hali ya kisaikolojia ya msemaji inayojitokeza na; maana ya kiproposisheni⁹. Kwa kuyazingatia, Searle anaibuka na makundi matano ya VU.

(i) **Vitendo Usemi Elekezi (VUE)**

Hivi ni VU ambavyo msemaji hujaribu kumfanya msemewa kutenda jambo kwa kutaja kile anachokitaka msemaji. Mifano ni pamoja na kuamuru, kushurutisha, kushawishi, kuomba, kurai, kusihi, kukaribisha, kuuliza (kujaribu kumfanya msikilizaji kujibu), bembeja, sairi, kunasihi, sisitiza, pendekeza, ruhusu na chachawiza. Ili VUE kufaulu sharti tendo liwe la hiari na la kutendwa wakati ujao. Kwa mfano “*Ninakuamuru uondoke jana*” au “*ninakushurutisha ukue*

uwe mrefu” ni amri zisizo fasaha. Welekeo wake wa ufaafu huwa ulimwengu-kwa-neno. Mfano wa sentensi ni kama vile

Ingia darasani

Katika VE, proposisheni au NI huweza kukanushwa. Kila umbo lililokanushwa hurejelewa kwa namna tofauti tofauti ilivyoonyeshwa hapa (alama ya wimbi inawakilisha kukanusha):

Amri	NI (prop)	ninakuamuru uufunge mlango.
Kataza, zuia, kanya	NI (~prop)	ninakuamuru/ nimekukataza usiufunge huo mlango.
Ruhusu	~NI(prop)	sikuamuru kuufunga huo mlango.
	~NI(~prop)	sikuamuru usiufunge huo mlango = unaweza kuufunga.

(ii) **Vitendo Usemi Ahadi (VUA)**

VUA humdiriki msemaji kwa utendaji wa wakati ujao wa jambo lililomo kwenye proposisheni ya tamko lake (Bussmann, 1996). Huonesha nia ya msemaji kutenda jambo fulani. Katika aina hii ya VU, msemaji hujihusisha na utendaji wa kitendo. Mifano ya VA ni pamoja na ahadi, apa, dhamini, tisha, kubali, kiri, kataa, ruhusu. VA, kama VE, huwa vya hiari na vya wakati ujao. Hisia ambayo huwasilishwa ni ya msemaji kuwa na nia ya kutenda jambo fulani. Mfano ni kauli

Sitakununulia gari nyingine

(iii) **Vitendo Usemi Taarifa (VUT)**

Haya na matamko yawasilishayo hali ilivyo. Kwa hivyo, huonesha imani ya msemaji kuhusu tamko lake. Katika kutoa tamko la aina hii, msemaji huwakilisha ulimwengu kwa namna anavyoamini ulivyo. Kwa njia hii, anayafanya maneno yake kuoana na ulimwengu wake wa imani. Hii ina maana kwamba welekeo wa ufaafu wa VUT huwa neno-kwa-ulimwengu, kwa kuwa maelezo hulengwa yawiane na hali ilivyo ulimwenguni. Mifano ya VUT ni arifu,

fahamisha, sadikisha, thibitisha, eleza, taja, fafanua, pambanua, sisistiza, ambia, kadiria, dai, taja, radidi na bashiri. VUT humfungamanisha msemaji kwenye ukweli wa proposisheni inayowasilishwa. Msemaji huonesha hisia ya imani, ingawa kiwango cha imani cha msemaji chaweza kuwa tofauti. Kwa mfano, kiwango cha kuthibitisha huwa cha juu huku cha kubashiri huwa cha muda tu. Ufuatao ni mfano kwa kitendo taarifa

Vita vya pili vya dunia vilisababisha maafa.

(iv) Vitendo Usemi Hisia (VUH)¹⁰

Katika aina hii ya VU, msemaji huwasilisha hali yake kisaikolojia kupitia proposisheni. Mifano ni shukrani, msamaha, kufariji, pongeza, salimu, na kusikitika. MP ni jambo linalowaathiri msemaji au msikilizaji. Si kawaida kusema “*ninakufariji kwa msiba uliokupata*” ama “*ninakupongeza kwa kujaliwa mwana wa kiume*”, iwapo jambo linalohusika limemwathiri msikilizaji. VUH havina welekeo wa ufaafu wa upande wowote kwa sababu proposisheni hujitokeza kwa uchukuliaji wala haitangazwi. Mfano wa kitendo hisia ni kama vile:

Hongera kwa hii tasnifu nzuri uliyoiandika

(v) Vitendo Usemi Maamuzi (VUM)

Ni aina ya kitendo usemi ambacho, ikiwa kitafaulu kutendwa, matokeo yake ni upatikanaji wa proposisheni iliyotamkwa kama athari ya kutamkwa kwake tu, kwa mfano *ninaufungua mkutano huu rasmi*, ikitamkwa na mtu anayefaa, wakati unaofaa na mahali panapostahili (Bussmann, 1996). VUM ndivyo hurejelewa kama VU halisi. Kwa kutamka msemaji husababisha mabadiliko katika ulimwengu kwa kutamka. Mifano ni kutangaza hali hatari, kutangaza vita, kuunga mkono kumbukumbu za mkutano, kuahirisha kikao, kuachisha mwajiriwa kazi, kuteua, kupa jina, kubatiza, kumpata mshtakiwa na kosa, kuweka dau, kupa talaka, kubatiza, kutia nguvuni na kujiuzulu. Kwa misingi hii, Elam (1980) anauona usemi kama nguvu ya kimahusiano baina ya

watu katika ulimwengu halisi ambao huipa lugha uwezo wa kutekeleza matendo ya kijamii kama kuoia, kubatiza na kuhukumu. Kawaida, sharti msemaji awe na cheo fulani nje ya asasi ya kiisimu ili kitendo usemi cha maamuzi kuweza kutokea. Welekeo wa ufaafu wa VM huwa wa pande zote mbili kwa kuwa msemaji huwakilisha hali ya mambo na wakati huohuo kuisababisha hali hiyo. Hakuna hisia zozote ambazo huwasilishwa; kwa mfano rais anaweza kutangaza hali ya hatari ama kulivunja bunge pasi kutegemea hisia zake kuhusu tangazo hilo. Mfano wa kitendo maamuzi ni

Ninaunga mkono hoja ya mheshimiwa Kamau.

Uainishaji wa wa Searle wa taarifa, vielekezi, ahadi, hisia na maamuzi una uwiano wa karibu na ule wa Austin (1962: 150–163) wenye vikundi vitano vifunuzi, amri, ahadi, hisia na maamuzi. Tofauti muhimu kati ya uainishaji wa Searle na ule wa Austin ni kuwa, Searle ametenganisha dhana ya kitendo usemi kutoka kwa kitenzi cha kitendo usemi. Kulingana naye kitenzi cha kitendo usemi si kigezo faafu cha kutumiwa kuainisha VU (Mey, 2001:117; Degand, 2009:1013).

Bach na Harnish (1979), wakilenga kuleta pamoja mawazo ya Austin na Searle kwa upande mmoja, na yale ya Grice¹¹ kwa upande mwingine, wanaibuka na makundi sita. Manne kati ya hayo sita (taarifa, vielekezi, ahadi na pongezi) huwiana na vifunuzi, vitumizi, ahadi na hisia kwa usanjari huo katika uainishaji wa Austin na taarifa, vielekezi, ahadi na hisia wa Searle (uk. 40–41). Makundi hayo mengine mawili, maamuzi na vielekezi, yanawiana na kile Searle anaita “maamuzi”. Uainishaji wao unaelekea kutegemea mtazamo wa Grice wa uelewa rejelevu wa dhamira ya kimawasiliano ya msemaji kuliko mtazamo wa Austin na Searle ambao huchukulia VU kama vinavyotendwa kulingana na kanuni. Baada ya kuleta pamoja mawazo ya wataalamu hawa na kuongeza yao wanaibuka na makundi sita (Tazama Jedwali 1).

Kwa kutumia kigezo cha kutathmini cha W, Allan (1994: 4125; 1998:10–11) amebainisha aina nne za VU. Taarifa hujumuisha VU kama vile ripoti, kukanusha na ubashiri (taarifa za Searle) pamoja na ahadi na makubaliano (ahadi za Searle). Mialiko ni kijisehemu katika vielekezi vya Searle, kinachojumuisha ombi, mapendekezo, onyo na nasaha. Vielekezi vinginevyo vya Searle vimewekwa pamoja na maamuzi anaviita ‘amri’. Hatimaye hisia hujumuisha salamu, shukurani, pongeza na udhuru. Naye Kreidler (1998) amebainisha VU hadi makundi saba ambapo anaongeza vitenda na fati kwa vikundi vitano vya Searle. Katika jedwali 1 tunalinganisha hii mitazamo mbalimbali ya uainishaji.

Jedwali 1: Aina Mbalimbali ya Uainishaji wa Vitendo Usemi

Austin (1962)	Vendler (1972)	Searle (1975)	Bach & Harnish (1979)	Allan (1994)	Kreidler (1998)
Vifunuzi	Vifunuzi	Taarifa	Taarifa	Kauli	Taarifa
Ahadi	Ahadi	Ahadi	Ahadi		Ahadi
Vitumizi	Vidahili	Vielekezi	Vielekezi	Mwaliko	Vielekezi
	Vitumizi			Amri	Amri
Maamuzi	Viendeshi	Maamuzi	Viendeshi		
	Maamuzi		Maamuzi		Maamuzi
Hulka	Hulka	Hisia	Pongezi	Hisia	Hisia
					Fati

(c) *Palokusheni*

Tamko hufanikisha nia ya msemaji kama matokeo ya kudhihirisha nia ya msemaji kufanya jambo fulani (Capone, 2009:1015). Palokusheni huhusu athari ambayo tamko linaweza kuwa nayo kwa msemewa. Palokusheni hufafanua jinsi ilokusheni huathiri msemewa. Yaani matokeo ya kuzungumza. Palokusheni ni mwitikio wa lokusheni ya msemaji inayoathiri tabia, imani na hisia za msemewa. Hii ina maana kwamba palokusheni ni ufasiri wa malengo ya ilokusheni auufanyao msemewa. Mifano ya palokusheni ni kushtuka, kukerwa kushawishika, kukasirika, kuchochewa au kuridhika. Ipo tofauti kati ya zile AP anazozidhamiria msemaji na zile athari

ambazo hujitokeza hatimaye. AP hivyo basi hazina ubia, bali hutegemea muktadha na msemewa mwenyewe. Iwapo msemewa ana uelewa wa awali wa tamko la msemaji, huenda athari yake isiwe sawa na ile aliyodhamiria msemaji.

Katika uchunguzi kuhusu palokusheni kwenye tafsiri ni muhimu kutaja kwamba mtafsiri hajishughulishi na athari halisi ambazo hujitokeza kwa wasomaji ML bali zile athari ambazo zinaweza kujitokeza. Asemavyo Gu (1993) katika Hickey (1998), hii ni kwa sababu tamko hali nguvu zozote za kudhibiti athari zinazojitokeza. Katika hali kama hii, ni vigumu kubashiri athari kutokana na kile anachokisema msemaji. Hivyo basi, msemewa ndiye huibua athari anazozitaka kuzifanya ziwe kama mwitikio wake kwa tamko la msemaji.

Ili kuhakikisha kwamba mawasiliano yamekamilika, ni muhimu msemewa atambue aina ya VU vinavyotendwa na kuitikia ipasavyo. Kwa jinsi hii, hali huweza kubadilishwa kwa upande wa msemewa. Hii ndiyo inayorejelewa kama AP (Blakemore 1992 katika Wairima 2009). Kutokana na umuhimu wa NI kwenye nadharia ya VU, kwenye sehemu inayofuata tunaangazia dhana hii.

2.6. Kanuni za Ufasaha

VU huweza kueleweka kwa sababu vinapatana na kanuni fulani fulani. Kanuni hizi huhusu masuala ambayo hufaulisha utendaji wa ilokusheni (NI + MP). Masuala haya ndiyo huunda maana ya tamko. Kwa kuwa tamko ndilo kipashio cha kimsingi cha tafsiri, kanuni hizi huwa muhimu kwa mtafsiri kwa kuwa zinamfaa katika kupata fasiri kamili ya tamko.

Ingawa nadharia hii ya VU hufaa zaidi katika lugha tamkwa, inaweza kutumikwa kwenye matini zilizoandikwa. Kanuni za ufasaha zinaweza kutambuliwa kwa urahisi kwenye muktadha wa mawasiliano kwa kuwa msemewa yupo, hivyo msemaji anaweza kuyarekebisha matamko yake kulingana na nia yake. Kwenye matini andishi kwa upande mwingine, uwepo wa msomaji, japo

kwa uvuliuvuli, humwezesha kukisia mwitikio wa msomaji, hivyo kuiumba kazi yake ipasavyo. Hata hivyo, mwingiliano huu ni muhimu kwa tafsiri kama mchakato wala si kama matokeo.

Kuna makundi mawili ya kanuni ambayo hudhibiti utendaji na uelewekaji wa VU — jumuishi na sawasishi. Kanuni jumuishi hutambua jinsi kitendo kitakavyokuwa. Watu hutambua ahadi pindi tu wanaposikia ikitamkwa kwa kuwa wanaelewa kanuni zake. Ahadi hutofautishwa kutoka kwa amri kutokana na tofauti zao kwenye kanuni za kile kila tamko hujumlisha. Searle anatumia mfano wa ahadi kuonesha hizi kanuni jumuishi akisema kwamba huwa na kanuni tano: (1) Itangaze kwamba msemaji atafanya kitendo fulani wakati ujao; (2) sharti kiwe kitendo ambacho msikilizaji angependa msemaji kukitenda; (3) kitendo hicho kiwe kile ambacho katika hali ya kawaida, msemaji hangekitenda; (4) msemaji kwa kweli awe na nia ya kukitenda; na (5) msemaji na msemewa wachukulie kauli hiyo kama wajibu wa kutekelezwa (Littlejohn, 2009:919).

VU hutolewa kwa njia ya moja kwa moja, ambapo kanuni zote jumuishi huzingatiwa kwa njia ya moja kwa moja. Hata hivyo mara nyingi, wanaowasiliana hutoa VU kwa njia isiyo ya moja kwa moja, wakichukulia kuwa vipashio kwenye kitendo ni wazi kutoka kwa muktadha, ama huwa vimemaanishwa wala haviko wazi. Upo uwezekano wa kuwa na VU visivyo vya moja kwa moja kwa kuwa wanaohusika wana habari za awali wanazozifahamu. Grice (1957) anasema kwamba kanuni za kitendo usemi huvunjwa kimakusudi, si kwa lengo la kuhadaa, bali kutajirisha usemi na kuupatia mvuto wa kipekee. Hali kama hii hujitokeza sana katika kazi za kifasihi. Ukiushi wa kanuni pia huwawezesha wasemaji kutamka kauli zinazowaingilia wasikilizaji lakini kwa upole, na kumpa msikilizaji uwezo wa kuwa mshiriki mtendaji anapojishughulisha kufasiri matamko kwa kiwango cha muktadha pana. Watu wanapotoa VU kwa njia isiyo ya moja kwa moja, au kukiuka kanuni kwa njia moja au nyingine, huwa wanategemea mifichamo¹² ya kimawasiliano, au fasiri ambazo wasemewa wanapaswa kufanya. Mtu anaposema “*nina kiu*” anategemea uwezo

razini wa msemewa kufasiri nia yake ya kuomba maji. Uelewa huu huwa muhimu katika kufasiri lugha ya kifasihi. Pana haja watafsiri kuwa na maarifa ya namna waandishi huzivunja kanuni za ufasaha ili kuwasilisha ujumbe wao.

VU pia huhitaji kanuni sawazishi. Kanuni hizi hutaja utaratibu wa utendaji wenyewe na kuelekeza namna wasikilizaji wanavyomjibu msemaji. Kitendo usemi hakitakuwa kimetekelezwa hadi pale nia zake za kiilokusheni na za kipalokusheni zimeeleweka na msemewa kuitikia ipasavyo. Sharti ahadi ikubalike kama ahadi, la sivyo, iwe batili; ombi likubaliwe au lisikubaliwe, vinginevyo halitakuwa ombi. Kanuni jumuishi hutuonyesha nia inayowasilishwa na kitendo usemi; nayo kanuni sawazishi hutuonyesha jinsi ya kuitikia ili kukamilisha kitendo hicho. Mahitaji haya yanarejelewa na Searle (1983) kama kanuni za uridhishaji (Littlejohn, 2009:919). Searle (1969) anataja kanuni nne kuu ambazo sharti ziwepo kitendo usemi kuweze kufaulu.

2.6.1. Kanuni ya Maana ya Kiproposisheni

MP ni kile kinachodaiwa katika kauli, huku NI ikiwa nia inayowasilishwa. Kwa mfano MP “*ninahisi njaa*” ina NI ya kuomba chakula. Proposisheni huwasilisha jambo ambalo msemaji anaamini ni la kweli au angependa msemewa achukulie kuwa ni la kweli, lakini proposisheni hiyo hutolewa kwa lengo kwamba, kwa sababu ya NI za tamko hilo, wengine wataitambua (Littlejohn, 2009:918). Kwa mujibu wa falsafa changanuzi, proposisheni huhakikiwa kwa msingi wa uhalali. Ikiwa inazingatia viwango fulani vya ukweli kama vile ushahidi na mantiki, basi inafaa. Kwa upande mwingine, VU uhakikiwa kwa kuzingatia kanuni za ufasaha. Kwa hakika chanzo cha kutoelewana mara nyingi huwa ni kushindwa kufahamu nia ya msemaji (Littlejohn, 2009:919), yaani NI yake. Ili kuupata ulinganifu wa maana katika tafsiri, kwa mantiki hii pana haja ya mtafsiri kuelewa NI ya mtunzi wa MC.

Kanuni hii kimsingi huhusu kile kitendo usemi hushughulikia. Huweka sheria kwenye MP ya baadhi ya ilokusheni. Hii ina maana kwamba, inahusu kutambua mipaka inayowekwa kwenye dhamira ambayo huwa 'kiini' cha tamko, baada ya kuondolewa kwa sehemu ya kitendo cha kiilokusheni kutoka kwa tamko hilo. Hii ni kanuni sawazishi.

2.6.2. Kanuni za Matayarisho

Ni lazima msemaji awe na idhini kutekeleza kitendo kinachohusika. Kwa mfano awe na kibali kikatiba kutangaza hali ya hatari nchini au kutoa hukumu kortini; awe na ithibati kwa yale anayoyasema; asiwe na ufahamu wa kile anachokiuliza n.k. Kanuni hii hutaja mahitaji yanayopaswa kuwepo ili kitendo usemi kifaulu. Kama kanuni ya MP, hii pia ni kanuni sawazishi.

2.6.3. Kanuni za Uaminifu

Kanuni za uaminifu hufafanua hali ya kisaikolojia ya msemaji. Msemaji anapaswa kuwa mkweli na mwaminifu kwa kile anachokisema; kwa hakika anahitaji anachokiomba; awe mwenye shukurani ya dhati. Msemaji hunuia kusema anachokisema. Sharti kanuni hii itoshelezwe, ikiwa kitendo kitafanywa kwa uaminifu. Wakati wa kuahidi, sharti anayeahidi awe na nia ya dhati kutekeleza ahadi. Ikiwa kanuni hii haizingatiwi, bado kitendo kitatendeka, lakini patajitokeza matumizi mabaya ya nia au cheo. Kama zilivyo kanuni za kwanza mbili, hizi pia huwa kanuni sawazishi.

2.6.4. Kanuni za Msingi

Kanuni za kimsingi, hueleza kile kitendo kinajumuisha. Msemaji afungwe na ahadi ya kutekeleza tendo lililopo; ajitolee kwenye taarifa anayoitoa. Tamko humfunga msemaji kuwajibikia tamko lake. Kanuni hii hudai kwamba msemaji huwa na nia kuwa tamko lake

litachukuliwa kama kitendo na nia yake kutambuliwa na wasemewa. Kanuni hii inapokosa ina maana kwamba kitendo kinachohusika hakifanyiki. Hii ni kanuni jumuishi.

Searle pia anazungumzia “*kanuni ya ujielezaji*”, ambayo ndiyo kanuni ya pekee inayoruhusu uchanganuzi wa (kimsingi wa) kipragmatiki wa VU. Hii ni kinyume na uchanganuzi wa kisemantiki wa kauli. Kutokana na mawazo haya tunabainisha mikabala miwili katika uchanganuzi wa VU. Wa kwanza ni wa kisemantiki ambao huruhusu uchanganuzi wa sifa za VU huku mkabala wa pili, ukiwa wa kipragmatiki, ukisisitiza michakato ya mawasiliano katika kushughulikia VU. Kwa kuwa VU vyote ni tendaji, ingawa vinatofautiana kwenye viwango vya utendaji, kwenye sehemu ifuatavyo tunaangazia kitenda tukikilinganisha na kitaarifu.

2.7. Kitenda na Kitaarifu

Lugha inaweza kuwa ya kutaarifu au ya kutenda. Kwa kusema lugha kutaarifu ina maana inafafanua ukweli au uwongo kuhusu kitu. Kwa upande mwingine lugha ya kitenda huwa haisemi tu, pia hufanya kitu fulani wakati huohuo. Wasemavyo Bennett na Royle (1995), lugha isingekuwa na uwezo huo wa kutenda ndoa haingewezekana kufanyika au mikutano kukamilika. Kitenda ni kauli ambayo, licha ya kueleza kitendo, wakati huohuo hukitenda hicho kitendo (Bennett na Royle, 1995:234; Huang, 2009:1000).

Kwenye mihadhara yake ya baadaye, Austin alitupilia mbali uainishaji wa kitenda-kitaarifu kwa msingi kwamba hata kitaarifu huwa na kigezo cha kutenda (kupitia kutamka) hivyo akadai kwamba hata kitaarifu ni ilokusheni. Alichukua hatua hii kutokana na sababu tatu. Kwanza, ukosefu wa mfumo wa kisarufi wa kuvitenga vitenzi vitenda kutoka kwa vitenzi vinginevyo. Pili, ukweli kwamba kuwepo kwa kitenzi kitenda si ithibati ya kutendwa kwa tendo. Tatu, kuwepo kwa njia badala za ‘kutenda vitu kwa maneno’ ambazo hazihusishi matumizi ya kitenzi kitenda

(Thomas, 1995). Bussmann (1996) anasema kwamba kinyume na vitenda ambavyo ni vibeba matukio, vitaarifu huwa vibeba ukweli. Kwa kuwa mkabala wa kutaarifu umeshughulikiwa na wataalamu kadhaa, hatutalenga upande huo. Kwenye sehemu inayofuata tunaonesha aina mbalimbali za vitenda.

2.7.1. Kitenda na Fasihi

Wahakaiki wa kifasihi wamefumbatia dhana ya kitenda kuchanganua matini ya kifasihi. Inafaa kuzingatia kile lugha ya kifasihi hufanya jinsi kile lugha hiyo inasema huzingatiwa. Tamko la kifasihi, sawa na kitenda, halirejelei hali ya mambo ilivyo, wala kuwa la ama ukweli au uwongo. Tamko la kifasihi huunda hali ya mambo ambayo linayarejelea kwa njia kadha wa kadha, kama vile kuwaumba wahusika na matendo yao. Pili, kazi za kifasihi huibua dhana, wazo na fikira ambazo kazi hizo husambaza (Culler, 1997:96). Hii ina maana kwamba kitenda hushirikisha matumizi ya lugha ambayo hapo awali yalichukuliwa kuwa ya pembeni na kutusaidia kuelewa fasihi kama kitendo au tukio. Kushughulikia fasihi kama kitenda huchangia pakubwa kuitetea fasihi: fasihi si kauli bandia za kupuuzwa bali hujitokeza kwenye matendo ya lugha ambayo huubadilisha ulimwengu kwa kuumba vitu kauli hizo zinataja.

Kwa kuwa matamko ya kifasihi pia huwa matukio ambayo kwayo nia ya mwandishi haichukuliwi kutawala maana, kielelezo cha kitenda huwa cha muhimu katika uchanganuzi wake (Culler, 1997:97). Kwa mantiki hii, kwenye sura ya nne ya tasnifu hii tunachunguza namna ya kufanikisha fasihi tafsiri kupitia mkabala tendaji. Uelewa huu humfaa anayetafsiri kazi ya kifasihi anapohawilisha maana.

2.7.2. Vitendo Usemi na Fasihi

Kazi za kifasihi ni VU vilivyo kwenye maonesho (Pratt, 1977:90). VU anavyovirejelea Pratt hutuwezesha kuitikia matini za kifasihi kiujumi na kihisia. Kuchukulia kazi za kifasihi kama VU hutatua shida ya ufasihi ambayo huhusisha fasihi na sifa za kimatini kwa njia ya moja kwa moja. Asemavyo Eagleton (1996), umuhimu wa VU kwa fasihi hubainika tunapotambua kwamba kazi za kifasihi zinaweza kuchukuliwa kama VU, ama mwigo wavyo. Nadharia ya VU hutuwezesha kusema kwa njia bora na halali maana zilizofichamwa katika kazi za kifasihi. Hivyo basi, kutafsiri kazi za kifasihi, hakuna budi kuhusisha nadharia ya VU ikiwa lengo ni kuhawilisha ujumbe katika ukamilifu wake.

Fasihi yaweza kuonekana kama inayofafanua ulimwengu, lakini dhima yake halisi ni utendaji: inatumia lugha katika kaida fulani ili kuleta athari fulani kwa msomaji. Inafanikisha kitu fulani katika usemaji: lugha yake ni aina ya malighafi, diskosi ya utendaji wa kijamii. Katika kuchunguza proposisheni za ‘taarifa’, kauli za ukweli au uwongo, tunaelekea kukandamiza uhalisia na ufaafu wao kama vitendo vinavyojisimamia; fasihi huturejeshea utambuzi huu wa utendaji wa kiisimu.

Ni muhimu kuchunguza jambo ambalo watunzi hufanyia lugha wanapoandika kazi zao. Nadharia ya VU hutupatia njia ya kuzungumza kuhusu tamko kwa kurejelea sifa zake za nje za kisarufi, muktadha wake, nia, mtazamo wa msemaji na matarajio ya washiriki, uhusiano baina yao pamoja na kanuni na kaida zisizotajwa zinazojitokeza wakati wa kutamkwa na kupokelewa (Pratt, 1977). Nadharia hii ina manufaa mbalimbali, si tu katika isimu na mawasiliano, bali katika fasihi, kwa kuwa fasihi, kama matendo mengineyo ya kimawasiliano pia hutegemea muktadha. Fasihi yenyewe ni muktadha wa usemi. Jinsi watu hutunga na kuelewa kazi za kifasihi, hutegemea maarifa ya kanuni, kaida na matarajio. Vipengele hivi vitatu hujitokeza

wakati lugha inapotumiwa ingawa havitajwi. Iwapo nadharia hii inaifaidi fasihi, hata tafsiri inaweza kuchota mengi kutoka kwayo.

Asemavyo Traugott (1973) katika (Pratt, 1977:86) tanzu na vipera huweza kuchukuliwa kama mifumo ya kanuni za ufaafu. Uchunguzi wa maingiliano ya kanuni faafu za lugha ya wakati wa mwandishi, umri wa utanzu unaohusika, ulimwengu anaoubuni mtunzi pamoja na matarajio ya hadhira. Isitoshe, mkabala wa VU wa kushughulikia fasihi hutuwezesha kuifafanua kwa kuzingatia masuala yale yale yanayotumiwa katika aina nyinginezo za diskosi. Nadharia ya VU hutazama uwezo wa mtu kushughulikia kazi za kifasihi kama sehemu ya uwezo wake wa kijumla wa kushughulikia miundo mbalimbali ya kiisimu katika miktadha mahususi. Hii ina maana kwamba mkabala huu hutaja uwezekano wa kuingiza diskosi ya kifasihi kwenye kielelezo cha kimsingi cha lugha kama ilivyo katika matendo yote ya kimawasiliano (Pratt, 1977:88). Kutokana na umuhimu wa nadharia hii katika kuchanganua kazi za kifasihi, pana haja watafsiri kuzingatia VU kila wanapotafsiri matini. Umuhimu wa VU katika uchanganuzi wa fasihi, unatuchochea kushughulikia jinsi ya kuvitambua VU katika kazi za kifasihi. Hili ndilo tunalishughulikia kwenye sehemu ifuatayo.

2.7.3. Kutambua Vitendo Usemi katika Fasihi

Kutambua VU katika tungo ni jambo muhimu katika kuelewa utungo wenyewe. Hata hivyo, hili huwa si jambo rahisi kwa kuwa, umbo na dhamira ya maandishi huwasilishwa kwa ubatini mwingi katika kazi za kifasihi. Kwa vyovyote vile, kwenye sehemu hii tunachunguza jinsi ya kutambua VU kwenye tungo hizo. Umuhimu wa kuzingatia VU katika uchanganuzi wa kazi za kifasihi ni jambo lisiloweza kupuuzwa. Haitoshi tu kujua sintaksia na semantiki ili kuifahamu lugha. Pana haja ya kudondoa VU kutoka kwa matamko ya wasemaji. Hili ni muhimu kwa kuwa vitendo vyote huathiri namna wasomaji watakavyoitikia (Schegloff, 2007).

Kila mara, tunategemea maarifa yetu ya kanuni za ufaafu tutapotoa tamko au tunaposimbua matamko ya wasemaji wengine. Maarifa yetu kuhusu kanuni za ufaafu hutuwezesha kutambua ikiwa tamko ni taarifa au amri kwa mfano. Kwa mantiki hii, tamko “Juma unaweza kuniletea maji ya kunywa?” itatafsiriwa kuwa ama ombi au amri wala si swali. Schiffrin (2005) anataja mbinu za kutumiwa kutambua VU katika diskosi. Kwanza ni umbomaana la tamko ambalo hurejelea proposisheni. Dhana hii ya umbomaana huwa ngumu kuifafanua. Mtu akisema “fungua dirisha” huwa na maana ya “sababisha kitendo cha wakati ujao, ambapo proposisheni ‘fungua dirisha’ huwa ya ukweli katika ulimwengu halisi”. Kwa kweli, habari za usuli na maarifa ya msemaji kutambua umbomaana la tamko pia huhitajika. Pili ni nguvu au dhamira ya tamko ambalo hufaulishwa kupitia vitambulishi elezi, elekezi na ulizi. Hii hudhihirika kupitia aina mbalimbali za dhamira kama vile amri, taarifa na swali. Vitambulishi hivi ni pamoja na toni, mpangilio wa maneno, mkazo na uakifishaji (Hervey, 1998). Tatu ni mahali tamko hujitokeza katika mawasiliano. Kwenye kazi tunazozishughulikia katika sehemu ya kijarabati ya tasnifu hii tutazitumia mbinu hizi kuvitambua VU vilivyomo.

Kulingana na Ohmann (1973) katika Pratt (1977:90), kuzuia kwa muda kwa NI kunaruhusu VU kujitokeza wazi katika kazi za kifasihi. Hali hii ndiyo imetawala tabia yetu tunaposoma fasihi. Tunazingatia ujumbe ili kuchunguza maana ya ziada au kupokea na kuitikia matini kwa wingi wa hisia. Uzuiaji kwa muda wa NI ndio hutofautisha tusi kutoka kwa uchokozi, kinaya kutoka kwa unafiki, nadharia kutoka kwa madai. Uchanganuzi kwa mkabala wa VU huongeza uthabiti na usahihi kwenye mikabala mingineyo iliyopo. Tunaweza kusema kwamba kila tendo la kimuhakati¹³ ni kitendo usemi. Hii ina maana kwamba VU huwa muhimu katika kuelewa ujumbe wa matini. Pasi kuuelewa ujumbe, tafsiri itakayoibuliwa itakuwa tenge.

2.7.4. Tafsiri Kama Uchanganuzi Fasihi

Suala muhimu tunalojadili kwenye sehemu hii ni jinsi ya kufasiri maana ya kifasihi. Mjadala ambao umekuwapo unahusu nafasi ya nia (ya mwandishi) katika kubainisha maana ya kifasihi. Maana ya kazi ya kifasihi haimo kwenye kile alichokuwa nacho mwandishi akilini mwake wakati akiandika kazi inayohusika. Maana huwa kwenye kile mwandishi hufaulu kukijumuisha katika kazi hiyo. Ikiwa katika mazungumzo ya kawaida maana ya tamko ni kile msemaji alidhamiria, ni kwa sababu tuna haja zaidi na anachokifikiria wakati huo kuliko maneno anayoyatamka, lakini kazi za kifasihi huthaminiwa kutokana na miundo fulani ya maneno zinazoipitisha. Kuifungia maana ya kazi kwenye kile ambacho huenda mtunzi alidhamiria huweza kuwa mkakati muhimu. Hata hivyo maana haiwezi kufungiwa kwenye nia za ndani bali kwenye hali ya ama kibinafsi au ya kihistoria inayomkumba mwandishi. Hii inahusu kujiuliza ni aina gani ya kitendo ambacho mtunzi anakifanya katika hali iliyopo kwa wakati huo. Mkakati huu huibua tetesi kwamba inajihusisha na masuala ya wakati wa kuandikwa tu na labda yale yanayowahusu wasomaji wa baadaye kwa nasibu (Culler, 1997:65–66).

Tangu mwanzo tumeonyesha kwamba lugha ni chombo cha mawasiliano ambacho mtu mmoja hukitumia kuwasilisha ujumbe kwa mwenzake, akiwa na majukumu mbalimbali kama vile kutaarifu, kuamuru, kuelekeza, kushawishi n.k. Namna ujumbe huo hutumiwa kufikia malengo hayo, katika mazungumzo ya kawaida, yanaweza kuitwa ‘diskosi ya usemaji-fasaha’. Lakini katika fasihi, diskosi ya usemaji-fasaha huwa na athari tofauti. Mtunzi hulenga ‘kumfahamisha’ msomaji kuhusu ulimwengu fulani wa kibunifu; pamoja na kujenga mwamana na wasomaji wake, kutambua msimamo wake.

Aghalabu, kazi za kifasihi hutungwa na mtu mmoja ambaye huwasilisha ujumbe wake kwa wasomaji kadhaa, wengi wao hajawahi kutangamana nao. Hii ina maana kwamba fasihi ni aina

ya diskosi ambayo mwandishi huwa na uelewa haba kuhusu mpokeaji wa ujumbe wake au muktadha wa mapokezi ya ujumbe wenyewe. Hali hii husababisha uziada. Katika kuhakikisha kwamba ujumbe unamfikia msomaji, mtunzi huelekea kusema jambo lilelile kwa njia tofauti tofauti (Leech na Short, 2007:207). Kwa kuwa mtunzi hutunga kumwathiri msomaji wake kwa namna fulani, sharti aibue VU kwa kusudi la kuyafikia haya (Hervey 1998). Katika sehemu inayofuata tunachunguza jinsi ya kuitumia nadharia ya VU kutafsiri.

2.8. Matumizi ya Nadharia ya Vitendo Usemi Kutafsiri

Pana haja ya kufahamu kile kinachohawilishwa kutoka MC hadi ML. Hickey (1998:2) anauliza “ni kitu gani ikiwa kipo ambacho kwa hakika kinatafsiriwa au kuhawilishwa kutoka matini moja hadi nyingine – ni sehemu, ni kikolezo au ni kipashio cha kiisimu cha matini yenyewe, ama ni kitu kingine kisichohusiana moja kwa moja na matini kama vile fasiri ya msomaji ama hisia zake kuhusu kile amekisoma”. Katika kulishughulikia “swali” hili la Hickey, ni muhimu tukumbuke kwamba lugha ndiyo tu hutumiwa katika kutafsiri kwa kuwa ndiyo malighafi ya pekee ya tafsiri. Hata hivyo kile kinachotafsiriwa huwa ni maana ambayo hubebeshwa maneno ya lugha. Maana hiyo, katika nadharia ya VU, hujitokeza kwenye proposisheni na NI. Kwenye sehemu inayofuata tutaangazia dhana hii ya proposisheni.

2.8.3. Proposisheni

Proposisheni kwa mujibu wa Larson (1984) ndicho kipashio kidogo kabisa cha mawasiliano. Dhana huwa na maana kwa sababu zinarejelea vitu, matukio, sifa au mahusiano. Hadi pale dhana inapojitokeza na dhana nyinginezo ndipo pana mawasiliano kamili. Iwapo muungano wa dhana una maana ndipo mawasiliano yatafanikiwa. Proposisheni moja huwa na tukio moja. Hii ina maana kwamba proposisheni moja ni sawa na sentensi sahili. Kwa mantiki hii, sentensi ni tungo kamili yenye jukumu la kiilokusheni.

Proposisheni ni habari inayowasilishwa na tamko pasi kuzingatia jinsi habari yenyewe imewasilishwa (Kreidler, 1998). Hii ina maana kwamba habari inaweza kuwasilishwa kwa njia tofauti tofauti lakini ujumbe ukabaki kuwa ule ule. Kwa misingi hii, huwa kiini cha kufaulisha mawasiliano katika matini. Umuhimu wa proposisheni katika tafsiri hauwezi kupuuzwa uwapo mtafsiri analenga kupata ulinganifu wa maana.

Maana ya tamko hujumuisha kipanuzi¹⁴, kitu au sifa halisi inayorejelewa, pamoja na dhamiri¹⁵, nduni ambazo hutumiwa kukitofautisha kitu hicho kutoka kwa vitu vinginevyo (Chapman, 2000). Ikiwa ni sentensi, kipanuzi chake si kitu au sifa ama hali ya mambo bali ni thamani-ukweli wake, yaani ama ukweli au uwongo. Hii ina maana kwamba katika lugha, kauli huwa na upanuzi wa ama ukweli au uwongo.

Uchanganuzi wa tofauti za kimaana kati ya sentensi mbili za kweli huhusisha maana ya kidhamira. Chapman (2000:44) akimnukuu Frege anasema thamani-ukweli ya sentensi ndiyo hujumuisha maana ya sentensi hiyo. Yaani, maana ni urejeleaji au kipanuzi ambacho hufaa kueleweka kama maana ya wazo linalowasilishwa. Hii ndiyo proposisheni. Katika isimu na falsafa, proposisheni huhusishwa na dhana, fikira, kauli, madai, tetesi na imani. Wakati mwingine proposisheni hutangulizwa kwa virai “kwamba ...” au “kuwa ...”. Kwa mfano, *unaamini kwamba Mama Obita, jirani yako anayeishi mlango nambari 3, ni mwerevu*, basi proposisheni kwamba Mama Obita ni mwerevu ndiyo maana ya imani ya msemaji na inaweza kuwasilishwa kwa namna mbalimbali zifuatazo:

- (a) mama Obita ni mwerevu
- (b) jirani yangu ni mwerevu
- (c) Mrs. Obita is wise

Sentensi a – c kwa hakika si visawe lakini zinawasilisha proposisheni ile ile. Hii ina maana kwamba b na c zinafanana kidhamira na a – b kupitia uandikaji upya na c kupitia kwa tafsiri hadi Kiingereza. Ukweli wa kauli hizi, unahitaji kupata ukweli wa hii proposisheni moja. Ikiwa Mama Obita ni mwerevu, basi imani (na hivyo sentensi zote zilizotumiwa kuiwasilisha) zitakuwa za kweli. Hili huathiri ukweli na uwongo wa sentensi zinazowasilisha.

Kiini cha maana ya kiisimu ni ishara zinazowakilishwa na ishara ya kiisimu iliyotumiwa (Devitt na Sterelny, 1991). Kwa mantiki hii tunaweza kusema kwamba, kiini cha maana ya msemaji ni proposisheni za tamko la msemaji. Proposisheni hujitokeza ndani ya matamko, na matamko huwa ndiyo VU. Hivyo basi kipashio cha maana si neno bali ni kitendo usemi. Kwa kuwa malighafi ya tafsiri ni lugha (Baker, 1992), na moyo wa lugha ni maana (Riemer, 2010), huku maana hiyo ikibebwa na proposisheni, inahalisi kutaja hapa kwamba ni muhimu watafsiri kuzingatia hivi vibeba maana katika uibushi wa tafsiri zao, lau sivyo kazi zao ziwe tenge.

Larson (1984) anaonyesha kwamba proposisheni ni kundi la dhana lijengalo kipashio cha mawasiliano. Anasema hiki ni “kipashio cha kisemantiki chenye dhana ambazo kwazo moja ya dhana hizo huwa kiini huku zile nyinginezo zikihusiana nayo moja kwa moja” (uk, 190). Dhana anazoitaja Larson ni vitu, matukio na sifa. Iwapo dhana kiini ni tukio kwa mfano, proposisheni iliyomo huwa ni proposisheni tukio. Dhana Juma, Ali na piga zinaweza kuunganishwa kuunda proposisheni. Kitendo piga ndicho kiini (dhana tukio). Kitakachowasilishwa na proposisheni hutegemea uhusiano wa hizo dhana nyinginezo na dhana tukio piga. Iwapo Juma atatenda upigaji na Ali ndiye atapigwa, basi proposisheni itakuwa *Juma alimpiga Ali*. Iwapo Juma ndiye alipigwa, proposisheni ni *Ali alimpiga Juma* au *Juma alipigwa na Ali*.

Larson ametaja aina mbili za proposisheni – tukio na hali. Proposisheni tukio huwa na angalau dhana moja ya tukio pamoja na dhana ya kitu. Tukio linaweza kurejelea tendo, mchakato au mapitikio. Mifano ya matukio ni kama kimbia, kula na poka; mapitio ni kama fahamu, elewa, sikia na ona, na; michakato ni kama vile kolea, chakachua, chachua na yeyuka. Michakato ni matendo yanayohusisha fahiwa tano za kuona, kusikia, kugusa, kuonja na kunusa huku mapitikio yakihusu mabadiliko katika hali.

Proposisheni hali hazina tukio lisilo la kimsingi. Proposisheni za aina hii hujumuisha dhana za vitu na sifa ambazo huhusiana kwa kigezo cha hali. Huwa na sehemu mbili – mada na maoni. Mada ni dhana inayorejelewa huku maoni yakijumuisha kitu au sifa inayotumiwa kufafanua mada pamoja na uhusiano hali unaojitokeza. Kwa mfano katika sentensi *Hiki kitabu ni cha Mokaya*, mada ni ‘hiki kitabu’, na inahusiana na dhana kiini ‘Mokaya’ kupitia uhusiano¹⁶ wa umiliki (sifa). Hivyo basi maana ni kwamba kitabu kinamilikiwa na Mokaya.

Ni muhimu kuchunguza proposisheni kwa mkabala wa hali zinamotumika ili kubainisha nia ya mwandishi. Pengine anauliza swali au kutoa amri. Haya yatajitokeza ikiwa tutajaribu kuelewa kile mwandishi anajaribu kuifanyia proposisheni yake. Hii ni kwa sababu, maana rejelezi inaweza kuwa ile ile lakini matumizi yakawa tofauti kadiri proposisheni inavyobadilika. Tazama mifano ifuatavyo;

<i>Maana Rejelezi</i>	<i>Mfano</i>
Kauli	Monari alipiga mpira
Swali	Monari alipiga mpira?
Amri	Monari alipiga Mpira!

Hizi tofauti za kimaana, kinyume na maana rejelezi huitwa maana muktadha. Proposisheni tukio na proposisheni hali zinaweza kujitokeza pamoja na hizi maana muktadha. Katika mazingira haya, hizi proposisheni huitwa NI. Proposisheni huwa tu na maana rejelezi hadi itakapongezewa NI. Mawasiliano hayawezi kukamilishwa ikiwa hizi maana za kimuktadha hazitajumuishwa. Asemavyo Larson (1984:196) “upo uwezekano wa kuzifahamu dhana zinazounda proposisheni na mahusiano yaliyopo baina ya dhana hizo, lakini bado mtu asijue maana ya msemaji”. Kwa mfano, kuna tukio kula, mtendwa mtoto na mtenda chui, lakini huenda tusifahamu maana ya msemaji kama ni kutoa taarifa (Chui alimla mtoto) au kuuliza (Chui alimla mtoto?) au kushangaza (Chui alimla mtoto!). Hii ina maana kwamba nia ya msemaji huwa muhimu katika mawasiliano. Nia hii ambayo tumeirejelea kama NI, hudhihirika katika lugha mbalimbali kwa njia tofauti tofauti kama vile matumizi ya alama za uakifishi, mpangilio wa maneno, kiimbo, faridipeke au kuitaja waziwazi (Hickey, 1998).

Proposisheni ni vibeba ukweli, maana ya kisemantiki ya sentensi na kile wasemacho, wanachoamini na kukijua wasemaji (Soames, 2010:109).

Kwa kuongeza dhana ya ilokusheni kwenye maana ya kimatamko, tunarekebisha utaratibu wa kutumia kupimia ulinganifu katika tafsiri. Ulinganifu hupatikana sio tu wa MP, bali pia wa NI. Kwa mantiki hii, kutofaulu kwa mawasiliano katika tafsiri husababishwa na kutowakilisha VU kikamilifu (Hatim na Mason, 1990: 76).

Katika sehemu hii tumeonyesha kwamba proposisheni huathiri maana. Hii inaonesha kwamba proposisheni ni sehemu ya maana (Hurford n.w, 2007). Maana ya tamko katika ukamilifu wake hujumuisha MP na NI. Hivyo basi ni muhimu tuchunguze NI katika sehemu inayofuata kwa kuwa kile kinachotafsiriwa ni maana.

2.8.4. Nguvu Ilokusheni

Muundo wa kisemantiki wa VU hujumuisha nguvu zake za kiilokusheni (NI) na maana yake ya kiproposisheni (MP). NI ni namna proposisheni inapaswa kuchukuliwa. NI hujitokeza kupitia kwa vitenzi vitenda, aina ya sentensi, mpangilio wa maneno, mkazo, kiimbo, uakifishaji, au dhamira.

Searle na Vanderveken (1985) wanatofautisha NI zinazotumiwa na jamii-lugha mahususi kutoka kwa seti ya kijumla ya NI zinazoweza kujitokeza (tuite seti bia ya NI). Wanaelekea kuamini kwamba seti hizi hazina kikomo, ingawa zina maana yenye ukomo. Searle na Vanderveken wanapiga hatua zaidi na kutaja vipengele saba¹⁷ vya NI. Vipengele hivi ni:

- (i) Kitovu cha kiilokusheni: hili ni lengo bainifu la kila aina ya kitendo usemi. Kwa mfano, lengo bainifu la taarifa ni kueleza jinsi vitu, mambo au hali ilivyo; lengo bainifu la ahadi ni kumfunga msemaji kwenye tukio lijalo.
- (ii) Kiwango cha uwezo wa kitovu cha kiilokusheni: ilokusheni mbili zinaweza kuwa na kitovu kimoja lakini zikatofautiana katika uwezo wao. Kwa mfano kuomba na kushurutisha msemewa afanye jambo fulani huwa na kitovu kimoja cha kumtaka msemewa kufanya jambo linalorejelewa. Hata hivyo, uwezo huu unaweza kuwa wa kiwango cha juu kwa mfano kushurutisha huwa mkubwa kuliko ule wa kuomba.
- (iii) Namna ya kufaulisha: Hii ni njia maalumu ya kufanikisha kitendo usemi. Kitovu cha ushuhuda na cha taarifa huwa kueleza jinsi mambo yalivyo; hata hivyo, ushuhuda huhitaji amri ya msemaji kama shahidi ilhali sivyo ilivyo katika taarifa. Kutoa ushuhuda kuna maana ya kusema kwamba anayetoa ushuhuda anaweza kuwa shahidi. Mfano mwingine ni amri na ombi ambavyo ni VU vinavyomtaka msemewa afanye jambo fulani; hata hivyo, ni yule tu

anayeamuru pekee, ndiye hutumia mamlaka yake kama mwenye cheo fulani kufaulisha ilokusheni yake.

- (iv) Kanuni zinazodhibiti MP: baadhi ya ilokusheni huweza kufaulu zinapoambatanishwa MP inayofaa. Kwa mfano, ninaweza tu kuahidi jambo la wakati ujao na ninalodhibiti. Ninaweza kuomba msamaha kwa kile kimekwishatendeka na ninaudhubiti kwacho. Kwa sababu hii, ahadi inaweza kukataa kauli kama “*jua halitaangaza jana” kwa kuwa hili haliwezekani; pia huwezi kuomba msamaha kuhusu ukweli wa kanuni upole ya Grice.
- (v) Kanuni tayarishi: hujumuisha kanuni nyinginezo ambazo sharti ziwepo ili kitendo usemi kisitibuke. Kanuni hizi huhusu hadhi ya wanaohusika. Kwa mfano, mtu hawezi kuhalifu mwenzake kitu ikiwa hana umiliki wa kitu hicho, ama ana mamlaka kisheria; mtu hawezi kufungisha ndoa ikiwa hana mamlaka ya kikatiba kufanya hivyo.
- (vi) Kanuni za uaminifu: Karibu VU vyote hudhihirisha hali ya kisaikolojia ya msemaji. Taarifa huashiria imani; msamaha huonesha majuto na; ahadi inaashiria nia ya kutekeleza. Kitendo usemi huaminika ikiwa msemaji atadhihirisha hali ya kisaikolojia iliyomo kwenye kitendo usemi kinachohusika.
- (vii) Kiwango cha uwezo wa kanuni za uaminifu: VU viwili vinaweza kufanana kwenye vigezo hivyo vingine lakini vikatofautiana kwenye uwezo. Kila kimoja kikadhihirisha uwezo kisaikolojia. Kuomba na kusihhi hudhirisha tamani, japo VU hivi vinafanana katika vipengele sita vya hapo juu, kusihhi kuna uwezo zaidi kuliko kuomba. Ufuatao ni muhtasari wa vipengele hivi kwenye uainishaji wa Searle

<i>Kitovu cha kiilokusheni/ Aina</i>	<i>Welekeo wa Ufaafu</i>	<i>Hali ya Kisaikolojia</i>
Taarifa	maneno-kwa-ulimwengu	imani
Kielekezi	ulimwengu-kwa-maneno	tamani

Ahadi	ulimwengu-kwa-maneno	nia
Hisia	hakuna	hubadilikabadilika
Maamuzi	pande zote mbili	hakuna

Tunachukulia kwamba matini ni mfululizo wa VU. mfululizo huu huibua dhana ya muundo wa kiilokusheni wa matini. Tafsiri aula huzingatia muundo wa kiilokusheni wa MC. Kwenye mfululizo wa VU huwa pana VU vikuu ba VU visaidizi. Katika kutafsiri, ili kudumisha ulinganifu, ikiwa kitendo usemi ni kikuu, hali hii idumishwe kwenye ML. Kwa hivyo, mtafsiri azingatie ulinganifu kwa msingi wa mfululizo wala si ule wa kila kitendo usemi. Kukosa kuonesha NI inayotawala kwenye mfululizo humfanya msomaji kutopata aina ya mwitikio unaofaa (palokusheni) ingawa hakuna lolote ambalo limeachwa kwenye tafsiri. Tafsiri inayofanywa huwa haichipuki kutoka kwa tamko nzima likiwa na nguvu zake kamili. Hii ina maana kwamba huenda msomaji akachelewa kuitikia kwa kutotambua NI ya mtunzi.

2.8.5. Vitendo Usemi na Maana

Maana ni mojawapo ya dhana tata kwa kuwa kile kinachomaanishwa na neno hutegemea vipengele mbalimbali. Kwenye sehemu iliyotangulia tumetaja kwamba maana hubebwa na proposisheni. Kila mara, maana huwa sehemu ya mambo yanayonuiwa kuachwa au kujumuishwa kwenye kioa maana (Gee, 2008:98). Gee anataja kanuni kuu zinazohusika katika kuelewa maana – utenganisho, kukisia na muktadha. Utenganisho ni kanuni inayoashiria kwamba wasemaji wa lugha moja wanaweza kuwa na maana tofauti kwa kutumia maneno yale yale. Hali hii, husababisha kukatizwa kwa mawasiliano au kutoelewana baina ya wazungumzaji. Maneno kiti, kochi, kigoda, stuli, kibago, kibao, fomu, benchi, ubao na bao, yanaweza kuwa na maana tofauti kwa anayefahamu kuwepo kwao; lakini, mtumiaji wa lugha ambaye hana baadhi ya msamiati huu atatumia yale anayoyajua kwa maana sawa bila kuyatenganisha. Kwa

kuzingatia kanuni ya kukisia, tunaweza kuamua kinachomaanishwa na neno katika muktadha fulani kwa kukisia kile maneno mengine yanamaanisha kwa kulitenga neno hilo. Makisio kuhusu maana huhusisha muktadha wa tamko. Muktadha tofauti hubadilisha maana ya neno.

Dhana ya maana ina misingi yake kwenye jinsi lugha hutumiwa. Quine (2000) anafafanua nafasi ya maana katika tafsiri. Anasema maana ya kijarabati ni ile maana inayosalia baada ya kuondoa maelezo ya ziada. Ni kile kinachojitokeza kwenye sentensi za LC na za LL. Kwa hivyo, tukitenga maana ya kijarabati, nafasi tunayoweza kutazamia ni ile ya mwanaisimu anayeazimia kutafsiri hadi lugha isiyojulikana. Amepewa matamko ambayo hayajafasiriwa pamoja na muktadha wao wa kutamkwa. Kinachotarajiwa kutoka kwake ni maana, au tuseme tafsiri za Kiswahili. Hii ina maana kwamba, kutoa maana ni kusema jambo kwa lugha ambayo ina hilo jambo (uk. 94).

Chochote kinachofikiriwa katika utamaduni mmoja huweza kuwaziwa katika utamaduni mwingine (Hervey 1998). Kwa hivyo, hakuna jambo ambalo haliwezi kufasiriwa kwa kuwa mawasiliano ni suala bia. Hii ni sawa na wazo la Jacobson (2000:115) anayesema kwamba yote ambayo humpitikia binadamu akilini mwake pamoja na uainishaji wake ni mambo ambayo yanaweza kuwasilishwa katika lugha yoyote ile. Quine anasema kwamba tafsiri baina ya lugha zinazokaribiana huendelezwa na msamiati wenye chanzo sawa. Kwa upande mwingine, tafsiri baina ya lugha zisizohusiana huendelezwa kwa matumizi ya masuala ya utamaduni ambayo hujitokeza baina ya lugha hizo. Panapotokea upungufu, isitilahi inaweza ama kubuniwa, kukopwa, kuhawilishwa au kufafanuliwa.

Katika upweke wao, maneno hayana maana yoyote hadi pale yanahusishwa na uchaguzi waufanyao waandishi na wasemaji, na makisio wayafanyayo wasomaji na wasikilizaji kuhusu

maneno mengine na chukulizi kuhusu muktadha. Asemavyo Wittgenstein katika Skorupski (1997), maana ni matumizi. Hii ni kwa sababu uamilifu katika lugha hufafanua kikamilifu maana. Kuelewa kauli au sentensi ina maana ya kuelewa matumizi yake kwenye mfumo wa mawasiliano ambao huumbwa kisarufi. Huu ndio msimamo uliochukuliwa katika uchunguzi huu. Maana ni matumizi wala si muundo. Ulinganifu wa maana basi hauna budi kufanikishwa kupitia tafsiri tendaji ambayo ala yake kuu ni kitendo usemi. Hivyo basi kwenye uchunguzi huu tunazingatia maana tendaji katika kusuluhisha matatizo ya tafsiri.

2.8.6. Vitendo Usemi na Tafsiri

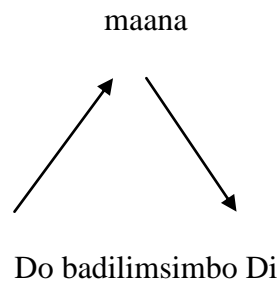
Hadi hapa tunachukulia kwamba matini huwa ni mfuatano wa VU, na kuwa, ili kupata ulinganifu katika tafsiri, NI ya kila sentensi hufaa kushughulikiwa kivyake. Hata hivyo, anavyodhihirisha Ferrara (1980) katika Hatim na Mason (1990) kufasiri VU hutegemea nafasi na hadhi ya VU hivyo kwenye mfuatano huo. Vipo VU vikuu, vingine ni visaidizi katika kufikia NI ya mwandishi. Mfuatano huu ndio huibua dhana ya muundo wa kiilokusheni wa matini, ambao hubainisha ufanisi na mshikamano wake. Kwenye tafsiri, lengo si kulinganisha kitendo usemi cha MC na chenziye kwenye ML, bali ni kupata ulinganifu wa huu muundo wa kiilokusheni wa matini. Tafsiri ambazo hazidhihirishi uelewa wa kina wa VU zimo kwenye hatari ya kupotosha ama hata kuvuruga kabisa mawasiliano (Cohen, A., 1996)¹⁸.

Kinachotafsiriwa ni maana. Maana hubebwa na maneno ya lugha. Kuna tofauti baina ya maana ya maneno na sentensi na maana ya matumizi ya maneno au sentensi. Hii ina maana kwamba kuna maana ya kimuundo na maana amilifu. Maana ya kimuundo huzingatia maana ya maneno na sentensi huku maana amilifu ikizingatia matumizi yao (Morris, 2007). Maana ya kimuundo tumeiita maana taarifu huku maana ya kiuamilifu tukiita maana tendaji. Katika tasnifu hii, tunalenga maana tendaji ambayo hufanikishwa na vipengele vya kipragmatiki, kikiwemo kile

cha VU. Kwenye sehemu hii tunaonesha jinsi kipengele hiki kimeshughulikiwa na wataalamu wa tafsiri katika kukuza nadharia ya tafsiri.

VU hupaswa kufasiriwa kwa kuzingatia kaida mbalimbali. Mara nyingi kaida hizi huhusisha maswala yasiyo ya kiisimu. Hii ina maana kwamba ahadi, kubariki na kusifu kwa mfano huhitaji mtazamo wa VU kutafsiriwa. Inamlazimu mtafsiri kuelewa mambo yanayodhibiti kitendo usemi kinachohusika (Briggs, 2003). Dhana ya kitendo, kama mojawapo ya dhana katika nadharia ya tafsiri, huwawezesha wananadharia kuwazia tafsiri kama tukio la kimawasiliano ambamo maana hupatikana (Istomine, 2010).

Mtazamo wa kisemantiki huchukulia kuwa maana ya tamko pekee ndiyo msingi wa tafsiri. Mtazamo huu uliwezesha kubuniwa kwa kielelezo cha tafsiri chenye VU viwili vinavyohusiana katika maana. La muhimu kwenye hii nadharia limewakilishwa kupitia pambetatu ya Seleskovitch (1976):

Hamna uhusiano wa moja kwa moja baina ya Do na Di. Ili mtafsiri aelewe Do, anaweka kando maana ya kisemantiki na kuzingatia maana ya kipragmatiki. Baada ya kuelewa, mtafsiri huwa mtuma ujumbe na kubuni usemi wake (dikosi). Hili ni tendo la ndani linalohusisha utambuzi na usemaji wa kile kimeeleweka. Ingawa maana ya matini ambayo mtafsiri ameielewa huumbwa kwa kanuni za kisarufi za LL, itawiana na MC. Hii ni kusema kwamba, mtafsiri kwa kuhawilisha tamko, hubaki kuwa msemaji. Anawasilisha upya alichokielewa, hivyo nadharia yake ya tafsiri

kukitwa kwenye msingi wa kuuelewa usemi. Umilisi wa mtafsiri hutegemea uelewa wake wa LL pamoja na urazini alio nao. Kutafsiri vilivyo huwa na maana ya kufahamu michakato inayohusika katika mawasiliano ya lugha moja. Lugha huweza kutumiwa ipasavyo kwa lengo la kuleta pamoja maarifa ya kiisimu yawiane maarifa ya ulimwengu. Leksia, virai na miendo ya kisarufi ni ala za kuchakatia maarifa ya ulimwengu kwa lengo la kutumia ulimwengu wetu wa akili kuwezesha mawasiliano ya kidiskosi. Majukumu maane ya lugha huwa muhimu hapa: kuhusisha urejeleaji wa ulimwengu wa kiakili kupitia maneno na maana zao; ujenzi wa kiproposisheni wa ulimwengu kwa msingi wa muala wa kileksika na miundo ya kisarufi; maelekezo ya kiilokusheni kuhusu ulimwengu, na; AP kama matokeo ya sifa za kimuktadha za tukio la usemi. Kwa kurejelea nadharia ya kimawasiliano ya maana, ufahamu hujumuisha maingiliano katika ya msemaji na msikilizaji ambao hulenga kutambua nia ya msemaji kila mara. Nia hizi huwa za kibinafsi, lakini huelekezewa wasemewa ili wazitambue. Nia hizi hubadilika kila mara, hivi kwamba huwa vigumu kuziainisha. Hivyo basi, utamkaji na ufahamu ni masuala ambayo hujumuishwa kukamilisha kitendo usemi.

Nia ya msemaji huhusishwa na umbo la kiishara na muundo wa kisemantiki uliomo kwenye akili yake. Msemaji huwa chanzo cha matamko ambayo hubeba vipashio vya kisemantiki. Matamko humfikia msemewa na akili yake kuunda maana yao. Mchakato huu mzima huwakilisha kitendo usemi kamilifu ambacho ni muungano wa vipashio vyote muhimu vya kuibua maana. Maana ni tokeo la vipengele viwili: semantiki ya maneno na maarifa ya msemaji. Ufahamu hutegemea usababishi wa matokeo kwa sababu ya kitakachotamkwa. Maneno hudokeza kuhusu maudhui. Athari ya muktadha hujenga mfululizo wa maana. Kielelezo cha kijumla cha kitendo usemi (uzalishaji na ufahamu) huwakilishwa kwa pembetatu ya msemaji, msemewa na muktadha wa kimawasiliano. Sauti ambazo hubeba nia, umbo la ishara na muundo

wa kisemantiki na kiisimu humfikia msemewa. Kielelezo cha tafsiri ambacho hufikiriwa kuwa ni vitendo viwili vinavyohusiana kimaana huwakilishwa na pembetatu ya Seleskovitch. Kitendo usemi cha kwanza humuunganisha msemaji kwa mfasiri kupitia kwa mzunguko wa maana. Hiki kitendo usemi huibua maana ambayo mfasiri huielewa kisha akaihawilisha hadi ikwa ile nia ya tamko. Hii nia huwa ni sehemu ya kitendo usemi cha pili ambako mfasiri huwa mhusika mkuu. Kutokana na mzunguko wa pili wa maana, anayelengwa na mfasiri huipata maana ya mwandishi na mfasiri. Ijitokezavyo kwenye kielelezo hiki, maana ni tokeo la maingiliano baina ya masuala yanayohusika kwenye kitendo usemi. Huwakilishwa na nia, ufahamu wa nia hii pamoja na kile kinachohusisha haya mawili. Maana si wazo wala habari, bali ni athari ya kijumla ya kitendo usemi. Maana ni palokusheni ambako maana huchakatwa ili kufanikisha mawasiliano. Ili kuzalisha tunahitaji: muktadha na maarifa kuhusu muktadha wa kimawasiliano ambamo diskosi hubebwa, ubinafsi, vipashio vya kimuundo – ishara, umbo na muundo wa kisemantiki.

Katika wakati fulani wa usemaji, vipashio vyote huunganishwa na mshikamano wa maana kujengwa, yaani tunapata maingiliano ya kisemantiki hivi kwamba maana huundwa baada ya fonimu na maneno kutambuliwa (Landa, 1996). Hii ina maana kwamba tafsiri si uzalishaji wa diskosi bali wa kitendo usemi ambapo mtafsiri huchangia kama mhusika muhimu kwenye utambuzi wa kuibua kitendo usemi cha pili akiwa mhusika mkuu. Tafsiri basi ni mchakato wa uibushi wa vitendo viwili. Mtafsiri huingia kwenye utendaji ili kuwezesha mawasiliano baina ya waliotengana kwa sababu ya kuwa na lugha tofauti. Hii ni nadharia muhimu ya kuwezesha kuziba pengo muhimu linaloachwa na nadharia zinazoegemea kwenye isimu miundo.

2.9. Hitimisho

Hadi hapa mjadala wetu umeonesha jinsi nadharia ya VU imetumiwa kufanikisha tafsiri. Tumedhihirisha kwamba maana, ambayo ndiyo hulengwa katika tafsiri hujitokeza kupitia MP na

NI. Mwegemeo mkubwa wa watafsiri umekuwa kwenye MP huku NI ikipuuzwa, hali ambayo hupotosha maana kwenye tafsiri zinazoibuliwa. Kadiri ya uelewa wetu, dhana hii haijashughulikiwa katika tafsiri ya Kiswahili, wala isimu yake. Katika kuchunguza jinsi nadharia hii inaweza kufanikisha tafsiri ya Kiswahili, kwenye sura zinazofuata, kwenye kazi za *Musa na Watekanyara na Musa na Shamba la Shule* tunachunguza jinsi VU vilivyomo vimetafsiriwa

2.10. Tanbihi

-
- ¹ Ni muhimu kutaja kwamba pana utata kufafanua maana ya lugha, kwani hata jinsi mtu huitumia lugha hufafanuliwa kuwa aina ya lugha. Rejelea Iribemwangi na Mukhwana (2010). *Isimujamii*. Nairobi: Focus
- ² Tazama sehemu ya Tafsiri na Isimu
- ³ Tazama kinaya kwenye sura ya nne sehemu ya 4.3 ya tasnifu hii
- ⁴ Huhusu kutumia lugha kudumisha mahusiano na maingiliano ya kijamii wala si kuwasilisha ujumbe. Mfano ni kuuliza kuhusu afya ya mtu au hali ya anga. Pia huitwa tendo la kijamii. Matamko ya kifati hujumuisha maswali kama u hali gani? Hujambo? na umeamkaje? Huwa hayalengi kupata habari zaidi. Kauli kama vile ninafurahi kukutana nawe huonesha hisia alizonazo msemaji. Lengo la matamko ya aina hii ni kujenga uhusiano, maingiliano na mwamana baina ya wanajamii. Ni kwa msingi huu ambapo tumeonelea tuyaite matamko ya kijamii. Matamko ya kijamii hujumuisha salamu, kuagana, fomula za upole kama vile ahsante, karibu na kunradhi. Matamko haya hayaoneshi hisia zozote kwa upande wa msemaji. Yanajumuisha masuala mengine ya afya, hali za kawaida kama vile “kumekucha” na hali ya anga. Hizi kauli dumifu hulenga kuwasilisha heri njema kwa mtu.
- ⁵ Searle anabadilisha istilahi hii ya Austin na kutumia kitendo proposisheni badala yake. Austin alitumia kurejelea utendaji ambapo maana huwa imeeleweka ikiwa msikilizaji ametambua kinachosemwa na kile kinachosemwa kukihusu
- ⁶ Ni sehemu ya sentensi ambayo huchangia zaidi kwenye mchakato wa mawasiliano kwa kuwasilisha mchango mkubwa zaidi wa maana ya ziada kwenye maana ambayo tayari imewasilishwa (maudhui).
- ⁷ Tazama sehemu ya 2.9.1 kwa maelezo ya kina
- ⁸ Tazama sehemu ya 2.7.4 ya tasnifu hii kwa maelezo ya kina kuhusu tamko
- ⁹ Tazama sehemu ya 2.7.4
- ¹⁰ Mifano zaidi ya matamko yanayoonesha VH imo kwenye Kiambatisho 2
- ¹¹ Wazo la Grice la kuwepo tofauti kubwa kati ya tamko la mtu na kile anachomaanisha kwa kutoa tamko hilo. Wazo hili ni muhimu kwa wataalamu wa tafsiri kwa kuwa lengo la tafsiri ni kuhawilisha maana. Tazama Marmaridou (2000), Saeed (2002), Levinson (1983)
- ¹² Huu ni mtindo wa kutumia lugha ambapo mambo hayasemwi waziwazi. Inamlazimu msemewa kufikiri ili kuelewa maana iliyokusudiwa. Tazama Levinson (1983).
- ¹³ Ni dhana katika naratolojia inayorejelea kuonesha badala ya kusimulia. Husisitiza kwamba wasanii wanaiga uhalisi. Tazama Wamitila (2002, 2003, 2008) kwa maelezo zaidi.
- ¹⁴ Hii ni seti ya vitu ambavyo neno hutumiwa kuvirejelea. Kwa mfano maana panuzi ya neno ‘ua’ inaweza kuwa seti ya maua, kinyume na maana dhamirifu ambayo hujumuisha tu sifa za bainifu za ua. Hii ina maana kwamba maana panuzi huhusisha vitu vyote ambavyo hurejelewa na tamko. Prediketa mbili huwa na kipanuzi sawa ikiwa zinarejelea kipashio kile kile. Hii ina maana kwamba kauli *aga mkono* na *acha mkono* kwa mtazamo huu ni visawe kwa kuwa zina maana ya kufa ingawa zina maana tdamirifu tofauti. Rejelea Bussmann (1996); Cruse (2006); Crystal (2008).
- ¹⁵ Maana dhamirifu ni dhana inayotumiwa katika falsafa, mantiki na nadharia ya semantiki kurejelea seti ya nduni zinazobainisha matumizi ya isitilahi fulani. Kwa mfano ‘miguu’, ‘mvungu’ na ‘upaba’ hufafanua dhamiri ya meza na maelezo ya kidhamira yatazingatia misingi ya dhana hizi, yaani meza ni aina ya samani yenye miguu na

upaba ambao juu yake shughuli tofauti tofauti hufanyiwa kama kula na kuandika. Tazama Bussmann (1996); Crystal (2008).

¹⁶ Rejelea Larson (1984) kwa aina mbalimbali za mahusiano

¹⁷ Tazama Chankova (2012 : 79 - 86)

¹⁸ Tazama (Cohen, A. (1996). Speech acts. katika S. L. McKay na N. H. Hornberger (Wah.), *Sociolinguistics and Language Teaching* (uk. 383 – 420). Cambridge, MA: Cambridge University Press na Thomas, J. (1995). *Meaning in Interaction: An Introduction to Pragmatics*. New York: Longman.

SURA YA TATU

VITENDO USEMI KATIKA *MUSA NA WATEKANYARA NA MUSA NA SHAMBA LA SHULE*

3.0 Utangulizi

Tangu mwanzo tumesisitiza kuwa matumizi ya lugha kuwasilisha nia ya msemaji (mwandishi) ndiyo yamerejelewa kama VU. Tumeshuhulikia masuala ya nadharia yanayoongoza utafiti wetu. Tumefafanua misingi, mihimili pamoja na masuala mengineyo muhimu. Katika sura ya pili tumefafanua dhana za kimsingi za VU na umuhimu wao katika tafsiri. Kwenye sura hii pamoja na ya nne na ya tano tunachunguza jinsi dhana hizi zinaweza kusaidia kusuluhisha matatizo mahususi ya tafsiri. Tunashughulikia jinsi masuala haya yanavyodhihirika katika tafsiri ya Kiswahili kwa kutumia tafsiri za *Musa na Watekanyara* na *Musa na Shamba la Shule* kama vielelezo.

Kutokana na kuwepo mikabala na mitazamo kadha ya kuviainisha VU, kwenye sura hii tutazingatia uainishaji wa Searle (1975) kuelekeza uchunguzi wetu. Ufafanuzi wa kila aina ya kitendo usemi unatolewa kabla kutoa mifano kutoka kwa tafsiri za *Moses and the Kidnappers* na *Moses and the School Farm* halafu kuilinganisha na tafsiri zao. Hatimaye tunaonesha ikiwa tafsiri hiyo inafaa au la. Mifano tunayoitoa inatoka kwenye tafsiri za *Moses and the Kidnappers* na *Moses and the School Farm* zilizofanywa na Enock Matundura. Kabla ya kushughulikia uchunguzi wenyewe, pana haja ya kutoa muhtasari wa kazi hizi.

3.0.1 Muhtasari wa *Musa na Watekanyara*

Musa na Watekanyara inahusu masaibu yaliyowapata Musa na King Kong walipotekwanyara walipoenda mjini na mwalimu wao aliyewataka wanyolewe kwa lazima. Mjini, wanatekwanyara kimakosa kwa kuwa King Kong anafanana na mwekahazina wa Bengo Coffee Eastates

wakimsubiri mwalimu wao kwenye benki walivyoagana wakiwa na mkoba wake waliokabidhiwa na Mhindi, ambao watekanyara walidhania umebeba pesa. Utundu wao unawaokoa kutoka kwa watekanyara hao wanapoamua kutoroka na mkoba wao uliokuwa na pesa nyingi. Kwa sababu hii, Jimmy, kiongozi wao, anapowafuata anakamatwa na kutiwa gerezani huku wenzake wakifichwa na Musa na King Kong hadi wanatorokea Kongo.

3.0.2 Muhtasari wa *Musa na Shamba la Shule*

Huu ni usimulizi wa Musa kuhusu visa na vituko vya wanafunzi wa Shule ya Mukibi unaoangazia shamba la shule yao. Kwa kuhisi kwamba Mukibi anawanyanyasa, wanapanga jinsi ya kuyala mayai na kuku pamoja na kutengeneza mvinyo uliowalevya nguruwe. Chanzo cha shamba lenyewe kuanzishwa ni kukosa mwalimu wa somo la kilimo, baada ya Mahinda kuondoka kwa sababu ya kumuona mwalimu Wafula kuopolewa kutoka chooni na wanafunzi.

3.1 Vitendo Usemi vya Ahadi

Hivi ni VU ambavyo humshurutisha msemaji kuwajibikia tamko lake kwa tendo la wakati ujao kwa kuwasilisha nia yake. Hujumuisha ahadi, vitisho, kukataa, kuapa, kudhamini (Yule, 1996:54). Msemaji hudiriki kutekeleza usemi wake wakati ujao kwa kujitolea kutekeleza kitedo fulani hivyo kumwondolea msikilizaji suitafahamu (Wierzbicka, 1987: 205 katika al-Jawadi na Abdul-Majeed, 2007). Kwenye vijishehemu vinavyofuatia, tunashughulikia baadhi ya VUA vinavyojitokeza kwenye kazi tulizoziteua.

3.1.1 Kitendo usemi cha Kukubali

Hiki ni kitendo kwepi na telezi kwa kuwa uhusiano uliopo baina ya neno “kubali” na kukubali kwenyewe ni mwembamba sana. Ingawa kusema “nimekubali” huwa ndio njia wazi kabisa ya kutekeleza kitendo hiki, hakuna mtindo mmoja uliokubalika wa kukubali (Tiersma, 1986). Mbinu nyinginezo za kukubali ni kama vile kusema “itaje ahadi yako”. Ulinganifu wa NI

unapoambatanishwa na ule wa MP ndipo tunapata tafsiri kamilifu ya matini (Hatim na Mason 1990: 76). Mfano unajitokeza kwenye MK (uk. 12) ambapo Ben anakubaliana na Joshua kwamba kusumbuliwa kwao na m ateka wao kunasababishwa na Matti ambaye hakuwapa habari kamili kuwa watakuwa wawili.

“Yes, it’s Jimmys’s fault. He never mentioned that there might be two of them,”

Ben added. “Well, Jimmy has been watching this Bengo Coffee Estates cashier for the past three months ...” (MK, uk. 12).

Tafsiri:

“Ndio, ni makosa ya Jimmy. Hakutaja kwamba huenda wakawa wawili” Jimmy amekuwa akimchunguza huyu mwekahazina wa Bengo Coffee Estates kwa mienzi matatu sasa ...”

Kwenye tamko hili pia kinajitokeza kulaumu. Baada ya kumlaumu Jimmy, anajaribu kujitetea kama namna ya kumkubalisha Matti kwamba anavyosema ni kweli. Kwa mantiki hii tunaweza kusema kwamba hiki ni kitendo usemi cha kumpongeza Joshua. Ili kupunguza athari ya kutishia uso, anaingiza usemi wenye kitambilushi ‘well’. Kiingizi hiki kimetumika hapa kuutetea msimamo wa Jimmy. Hii ina maana kwamba msemaji anajaribu kuutetea uso wake kwa upole. *Well* hutumiwa kujibu mtu wakati msemaji anahisi kwamba msimamo wa msemewa wake una dosari kwa kiwango fulani. Sehemu hii imeachwa kwenye tafsiri. Tamko kama vile ‘mmmh’ linafidia lengo hili kwenye sehemu hii.

Kulingana na Hervey (1998), tunapotafsiri kutoka Kiingereza, ni muhimu kuzingatia kiimbo ili kudumisha ulinganifu wa kiilokusheni. Neno *yes* kwenye dondoo hili linafaa kuchunguzwa kwa kuzingatia mkakati huu. Linabeba hisia za kuonesha lawama inakofaa kuelekezwa.

Inavyodhihirika kwenye tafsiri, muundo wa kiilokusheni umebadilishwa kwa kuwa VU kwenye mfuatano huu ni huru, ilhali kwenye MC, kile kinachofuata ni kisaidizi. Ili kudumisha ulinganifu huu panafaa kutumiwa kiunganishi “kwa sababu” kudhihirisha utegemezi unaodokezwa kwenye MC. Tafsiri iliyotolewa inakosa ulinganifu huu, hivyo kupotosha maana kutokana na kuzingatia kaida za LC za kudumisha idadi ya sentensi pamoja na mpangilio wa maneno. Lengo ‘dogo’ la kitendo usemi kisaidizi ni kuweka bayana kitendo usemi kikuu. Mfuatano wao umezingatiwa lakini uhusiano baina ya VU si wazi. Pana haja kudumisha kaida za lugha ya Kiswahili kwa kutumia ama vihusishi au viunganishi faafu kuleta muumano hivyo kupata ulinganifu wa kimfuatano wala si ule wa kila kitendo usemi kikiwa pekee.

1.6.1. Kitendo Usemi cha Kukataa na cha Kupinga

Kukataa ni kuitikia ombi, pendekezo au ahadi kwa namna hasi. Searle na Vandervken (1985) wanasema kukataa ni mwenzi wa kukubali na kuridhia ni kukataa na kukana. Jinsi mtu anavyoweza kukubali mwito, mwaliko na ombi, vivyo hivyo haya yanaweza kukataliwa au kutupiliwa mbali (uk. 195). Katika baadhi ya tamaduni, ni vigumu kusema “la”. Jinsi ya kusema “la” huwa muhimu kuliko jibu lenyewe. Kwa hivyo, kuwasilisha ujumbe wa kutataa huhitaji mikakati maalumu. Sharti msemaji afahamu wakati wa kutumia muundo fulani, pamoja na jukumu la muundo aliloliteua kutegemea wanaohusika. Mikakati ya kukataa pasi kuvunja uso wa msikilizaji ni muhimu kwa kuwa “kutoweza kusema ‘la’ kumewafanya wazungumzaji wa lugha ngeni kukosana na wazungumzaji” (Al-Kahtani, 2005). Kila utamaduni ulimwenguni una mikakati yake ya kususia, kukana, kususia, kubisha, kudinda, kusoza, kukaidi au kupinga jambo. Tofauti zilizopo za kuibua aina hii ya kitendo usemi hutegemea tabaka, kiwango cha kuwasilishwa kwa namna ya moja kwa moja, na mikakati inayotumiwa kuvitenda (Eslami, 2010:220 katika Han, 2013). Haya ni mambo muhimu yanayomfaa mtafsiri ambaye anadhamiria kuibua tafsiri inayowiana na MC.

Ipo mikakati kadhaa ya kubainisha ilokusheni ya msemaji ya kupinga. Mikakati hii ni pamoja na: kimya¹; kauli zisizo kamilika; kauli zinazoonyesha kuomba radhi; kusema la; kukosoa; kuuliza kupewa habari zaidi; kukwepa au kubadilisha mada; kupendekeza hoja badala; kutaja msimamo wako; kurudia sehemu ya ombi la msikilizaji; kinaya na kejeli²; kumsuta “ifanye wewe mwenyewe” na; kupaza sauti³ (Morkus, 2009; Han, 2013). Kwenye kifungu kifuatacho King Kong anataja msimamo wake kwamba hatakubali kupelekwa kwenye kambi ya mashokoa (MK. uk. 31)

“I don’t care what happens, nobody is pushing me into a labour camp. We’re taking the first chance out of here” King Kong said firmly.

Tafsiri:

“Sijali kitakachofanyika. Hakuna atakayenilazimisha kwenda katika kambi ya mashokoa. Tunachukua fursa ya kwanza kuondoka mahali hapa.” King Kong akasema kwa udhibiti.

Kitendo usemi hiki kimefasiriwa inavyopaswa ingawa uteuzi wa neno fursa haliweki wazi hali ya proposisheni inayowasilishwa hapa. Pengine kuepuka kujifunga kwenye tafsiri ya neno kwa neno husibu hapa. Maelezo kama vile “upenyu wowote wa kuanza kupatikana wa kutoroka” yangefaa zaidi. Lakini jinsi ilivyo kwenye tafsiri hii, maana ya muktadha iliyomo kwenye MC haijafumbatiwa kwa ukamilifu wake. Tulivyotaja kwamba ni muhimu kuzingatia muundo wa kiilokusheni kwa kudumisha VU vikuu na VU visaidizi, hili halijitokezi kwenye tafsiri hii. Kitendo cha kuapa kuwa hakuna yeyote wa kumlazimisha kwenda kushi na mashokoa kwenye MC ni kisaidizi lakini kwenye tafsiri, kinajitokeza kama kitendo usemi kikuu. Hali hii hubadilisha palokusheni ya ML. Pana haja kuzingatia muundo wa kiilokusheni ili kudumisha athari ile ile kwenye ML.

Katika kupinga wazo la kuwaachilia Musa na King Kong huru, Jimmy anatumia ushawishi (MK, uk 26):

“Wait a minute. There is more to it than that. They’ll agree to anything if it means their getting away. There is no guarantee that they won’t report you. And knowing now how spineless you three are you won’t lose any time in putting the police on me!” he said.

Tafsiri:

“Subiri kidogo. Kuna zaidi ya hayo. Watakubali chochote bora tu wawe huru. Hakuna hakikisho kwamba hawatawaripoti, na sasa nimejua mlivyo wapumbavu, hamtachelea kunitia matatani kwa polisi!” alisema.

Kwa kusema ‘wait a minute’, Jimmy analenga kuwataka wamsikilize kwa makini, wala si kusubiri inavyodokezwa kwenye tafsiri hii. Wazo analenga kulitoa linakinzana na lao. Kwa mantiki hii matumizi ya ‘ebu’ badala ya ‘subiri kidogo’ yangeweka wazi NI ya Jimmy. Katika ngazi ya MP, tafsiri iliyopo ni sawa. Lakini kwenye NI, si bayana kwamba Jimmy anakataa ombi lao.

3.1.3. Kitendo Usemi cha Kuapa

Kwa kawaida ahadi huhusisha pande mbili, ingawa mhusika wa pili huwa tuli. Ingawa hasemi lolote, anakuwa mhusika muhimu kufaulisha kitendo usemi hiki. Kujitolea kutekeleza lolote hutolewa kwa mtu, na iwapo hatakubali ama kuelewa ahadi ya msemaji, basi ahadi yenyewe huwa batili. Kibali hiki huonesha mwanzo wa ahadi inayotolewa (Hickey R. , 1986).

Kinyume na usemi wa aina nyingine, lengo la kimsingi la kuapa ni kuwasilisha maana hisishi au dokezi; maana ya maneno yenyewe huchukuliwa kuwa dokezi (Jay na Danks, 1977). Kuapa ni kutumia msamiati wa mwiko kuwasilisha hisia pamoja na kuwasilisha ujumbe wa hisia hizo kwa

msikilizaji (taz. Jay 1992; 2000). Wasemavyo Jay na Janschewitz (2008), kuapa kunaeleweka tu kijuujuu, huku dhima yake changamano ya kimawasiliano ikiachwa.

Lengo kuu la kuapa ni kuwasilisha hisia alizonazo mtu, hasa za hasira na za kuzuiwa kuendelea kwa kupingwa. Istilahi za kuapa hufaa zaidi kuwasilisha hisia hizi, kwa kuwa maana zao za kimsingi huwa dokezi. Hasira alizonazo King Kong zinachochewa na tabia ya Mzee Mukibi kuwauza nguruwe, anaapa kuwalinda kwa vyovyote vile (MS, 85):

King Kong said evenly, "I don't care how hungry anybody is. Whoever tries to make a meal out of my pigs won't be able to eat anything again for the next twelve months."

Tafsiri:

King Kong alisema kwa utulivu, "Sijali kiwango cha njaa alichonacho mtu yeyote. Yeyote atakayethubutu kumgeuza kitoweo nguruwe wangu, hata mmoja, hataweza tena kula chochote kwa mwaka mzima."

Kwenye tafsiri hii kitendo cha kuapa hakidhihiriki waziwazi. Ithibati kwamba angatekeleza hii ahadi yake inajitokeza kwenye uk. 44 anakosema kwamba anataka kuwahakikishia hao nguruwe kwamba yeye ni rafiki wao wa dhati:

"What on earth for?" Everybody wanted to know. "Because," he said starting for the door, "these poor animals are at the mercy of that greedy, wicked Old Mukibi, and I want to let them be sure they have one friend in this world."

Tafsiri:

"Kwa nini jamani?" akasema huku akielekea mlangoni, "maskini wanyama wale, hawana uwezo wa kujitetea dhidi ya ulafi na uovu wa Mzee Mukibi. Ninataka kuwapa hakikisho kwamba wana rafiki wa dhati duniani humu."

Athari ya kihisia ya kuapa hutegemea tajriba na uzoevu wa msemaji kwenye utamaduni na kaida za lugha inayohusika (Jay na Janschewitz, 2008). Kuapa, kama mojawapo ya mbinu za kuwasiliana, hubadilikabadilika kutegemea muktadha. Masuala ya kimuktadha yanayoathiri kuapa ni pamoja na uhusiano wa wahusika na mandhari ya kijamii na kijografia. Anavyoshauri Ferrara (1980) katika Hatim na Mason (1990) ni muhimu kuzingatia muktadha wakati wa kufasiri VU ili kuupata ulinganifu katika tafsiri. Binadamu hujifunza namna ya kukadiria ni lini, wapi na kwa nani wanafaa kuapa, ama ni wapi kuapa kunaweza kukera. Makadirio kuhusu jinsi kuapa kunaweza kukera hutupatia msingi wa kuamulia kiwango ambacho kwacho usemi unaweza kuchukuliwa kuwa wenye ukaidi au usiostahili (Jay na Janschewitz, 2008). Huu hapa mfano (MS, 63):

“Drop dead” Rukia told him. “Nobody in Dorm 3 is running around blowing up buildings or disrupting communications. Not while I’m dorm prefect!”

Tafsiri:

“Upuzi!” Rukia akamwambia. “hakuna hata mtu mmoja wa Bweni nambari 3 ambaye atazunguka akilipua majengo au kukatiza mawasiliano. Hilo haliwezi kufanyika mimi nikiwa kiranja wa bweni!”

Rukia amekadiria hapa kwamba ni sharti atoe onyo kali kwa kuapa kwamba atalitekeleza mradi tu yeye ni kiranja wa bweni. Ahadi yake licha ya kuwa na sababu za kutolewa, ina upeo na mipaka ambamo ataitekelezea. Kwa kutambua kwamba hiki ni kitendo cha kuapa. Tafsiri iliyotolewa inafaa. Muundo wa kiilokusheni umedumishwa.

Pale kuapa kunachukuliwa kama tusi au fedheha kwa msemewa, hali hii huchukuliwa kuwa ni ukaidi kwa upande wa msemaji. Kusema kwamba kuapa katika usemi kunahusisha ukaidi ni suala tata linalojumuisha kubainisha utambulisho wa wahusika, uhusiano, kaida za kijamii, nia

na kinachowachochea wanaoapa. Makadirio kuhusu “ukaidi” hayaamuliwi tu kwa kuzingatia MP ya msamiati wa kuapa, bali pia kwa fahiwa ya kile kinachofaa kwenye muktadha maalum. Uelewa wa ufaafu (pamoja na uelewa wa “umwiko” unaoendana nao) ni jambo ambalo watumiaji lugha hupata. Jay na Janschewitz (2008:271) wanakubaliana na Kasper (1990) kwamba watoto pamoja na wasemaji wageni huhitaji muda na uzoefu kufikia kiwango cha kuchanganua kuapa kwenye ukaidi. Kwa mfano usemi unaofuata kutoka MS (uk 46.) una utata kueleza ikiwa ni wa kikaidi au la:

*“They are strike breakers and we are not letting them get away with it!”
exclaimed Gekonyo during mid-morning break*

Tafsiri:

“Ni waasi na wavunjaji wa mgomo, na hawawezi kuepuka adhabu!” akamaka
Gekonyo wakati wa mapumziko ya asubuhi.

Hapa tafsiri iliyotolewa imepuuza kigezo cha muktadha kwa kuzingatia maneno yaliyomo. Tafsiri ya “Ni waasi na wasaliti ambao hatuwezi kuwachilia hivi hivi” yanawasilisha ujumbe kikamilifu hu msomaji akizingatia mukatadha wa usemaji. Atabaini usaliti unaorejelewa ni wa nini.

Kwa muhtasari tunaweza kusema kwamba kitendo usemi cha kuapa hakitatizi sana kutafsiri jinsi inavyojitokeza kwenye mifano tuliyotaja. Pengine hii ni kwa sababu, kanuni za kutekeleza aina hii ya kitendo usemi zina ubia, jambo linaloondoa utata ambao hujitokeza kwenye aina nyinginezo za VU.

3.1.1 Kitendo Usemi cha Kutisha

Gales (2010) akimnukuu Fraser (1998:8), anasema vitisho ni vitendo vya kimakusudi vinavyotumia lugha kuwasilisha na kuhawilisha ujumbe unaotaka msemaji. Wasemaji

wanapotisha huhusisha dharau, kiburi na kuwaogofya wasemewa au hata kauli za kuwakemea ili kuwaingiza aibu kuwafanya kuwatii. Sifa hizi zinajitokeza pale Jimmy anapowatishia King Kong na Musa anapowafuata akitaka wampe pesa zake (MK, 41)

*As soon as he had King Kong in his grip, Jimmy **cried angrily**, “OK. Now hand over the money you and your friend stole from my house!”*

Tafsiri:

“sawa. Sasa nikabidhi pesa ambazo wewe na rafiki yako mliiba kutoka nyumbani kwangu!”

Kitambulishi cha kitendo usemi cha tamko hili kama kitisho kimeachwa kwenye tafsiri. Kwa maoni yetu kiini cha ujumbe wenyewe hukosa pale ambapo kitambulishi huachwa. Kwa mantiki hii tafsiri faafu ingekuwa “pindi tu Jimmy alipofanikiwa kumdhibiti King Kong alifoka ‘nikabidhi pesa ambazo wewe na rafiki yako mliiba kutoka nyumbani kwangu!’” Ingawa hii sehemu iliyoachwa ni ya kitendo usemi kisaidizi, na hivyo haikatizi mawasiliano, inapunguza nguvu za ujumbe wenyewe. Mkakati wa kuacha unapotumiwa katika tafsiri, utumike kwa uangalifu mkubwa, kwa kuwa huathiri palokusheni za ML. Utumike pale mbinu za ufafanuzi na maelezo haziwezi kutumiwa.

Vitisho na ahadi ni VU ambavyo vifanana kwa mengi, hivi kwamba wataalamu wengine hivichukulia kama pande mbili za sarafu⁴ kwa sababu ya kufanana kimuundo (Salgueiro, 2010). Searle ameweka VU hivi kwenye kundi la ahadi kwa kuwa kuwa vinahusisha msemaji kujitolea kutekeleza kitendo wakati ujao. Vitisho hutolewa kwa sababu mbalimbali: kutolea hasira za msemaji, kumingiza msikilizaji woga, kusababisha matokeo fulani anayoyatamka msemaji, kuwapa viongozi changamoto, kuvuta nadhari ya mtu, kujuzuia kuvunjiwa uso, kudhihirishia nia

ya msemaji kutekeleza analosema, kukuza zaidi mjadala ama kuibua ucheshi (Milburn na Watman, 1981; Fraser, 1998 katika Gales, 2010). Vitisho vya Jimmy vinalenga kuwatia King Kong na Musa woga ili wamkabidhi mkoba wake. Palokusheni ya Jimmy inafaulu kwani Musa anaungama kwamba sokwe ana mkoba juu ya mti. Mapaka uliopo baina ya vitisho na ahadi ni mdogo sana kiasi kwamba Milburn na Watman (1981) katika Gales 2010:9) wanasema kila ahadi hufichama kitisho na kwamba kuna ahadi ndani ya kila kitisho. Ni vigumu kubainisha mpaka kwenye mfano ufuatao (MS, uk. 14)

“Isn’t it about time that you showed off a spirit of self-sufficiency, Rukia? Or do I have to spell it out to you with my fist?”

Tafsiri:

“Huoni kwamba wakati umewadia, wewe Rukia kuwa kielelezo bora cha mtu aliyejitosheleza? Ama unataka nikuoneshe jinsi ya kufanya hivyo kwa ngumi?”

Katika kutafsiri kitendo hiki, muundo wa LC umezingatiwa hivi kwamba tafsiri yenyewe inaelekea kuhoromishwa. Almuradi kitendo usemi kimedumishwa, ujumbe unaowasilishwa utamfikia msomaji ML. Hata hivyo, ni vigumu kubainisha ikiwa tamko hili linalenga kumtishia Rukia kuwa atapata kipigo au ni ahadi kwamba atapigwa. Tofauti kuu ya vitisho kutoka kwa onyo na ahadi ni kuhusiana na anayefaidi, ama madhara yanayosababishwa na tamko. Kinyume na hivyo VU vingine viwili, kitisho hulenga kumdhuru msikilizaji, jambo linalokifanya kupokelewa kwa mtazamo hasi kuliko VU vyote vilivyomo (Shuy, 1993 katika Gales 2010).

Kutisha hugeza mamlaka kwa upande wa msemaji, hivyo kumfaidi msemaji. Kwa mantiki hii, asemavyo Bourdieu (1991), matamko huwa “ishara za mamlaka na utajiri”. Jimmy anapowatisha

Musa na King Kong anaonekana kuwa na mamlaka dhidi yao. Mfano ni mwalimu kuziita nywele za King Kong na Musa mashungi (MK, 2).

That should be enough to get rid of those flowing locks.

Tafsiri:

Zinatosha kugharamia unyoaji wa hayo mashungi.

3.2 Vitendo Usemi Vielekezi

VE hujumuisha matamko ya kuagiza, kuuliza, kukaribisha, kuomba, kuhimiza, kushurutisha, kukumbusha, kunashisi, kushauri, mkubembeleza na kufariji (Goddard, 2010). Kimsingi vielekezi huibua maana ya “ninataka ufanye hivi”.

3.2.1 Kitendo Usemi cha Amri

Mamlaka aliyonayo mwalimu Karanja dhidi ya Musa na King Kong yanajitokeza anaposema:

*Now **boys**, here is some money. That should be enough to get rid of those flowing locks. There is quite a good barber working under a tree near the market. Tell him I sent you and he will know what to do (MK uk. 2).*

Kwa kuwarejelea kama “*boys*” kitovu cha kiilokusheni cha Karanja ni kuwataka wamtii kwa msingi wa umri wao mdogo ambayo ni kanuni tayarishi huku kanuni ya uaminifu ikiwa nia ya kutii. Kwa hivyo katika kutafsiri, kinachofaa kuzingatiwa ni uhusiano kwa mujibu wa umri.

Lakini mtafsiri amezingatia kigezo cha jinsia ambapo anasema:

Sasa wavulana, hizi hapa shilingi tatu. Zinatosha kugharamia unyoaji wa hayo mashungi. Kuna kinyozi mzuri sana anayenyolea chini ya mti, karibu na soko. Mwambieni kwamba nimewatuma na atajua la kufanya.

Kipropopsisheni, boys ni wavulana lakini kiilokusheni manaa ni vijana. Ikumbukwe kwamba hiki ni kitendo usemi cha amri wala si cha taarifa (taz. Robinson 2003). Ithibati inajitokeza kwenye tamko la mwisho la mwalimu. Hivyo basi ingefaa kuwarejelea kama vijana wala si wavulana. Hii ni kwa sababu kigezo cha umri ndicho humsaidia katika kuleta dhana ya mamlaka katika kitendo usemi cha amri. Hali hii pia inadhihirika katika MK. uk. 2:

“While you are having your hair cut, I shall join a friend for coffee, so you and I will meet outside the bank ...” he glanced at his watch. “Yes. We will meet there in, say, an hour’s time – ten forty five. All right.”

Kwa kutumia yes katika tamko lake, mwalimu anakumbuka jambo fulani muhimu alilokuwa amesahau kwa muda, hali inayomfurahisha katika kutatua tanzo la moyoni alilokuwa nalo. Kwa mantiki hii, kiingizi “ahaa!” kingefaa zaidi kuibua ilokusheni ya mwalimu Karanja kwa kuwa kinaonesha furaha baada ya kutambua jambo (taz. Wamitila, 2004:269). Hata hivyo, tafsiri ilivyofanywa ni:

“Wakati mkinyolewa, nitaungana na rafiki yangu kwa kikombe cha kahawa. Kwa hivyo tutakutana baadaye nje ya benki ...” aliangalia saa yake ya mkononi. “Ndio. Tutakutana hapo, baada ya ... tuseme, saa moja. Yaani saa tano kasorobo. Sawa?”

Hali hii inadhihirisha kwamba maana ya kisemantiki ya maneno ambayo yametumiwa katika matini, hayaoneshi nia ya mwandishi. Uchunguzi hadi hapo huwa umezingatiwa proposisheni pakee. Inapotokea hivi, pana haja ya kuzingatia kipengele cha NI kuibainisha dhamira hiyo. Kulifasiri neno “boys” kwa mfano kuwa ni “wavulana” ni kuzingatia tu ngazi ya kwanza ya VU – lokusheni, huku ngazi ya pili na ya tatu – ilokusheni na palokusheni – zikipuuzwa. Hili hutatiza kufikia upeo wa ufanisi katika tafsiri wa ulinganifu wa AP.

Katika MK. uk. 11 “*The gun – get the gun!*” imetafsiriwa kuwa “ bunduki – chukua bunduki.” Kwa kurudia kauli bunduki, huku neno chukua likiongezwa kati yao, inaonesha hofu ya msemaji kiasi cha kusahau neno msingi ambalo analitaja anaporudia kauli yake. Isitoshe inadhihirisha dharura inayowakabili kutokana na vijana hawa kuonekana kuwazidi nguvu na maarifa. MP ya “get” inaweza kuwa kuvamia, kuadibu au kuuu. Aidha inaweza kuwa na maana ya kutaka jambo fulani lifanywe au ufanyiwe jambo. Katika muktadha lilimotumiwa, msemaji anamrai Ben kuitafuta ilipo bunduki. Kwa kurejelea nduni za VU, welekeo wa ufaafu wa tamko hili ni ule wa kuubadilisha ulimwengu ufafane na tamko la msemaji ambapo sharti bunduki itafutwe. Kitovu cha kiilokusheni ni kuwatisha Musa na King Kong huku msemaji akiwa na hasira kutokana na kusumbuliwa na vijana hawa. MP inayojitokeza ni tunayo bunduki. Hivyo basi NI ya msemaji ni kuwa mkiendelea kutusumbua basi hatuna budi kuwafyatulia risasi na hata kuwaua. Lakini ilivyotafsiriwa hapa, haya hayajitokezi. Kilichozingatiwa ni MP pekee huku NI ikipuunzwa. Inahalisi kutaja kwamba huenda hata muundo wa sentensi ukabadilishwa ili kudumisha ulinganifu wa VU. Kwa mantiki hii, msimamo wetu ni kwamba tafsiri aula ni “bunduki, iko wapi?”

3.2.2 Kitendo Usemi cha Onyo

Kitendo cha kuonya, aghalabu huandamana na vitendo vya kuahidi na kutisha katika tamko moja ili kuwasilisha ilkokusheni mbili au zaidi badala ya moja (Leech,1983:175). Hata hivyo ahadi hurejelewa kama vitendo “tupu” vyenye maumbo tofautitofauti ya vipengele vya kipragmatiki. Hii ina maana kwamba, msemaji anapotoa ahadi, anajishurutisha kumfanyia msemewa kitu fulani, lakini, maonyo na vitisho huchukuliwa kufanya jambo fulani kwa msemewa ambalo huenda lisimpendeze. Ni vigumu kuweka mpaka baina ya ahadi na kitisho, lakini tunaweza

kusema kwamba vyote huhusisha wakati ujao (Yule,1997:50). Ufuatao ni mfano wa onyo kutoka MK (uk. 23):

*“What is all this about? I **warn** you, Matti, it won't do you any good to try tricks on me. This silly story you've cooked up with this cashier and his friend doesn't fool me. You can forget about any plans to share the money between the five of you, **so hand it over.**”*

Tafsiri:

“Yote hayo ni ya nini? Ninakuonya Matti, haitakufaa chochote kunichezea shere. Hadithi hii ya kipumbavu uliyoibuni pamoja na mwekahazina huyu na rafiki yake haiwezi kunihadaa. Sahau kabisa mipango yoyote ya kugawa pesa hizo baina yenu watano, kwa hivyo nikabidhi pesa hizo.”

Msemaji anataka nia yake moja kwa moja. Kwa mujibu wa kanuni za ufasaha, anayetoa onyo hili anafaa, onyo lenyewe ni la kuaminika kwa kuwa ndiye kiongozi wao hivyo ana uwezo kutekeleza analolisema. Onyo analolitoa limeandamana na kitisho kuwatenda ubaya ambao hautaji waziwazi bali unabaki kufikirika tu. Ili kudhihirisha mshangao na kiburi, pengine kuonesha kwamba tajriba yake ni pana kuliko ya wasemewa anafungua usemi wake kwa swali balagha (taz. balagha kama kitendo usemi kwenye sura ya nne). Kipande hiki cha kuonesha mtazamo wa msemaji kuhusu kauli yake hakijahawilishwa kikamilifu kwenye tafsiri iliyofanywa. Tafsiri iliyopo inamtenga msamaji na tamko lake. Maoni ya tasnifu hii ni kwamba matumizi ya “mbona mnichezee shere hivi?” yangeafiki zaidi kwa kuwa kiulizi hiki hudokeza mshangao wa msemaji (taz. TATAKI, 2013).

Sifa hizi za onyo, pia zinajitokeza kwenye MK (uk. 41). Onyo la Jimmy linaandamana na ahadi yenye vitisho pamoja na matumizi ya kiimbo kudhihirisha kwamba atatekeleza anachosema kwa dhati.

“Look out!” I shouted, only too late. Jimmy and Joshua emerged and caught hold of him before my warning reached him. [...] “Oh, he is, is he? Jimmy’s tone brightened and he called to me, “You boy up there. Don’t dare come down without the money, or your friend here will wish he had never been born!”

Tafsiri:

“Tahadhari!” nilisema kwa sauti, lakini kwa kuchelewa. Jimmy na Joshua walitokea na kumkamata kabla ya onyo langu kumfikia. [...] “Aaah, anafanya hivyo, eeh?” sauti ya Jimmy ilichangamka kisha akaniita, “Wewe mvulana hapo juu! Usithubutu kushuka bila pesa zangu, lau sivyo rafiki yako hapa atajuta kuzaliwa!”

Huku ni kuonya lakini kwa kutumia msamiati wa ngazi ya pili. Onyo lenyewe linafafanuliwa zaidi na mtunzi anapotaja kwamba limemfikia mlengwa kuchelewa. Mifano mwingine umo katika MS (uk. 19):

As the four of us trailed unwillingly away to the piggery, he called out, “I expect to see those animals in a cleaner state than your dorm. If they are not, when I come to inspect you will have to do the job over again!”

Tafsiri:

Tulipokuwa tukitembea taratibu kuelekea kwenye banda la nguruwe, Gekonyo alituita. “Ninatarajia kuona wanyama hao wakiwa safi kuliko bweni lenu.

Wasipokuwa safi, itabidi muwaoshe tena nitakapokuja kukagua utendakazi wenu!”

Onyo linalotolewa hapa limeandamana masharti na athari za kutozingatia masharti hayo. Hata hivyo, onyo lenyewe halijatafsiriwa ipasavyo. Kufasiri ‘see’ kuwa ‘ona’ hakubainishi nia ya msemaji. Alilenga ‘kupata, kukuta au kushuhudia’⁵. Kwa misingi hii tafsiri aula ni: Nitakaporudi kukagua utendakazi wenu ninatarajia kupata wanyama hao wakiwa safi kuliko bweni lenu, lau sivyo, itabidi muwaoshe tena. Hii inabainisha kwamba katika kutafsiri VU, sarufi ya LL, inafaa kuzingatiwa ili kuepuka kuhoromisha kauli kwa sababu ya kufuata muundo wa LC.

Tumesema kwamba onyo hujitokeza mara nyingi likiwa pamoja na VU vingine, hasa ahadi na kutisha. Ni kwa misingi hii baadhi ya wataalamu wanapendekeza kutumiwa kwa kitendo matini badala ya kitendo usemi⁶. Hata hivyo hatutajihusisha na mjadala huo kwenye tasnifu hii kwa kuwa ni nje ya upeo wa tasnifu hii. Tunaloweza kusema hapa ni kwamba kitendo matini huhusisha vipengele vya kimatini vinavyofaulisha mawasiliano vifuatavyo: muala, mshikamano, dhamira, muumano, ukubalifu, kutaarifu, mwingilianomatini na muktadha. Ufuatao ni mfululizo wa VU unaowasilisha wazo moja kutoka MS (uk. 27)

Kisozi glared at him and waved a sheaf of papers in the air. “If you would only listen. It’s all written down here,” he cried. “Oh, we didn’t come to here a speech,” Mutagubya swang himself off the bed on which he had settled. “If you cant say what you have to say in your own words, I am off!”

“Trust Dorm 3 to break up a serious meeting,” Kisozi scoffed. Rukia replied making for the door with the rest of us behind him, “We’re not interested in listening to you admiring the sound of your own voice. We thought we were

invited to exchange views. Obviously we were mistaken, so we won't waste any more time."

"Just a minute ..." Kisozi called. *"All right. Let us discuss it. Yo must agree that we need to do something if we are not to be turned into farm labourors."*

Tafsiri:

Kisozi alimkodolea macho Mutagubya kwa hasira. Kisha, akapunga hewani bunda la karatasi alizokuwa nazo. "Laiti ungalisikiliza. Nimeandika kila kitu hapa," Kisozi akafoka. "Eti! Hatukuja hapa kusomewa hotuba," Mutagubya alishuka kutoka kwenye kitanda aliokuwa amekaa. "Ikiwa huwezi kusema ulilonuia bila kusoma mahali, naenda zangu!"

"Wanafunzi wa Bweni nambari 3 wanaweza kufanya lolote ili kuvunja mkutano muhimu," Kisozi akakejeli. Hatuna haja ya kukusikiliza ukiistahi sauti yako. Tulidhani ulitualika tushauriane, kumbe tulikosea. Hivyo basi, hatutapoteza muda zaidi." Rukia alimjibu, na kuanza kuondoka, halafu sote tukamfuata.

"Subiri kidogo ..."

Kisozi aliomba. "Ni sawa. Naomba basi mrudi ndani tujadiliane. Naamini mtakubaliana nami kwamba tunahitaji kuchukua hatua ikiwa hatutaki kugeuzwa mashokoa wa shambani."

Kwenye dondoo hili pana mfuluzo wa VU ambavyo vimetumika kuunda kitendo matini cha mgogoro⁷. Mgogoro unaojitokeza hapa unatishia kutibua mkutano uliokuwa umepangwa na Rukia. Huu ndio ujumbe unaowasilishwa hapa. VU vilivyotumiwa ni pamoja na kulalamika, kitisho, kurai, mshangao, kejeli, mshtuko na kushawishi. Mutagubya anatishia kuususia mkutano kwa namna inayodokeza kulalamika. Matumizi ya kiunganishi 'if' yanaashiria nia ya Rukia kuwarai wenzake kumsikiliza. Kupitia kwa kiingizi 'oh' hisia za mshangao wa kejeli pamoja na

mshtuko wa Matugubya unajitokeza. Pia yaweza kuwa analenga kuivuta nadhari ya wasikilizaji wake ili awashawishi kuunga upande wake mkono kutegemea kiimbo kinachotumika. Nalo neno ‘*trust*’ linaonesha nia ya Kisozi kuwashawishi waamini usemi wake ingawa hana ushahidi wowote wakati wa kutoa tamko lake. Tunapozingatia vibainishi hivi vya VU mbalimbali tunaweza kusema kwamba pana ukosefu wa ulinganifu. ‘*if*’ imetafsiriwa kuwa ‘laiti’ hivyo kubadilisha kurai hadi kuwa maamuzi. Matumizi ya kiunganishi ‘*taraa*’ yangefaa zaidi. Uteuzi wa ‘*eti*’ unafaa kwa kuwa unaonyesha nia ya dharau ambayo ndiyo ule mshangao wa kejeli uliomo hapa (Tazama kejeli kama kitendo usemi kwenye sura ya nne ya tasnifu hii). Kitambulishi ‘*trust*’ kimeachwa katika tafsiri hali ambayo inapunguza kiwango cha NI ya msemaji kwenye tafsiri hii.

3.3 Vitendo Usemi vya Taarifa

Hivi ni VU vinavyowasilisha hali ya mambo jinsi ilivyo, hivyo basi kutoa taarifa kuhusu hali hiyo (Matthews, 2007). VT hudhihirisha imani ya msemaji kuhusu tamko lake. Mifano ya VT ni pamoja na hotuba ya rais, taarifa za habari na nukuu kutoka maadishi ya kidini.

Taarifa kuhusu mjo wa mhindi huku ameubeba mkoba ni aina ya kitendo usemi (MK. 2). Jinsi alivyoubeba mkoba inadhihirisha dhamira yake. Alilenga kuwasilisha ujumbe kwamba mwalimu ameusahau mkoba wake. Mfasiri ameacha sehemu hii katika tafsiri yake ilhali ina umuhimu katika kufaulisha mawasiliano. Inahalisi kutaja hapa kwamba vipo vitendo vya ziada ambavyo huandamana na matamko vinavyotilia nguvu, kukamilisha au kurahisisha mawasiliano. Ni kwa misingi hii ambapo lugha ishara pia huwa na aina yake ya vitendo mawasiliano, pengine tuviite “*vitendo ishara*⁸”. Kitendo cha mhindi kupeperusha mkoba wa mwalimu ni mfano hapa.

Kwa kuwa ilokusheni ya mtunzi ni kuonesha sifa ya biashara wala si nasaba ya mhusika, tafsiri ya mhindi haiafiki ilokusheni yenyewe. Ni muhimu kufahamu kwamba katika mazingira ya MC, yaani nchi ya Uganda ya miaka ya 1970, Wahindi walifahamika kama wafanyabiashara hodari. Kwa mantiki hii angerejelewa kama baniani. Kumrejelea tu kama Mhindi ni kwa kijumla sana hivi kwamba NI ya kuwa ni mfanyabiashara hupotezwa.

Katika MK (uk. 11), upo mfano mwingine kitendo usemi cha taarifa:

We shouldn't have had all this trouble if you'd left that boy alone instead of dragging him in

Tafsiri:

Tusingalikuwa na matatizo yote haya mngalimwacha mvulana huyu.

Hiki ni kitendo usemi chenye NI kulaumu. Hata hivyo kiwango cha uwezo wa kitovu cha kiilokusheni kimepunguzwa kwenye tafsiri kutokana na mtafsiri kufuata muundo wa kisarufi wa LC. Pengine tafsiri ambayo ingedumisha kiwango hiki ni “mngalimwacha kijana huyu, tusingaliwakuwa na haya matatizo yote”. Isitoshe kwa kuacha neno laiti katika tafsiri hiyo kunapunguza zaidi kiwango cha uwezo wa kitovu cha ilokusheni inayohusika. Hii ndiyo istilahi katika LL inayobeba mtazamo wa msemaji kuhusu taarifa anayoitoa.

3.3.1 Kitendo Usemi cha Ombi

Hiki ni kitendo ambacho hutishia uso. Searle (1979) akizingatia kiwango cha ombi kuulenga dhamira anaainisha maombi kuwa la moja kwa moja au lisilo la moja kwa moja. Ombi huwa la moja kwa moja, wakati tamko na nia ya msemaji hubainika moja kwa moja kupitia maneno yaliyotumiwa. Mikakati isiyo ya moja kwa moja inaweza kuainishwa zaidi hadi ile ya kikaida na ile isiyo ya kikaida. Ombi huwa lisilo la moja kwa moja kikaida ikiwa maana ya tamko hufasiriwa kupitia maneno yaliyotumiwa pamoja na matumizi ya kikaida. Kwa upande

mwingine, maombi yasiyo ya moja kwa moja na yasiyo ya kikaida huwa na maana ya tamko inayofasiriwa kwa kuzingatia maamuzi ya kimuktadha.

Kwa jumla, ombi hujumuisha kichwa cha kitendo cha ombi, pamoja na vitanabahishi vya hiari na marekebisho (Blum-Kulka n.w., 1989). Mikakati yenye kiwango kikubwa zaidi cha NI kwa njia ya moja kwa moja ni kutokana na dhamira, vitenda, vitenda vilivyobutuliwa⁹, kauli za kumshurutisha msemaji kuzitekeleza na kauli za kutaja. Mikakati ya mbinu zisizo za moja kwa moja za kikaida ni kama vile fomula pendekeza na maswali tangulizi. Mikakati ya mbinu zisizo za moja na zisizo za kikaida ni pamoja na vidokezo. Kitanabahishi humuonya msikilizaji kuhusu kitendo usemi kinachofuatia. Kuna aina tatu za vitanabahishi na kategoria tisa, yaani matumizi ya majina au viwakilishi (cheo/dhima, jina la ukoo, lakabu, jina la utani, kiwakilishi, jina pendwa, jina lisilopendwa), kutumia vivutia nadhari ama mseto wa yote.

Katika MS (uk. 7) upo mfano wa ombi linalotamkwa na Mikono Mirefu

“Help!” he croaked, as he was dragged relentlessly towards the gapping hole of the latrine.

Tafsiri:

“Nisaidieni!” alilia, alipokuwa akivutwa kuelekea kwenye shimo la choo

Ujumbe wa Mikono Mirefu ni kuwa anataka msaada wa dharura lau ataangamia. Kwa mantiki hii matumizi ya “ninusuru” yangefaa zaidi. Kunusuru ni kuepusha au kuponyesha kutoka hatari, maafa au shida (TATAKI, 2013; Mdee n.w., 2011; Ndal, n.w., 2014). Hii haina maana kwamba kutumia nisaidie hakufai lakini kiwango cha NI huwa kimepunguzwa pakubwa hivi kwamba “udharura” unaolengwa haujitokezi. Ikijitokeza hivi huathiri palokusheni kwa kuwa wanaolengwa huenda waiitikie kwa haraka anavyotarajia msemaji.

Kwenye MS (uk. 8) Bw. Wafula anaomba msaada:

Meanwhile, Mr Wafula anxiously twittered. “Hallo? Anybody there? What has become of the rope?”

Tafsiri:

Wakati huo huo, Bw. Wafula aliendelea kuita kwa wasiwasi, “Aisee! Kuna mtu yeyote hapo? Kamba imefanyika nini?”

Kiulizi ‘*What*’ ndiyo ala ya kiisimu ya kutambulisha hili kama ombi. Inapotangulia kwenye sentensi hutumiwa kuanzia swali ambapo hutumika kama kibainishi. Kwa kuwa lugha ya Kiswahili haina vibainishi basi viulizi hutumika jinsi inavyodhihirika katika tafsiri iliyo hapo juu. Mifano mwingine wa ombi umo kwenye MK (uk 29):

“Look, if we promise faithfully that we’ll never breath a word about what happened today, can’t you just let us go?”

“Oh, I cant do that, boy!” Jimmy sounded shocked

Tafsiri:

“Tazama, iwapo tutaahidi kwa dhati kwamba hatutasema hata neno moja kuhusu tukio hili, mtaturuhusu kwenda zetu?”

“Lo, siwezi kuthubutu, mvulana!” Jimmy alishtuka.

Msemaji anamtaka Jimmy kuzingatia analilosema kwa makini sana. Anapoanzisha kauli yake kupitia kwa *look* anasema kwamba ‘ninachokisema ni muhimu na kinapasa kuwaziwa upya na kwa namna isiyo ya kawaida kwa kuwa kitawafaidi wote. Hata hivyo tafsiri iliyopo inazingatia kiwango cha lokusheni huku ilokusheni ilobebwa na tamko hili ikipuuzwa hivi kwamba kufikia palokusheni inayolengwa hapa ni vigumu kwenye LL. Ni kana kwamba msemaji anajaribu kutoa

pendekezo lakini kwa namna inayolenga kumshawishi Jimmy. Kwa kutumia ‘tazama’ kama fasiri hapa hakuibui huo ushawishi unaolengwa. Maoni ya tasnifu hii ni kwamba kauli “Aisee! tuseme kwamba tukiahidi ...” yangefaa zaidi.

Kwingineko, kwenye uchunguzi huu tumetaja matumizi mbalimbali ya kiingizi “oh” katika lugha ya Kiingereza. Kwenye muktadha huu, hisia za mshangao na hasira zimewasilishwa. Kwa kukitumia pamoja na neno “boy”, msemaji anamkejeli King Kong. Anachosema kwa hakika ni kwamba tajriba yake ni pana mno asiweze kuruhusu kijana huyu kuzizusha busara alizo nazo akawaachilia huru. Kwa hivyo neno “boy”, vile tumefafanua kwingineko, lingefaa kutafsiriwa kwa msingi wa umri wala si jinsia. Kiingizi lo! hutumika kuonesha mshangao, furaha au hofu (Wamitila, 2004; Mdee n.w., 2011; TATAKI, 2013). Zaidi ya haya matumizi, Ndalu n.w., (2014) wanaongeza hasira. Ni kweli kwamba kwenye tafsiri hisia hizi zimedumishwa lakini inayohatarisha kanuni za lugha ya Kiswahili hivi kwamba MP inayowasishwa inakosa uhalisia. Kukanusha kuliomo hakujitokezi waziwazi. Mtumizi ya ‘katu’ yangesibu zaidi. Ni kweli kwamba katika lugha ya Kiingereza NI na MP zinazowasilishwa hapa huwasilishwa kupitia tamko moja “oh”, lakini hali huwa tofauti katika Kiswahili. Viingizi faafu zaidi ni pamoja na kamwe, asilani, hata kidogo na katu

Katika lugha ya Kiingereza msemaji anaweza kuomba kwa namna isiyo ya moja kwa moja, ambayo kwa juu juu inaonekana kupinga anachosema. Kwa hali hii, ombi hili huandamana na kejeli, dharau, kuamuru na kubeza kwa kiwango kidogo, jinsi inavyodhihirika kwenye MK (uk. 41):

“Here, don’t break the boys arm,” Joshua protested

Tafsiri:

“Sikiliza, usimvunje mkono mvulana huyo,” Joshua alilalamika

Ombi la Joshua ni kwamba mhusika aache kuumiza King Kong mkono. Kwa kutumia kiingizi “*here*” kumuomba aweze kumsikiliza, msemaji anafaulu kuseta ilokusheni nyinginezo kwenye tamko lake. Analomwambia msemewa ni kwamba, haina haja kuumiza kijana, kwa kuwa kitendo hicho hakitamfaidi yeyote. Kitendo usemi kilichomo kimetafsiriwa vilivyo pamoja na maana nyinginezo zilizofichamwa ndani yake anapotafsiri “*here*” kama sikiliza.

3.3.2 Kitendo Usemi cha Kueleza

Kitendo usemi cha kueleza huhusu kauli ambayo msemaji anaamini kwamba ni ya kweli na inaweza kuthibitika. Katika MK (uk. 23) kunajitokeza mfululizo wa VU vya maelezo:

“Look, we don’t know what this is about. Neither of us is a cashier. My name is King Kong ...” “That is right” I added. “We’re both students ...”

“Of all the stupid, incompetent fools ...” Jimmy’s rage exploded and appeared to leave him speechless.

Tafsiri:

“Unaona bwana, hatujui chochote kuhusu kashfa hii. hakuna yeyote kati yetu ambaye ni mwekahazina. Jina langu ni King Kong ...” “Kweli kabisa,” niliongeza. “Sisi ni wanafunzi ...”

“Kwa wote wapumbavu, wajinga wasiostahiki ...!” Hasira za Jimmy zililipuka kiasi kwamba alikosa la kusema.

Hapa kuna maneno matatu ambayo ni muhimu katika kutambulisha VU vilivyomo – *look, right* na *of*. Neno ‘*look*’ hapa linalenga kumtaka Jimmy azingatie sana atakayoyasema King Kong, kwa namna itakayomshangaza, kumchangamsha au kumwaminisha. Hutumiwa kupendekeza au kumtaka msemewa kuzingatia kitakachosemwa. Aidha ‘*look*’ hutumiwa kutolea mifano kuthibitisha kwamba kile anachosema mtu ni cha kweli. Hata hivyo kutafsiri kuwa unaona, lengo

la msemaji halijadumishwa. Matumizi ya fikiria, au angalia yanafaa zaidi. Ilokusheni inayebebwa nalo ni “ninakushawishi”. Lakioni kusema “unaona’ ni kuibadilisha nia hii ya msemaji hadi inakuwa kukataa, kususia au kulaumu.

‘Of’ jinsi lilivyotumiwa hapa linaashiria kiwango cha ubaya walichonacho watekanyara aliowaajiri Jimmy. Kwenye tamko lake, Jimmy analenga kuweka wazi hasira zake ambazo zimeibuliwa na kiwango cha upumbavu cha Matti, Ben na Joshua. Pia tunaweza kusema kwamba anawarejelea kuwa wao ndio watu wapumbavu zaidi waliowahi kuzaliwa ulimwenguni (rejelea chuku kama kitendo usemi kwenye sura ya nne ya tasnifu hii). Pengine matumizi ya ‘miongoni’ yangefaa zaidi kuhawilisha kitendo usemi hiki.

Musa anatumia ‘right’ kuisitiza analolisema King Kong. Katika hali hii “hasa’ au ‘naam’ ambayo yanaonesha kukubaliana na analolisema King Kong. Hii ina maana kwamba anamuunga mkono kwa dhati katika usemi wake. Wakati mwingine *right* hutumiwa ili kuivuta nadhari ya msemewa awe makini kuzingatia kinachosemwa. Hii ndiyo dhamira ya Rukia katika MS (uk. 4) anapomwambia Bw. Wafula:

“right sir. The rope is coming your way now! He shouted to Mr. Wafula. “Take a firm hold of it. Hang on for all you are worth and we’ll have you up in no time at all!”

Tafsiri:

“Sawa sir. Tunakuteremshia kamba” alimwambia Bw. Wafula kwa sauti. “Ishike kwa nguvu. Vyovyote vile, ikwamilie. Usiiachilie katu, nasi tutakutoa humo muda si muda.”

Kwa kutumia *right*, Rukia analenga kumwambia Bw. Wafula awe makini kwa maelezo na maelekezo anayompa ili waweze kumuokoa. Matatizo yaya haya ya kuteua vitambulishi VU

linganifu kwenye LL yanajitokeza katika MK (uk 29) ambako kitambulisho *look* kimetafsiriwa kuwa ‘tazama’ hivi kwamba hakiwezi kutumiwa kutambulishwa kitendo usemi kinachojitokeza kuwa ni ombi la kutaka kumshawishi Jimmy awaachilie huru. Honorifiki *sir* haijatafsiriwa kwa vyovyote vile. Nia ya kutumia “sir” ni kuonesha anavyomstahiki mwalimu.

MK (uk 24)

“Oh, I wouldn’t go so far as to say that,” Joshua put in reasonably. “After all, this was simply a case of ...”

Tafsiri:

“Oh, nisingefika mbali kiasi cha kusema hayo,” Joshua akachangia kwa maarifa.

“Isitoshe, hii ilikuwa tu hali ya ...”

Kiingizi ‘oh’ katika lugha ya Kiingereza huwa na matumizi kadhaa, kama vile kutanguliza wazo jipya, kuonesha hisia kama za kushtuka, furaha au hasira, kuonesha kwamba msemaji ametanabahi, kukubali jibu ulilopewa kwa swali la awali, kama mtuo ili msemaji awazie kile atakachosema na kuonesha kuwa msemaji hakujua jambo fulani. Katika lugha ya Kiswahili visawe vyake ni pamoja na ala! kumbe! do! ha! na hobe! Katika muktadha huu, nia ya Joshua ni kuonesha kwamba hakujua jambo fulani lakani sasa ametanabahishwa na Matti. Kwa mantiki hii, tafsiri faafu hapa ingekuwa alaa! au kumbe wala si uhamishaji wa moja kwa moja wa kiingizi cha Kiingereza ambao unaondosha uasilia wa LL.

Ugumu wa kupata ulinganifu wa kiilokusheni hasa kwenye VU vinavyohusisha kiingizi ‘oh’ unaonekana kutatiza. Huu hapa mfano mwingine kutoka MK (uk. 25):

“Oh, I don’t think the’ll do that,” Joshua said. “I mean it isn’t as if we did them any harm, is it?”

Tafsiri:

“Sifikiri kama watafanya hivyo,” Joshua alikuli. “Yaani, sio kwamba tuliwadhuru kwa namna yoyote, sivyo?”

Kwa kutumia mikakati wa kuacha, makali ya AP ambayo hubebwa kwenye NI za tamko hili yamepunguzwa. Mtafsiri ameacha kiingizi cha kuufungua usemi huu ambacho kimo kwenye MC. Ile *oh* ina dhamira ya kumpa Joshua muda wa kuwazia atakachokisema huku lengo lake kubwa likiwa kumshawishi na kumwaminisha Jimmy. Kumshawishi mtu ni suala la kimkakati na hivyo uteuzi ni jambo muhimu. Kwa kuwa, uteuzi huu huhitaji muda, pamoja na ukweli kwamba wakati wa mawasiliano, viingizi vya aina hii kuonesha kwamba msemaji ndiye anapaswa kuzungumza, havina budi kuwepo. Viingizi hivi ndivyo huisha, hudumisha na kuyasukuma mbele mazungumzo.

3.3.3 Kitendo Usemi cha Kutanabahisha

Kitendo usemi cha kutanabahisha hujumuisha vitendo kama vile kutaja, kueleza, kufafanua, kufichua na kuthibitisha. Hiki ni kitendo usemi kinachodhihirisha imani ya msemaji ambacho welekeo wake wa ufaafu huwa na neno kwa ulimwengu na msemaji huwasilisha mtazamo wa imani. Mfano wa aina hii ya kitendo usemi ni ule uliopo katika MK (uk 17 – 18):

“Come on, let’s get you free and then we can leave them to it. The rain has stoped all together now.”

“Just a minute!” King Kong was alert and wearing the intent impression of somebody listening to a distant or barely discernible noise.

Tafsiri:

“Njoo, acha nikufungue mikono halafu tuwaache wakihangahika. Mvua pia imepusa sasa.”

“Subiri kidogo!” King Kong alikuwa makini. Alitega siko ndi kusikiliza sauti kwa mbali ambayo haikubainika waziwazi.

Kwa kutumia kiingizi *come on*¹⁰ tunaelewa kwamba ilokusheni ya Musa ni kumtanabahisha King Kong asifikirie kwamba Matti angali yumo garini bali amekwishaondoka na hivyo ni wakati wa kujihusisha kutafuta mbinu za kujiokoa kutoka kwa watekanyara hawa. Nia hii haijatafsiriwa ifaavyo mtafsiri anaposema *njoo*. Lilozingatiwa ni tafsiri ya neno, ama kwenye nadharia ya VU, alifikia kwenye ngazi ya lokusheni pekee. Lengo, la tamko hubainika kwenye ngazi ya pili ambayo ni ilokusheni. Tukizingatia tafsiri faafu itakuwa ‘*waja nayo*’.

Tamko la King Kong limetafsiriwa vilivyo. Lengo lake lilikuwa kumtaka Musa awe makini kuisikia sauti aliyoisikia kutoka mbali. Tumetaja hapo awali kwamba matamko ni vibeba dhamira ya msemaji. Inahalisi kuongeza kwamba tamko lile lile linaweza kubeba dhamiri tofauti ambayo hubainika kupitia muktadha ambamo tamko lenyewe limejitokeza. Hili ndilo jambo ambalo lingefaa kuzingatiwa katika kufasiri na hatimaye kutafsiri sehemu ifuatavyo kutoka MK (uk. 18, 19):

“Come on, we’ll go this way.” [...] “Come on. They wont dare try anything.”

Tafsiri:

“Njoo, tuelekee upande huu” [...] “Njoo! Hawatathubutu kufanya chochote.”

Matamko haya yamefasiriwa namna sawa, jambo ambalo tunaonelea kwamba linapotosha. Lengo la tamko la kwanza ni kumtaka amsikilize kwa makini, huku tamko la pili likiwa na lengo kumtia moyo kwamba hatimaye watafanikiwa. Proposisheni zinazowasilishwa ni tofauti kwenye kila tamko. Tunapokuwa na haja ya kuongea au kuandika, tunapanga kile tunachokisema kuoana na muktadha, hii ina maana kwamba kile tunachokisema hakifanani kikamilifu na kile tunachonuia kukiwasilisha. Maana ambayo imo nje ya mpaka wa neno au sentensi, wakati

mwingine hutofautiana na ile ya maneno (Jabber na Jinquan, 2013). Katika kufasiri kauli za aina hii inafaa kuzingatia semantiki ya sentensi wala si semantiki leksika¹¹. Come on ya kwanza ingetafsiriwa kuwa “waja nayo” huku ile ya pili ikiwa “si kweli”.

Ingawa tafsiri za vifungu hivi zinapotosha, kwenye sehemu nyinginezo, kifaa hiki muhimu cha kudokeza kitendo usemi cha kutanabahisha kimefasiriwa inavyofaa kama inavyojitokeza kwenye mfano unaofuata kutoka (MS, uk 93).

“Come on” he said, “make a guess. What does it really look like?”

Tafsiri:

“Vipi nyie,” akasema, “fanyeni makisio. Inafanana na nini?”

Kwa kuwa lengo la msemaji ni kuwachochea wafikirie zaidi anaposema ‘come on’ tafsiri ya ‘vipi nyie’ inaafiki kikamilifu.. Vivyo hivyo tafsiri iliyofanyiwa kauli inayofuata inafaulisha lengo la msemaji

“Come on! Share the joke” we said to him when we could make ourselves heard above the din. (MS, 121)

Tafsiri:

“Vipi jamaa! Tupe uhondo nasi,” tulimwambia wakati sauti zetu zilipoweza kusikika kwenye kelele ya ile lori.

Tofauti hizi zinazojitokeza kwenye aina ileile ya tamko moja ambalo hufasiriwa kwa namna mbalimbali huenda limesababishwa na wataalamu mbalimbali ambao huhusika katika kuibua tafsiri. Wahusika hawa hujumuisha wahariri na wapiga chapa¹².

Tulivyosema tangu mwanzo lugha ni utendaji unaoongozwa na kanuni. Lakini katika uibushi wa kanuni faafu za kiisimu za utendaji, hakuna lolote ambalo limefanya kutathmini umuhimu wa kanuni hizi kwenye tamko. Pangukwepo na VU kama kutaja, kueleza na kuuliza, aina hizi za

VT hazingekuwa za kutegemewa katika kuchunguza nia ya msemaji. Isitoshe, kutambua kwamba sentensi ni ya taarifa kunatupatia machache mno kuhusu mikakati ya kutumia kuitafsiri, ingawa hizi sentensi hujitokeza kwa wingi kwenye matini kadhaa kuliko VU vinavyoainishika kwa urahisi kama vile ahadi na vitisho.

3.4 Vitendo Usemi vya Hisia

Hivi ni VU vinavyoeleza kuhusu hali ya kisaikolojia ya (Matthews, 2007). Hujumuisha vitendo usemi kama msamaha, shukrani, pongezi na kulalamika.

3.4.1 Kitendo Usemi cha Kupongeza

Hizi ni kauli chanya zinazoelekezwa kwa msemewa ili kumshukuru kwa jambo alilolifanya linaloeziwa na msemaji hivyo kuonesha umoja, ushirikiano na maelewano baina yao (Holmes, 1986; Olshtain na Cohen, 1991; Ye, 1995; Kodama, 1996). Ni kwa sababu hii ambapo Holmes (1988) anachukulia VU hivi kuwa vya kifati. Kwa misingi ya fasiri hizi, inaelekea pongezi ni VU vya kimaingiliano baina ya watu (Yousefvand, 2010). Aidha kupitia kwazo pongezi hudhihirisha kanuni tatu muhimu: kwanza, ni kitendo usemi cha upole; pili, huweza kuwa za ama moja kwa moja au zisizo za moja kwa moja; na tatu, huelekezwa kwa mtu mwingine wala si kwa msemaji mwenyewe. Lengo kuu la kupongeza ni kudumisha uso wa msemewa.

Kupongeza kunaonyesha staha kwa kitu, mtu, mahali au hali. Hudhihirisha imani ya msemaji pamoja na mtazamo wake chanya kuhusu kirejelewa. Kauli hizi huheshimu, husifu, hustahi, huhongeza ama kutakia heri njema^{13,14}.

Uchunguzi umefanywa kuhusu kupongeza kwa mtazamo wa uchanganuzi mawasiliano ili kubainisha muundo wake. Pomerantz (1978) anabainisha kwamba wasemaji wa lugha tofauti tofauti huzingatia ruwaza tofauti wanapoitikia matamko yanayolenga kuwapongeza. Haya

mawazo ni muhimu kwa watafsiri. Tangu uchunguzi wake, wanaisimu kadha wamejitokeza kuitafitia mada hii (Manes na Wolfson, 1981; Wolfson, 1983; Holmes na Brown, 1987; Holmes, 1988; Herbert, 1989, 1990; Wierzbickz, 1991; Nelson, Al-Batal, na Echols, 1996). Utafiti wao umethibitisha kuwa pongezi huwa na muundo unaoakisi thamani za kijamii za utamaduni unaohusika (Manes, 1983). Hata hivyo, kadiri ya uelewa wetu, hakuna utafiti uliowahi kufanywa kuhusu pongezi katika lugha ya Kiswahili.

Kupongeza kuna majukumu mbalimbali. Kwanza, kuonesha mapenzi kwa kinachorejelewa (Herbert 1998); pili, kujenga, kuthibitisha au kudumisha umoja (Wolfson 1989); tatu huchukua mahali pa salamu, udhuru, shukurani (Wolfson 1989); nne, kupunguza makali ya vitendo vinavyotishia uso kama udhuru, maombi na kukosoa (Wolfson 1989); tano, kufungua na kudumishia mazungumzo kama mikakati wa mazungumzo (Wolfson 1983); na sita, kutilia nguvu tabia njema (Manes, 1983). Kupongeza kwenye miktadha tofautitofauti huwa na majukumu na maana tofauti. Hata hivyo, kwa kwa kuwa lengo la uchunguzi huu ni kudhihirisha namna pongezi imetafsiriwa, tutashughulikia hilo tu.

Wakati mwingine, aina hii ya VU huambatanishwa na vile vya kutishia uso (Golato, 2002), kama inavyodhihirika kwenye MK (uk. 17):

“You’ve done it, King Kong!” I shouted excitedly. “Be quiet,” he hissed. “They may hear you even though the windows are shut. Now, quick, untie my hands”

Tafsiri:

“Umefanikiwa King Kong!” nilisema kwa furaha. “Nyamaza!” alinizomea.

“Wanaweza kukusikia hata ingawa madirisha yamefungwa. Sasa, harakisha unifungue mikono.”

Tangu mwanzo tumetaja kwamba matini huundwa kwa mfululizo wa VU kama inavyodhihirika hapa. Hivyo basi ni muhimu mtafsiri kuelewa muundo wa kiilukusheni wa matini ili aweze kuudumisha. Kwa kuzingatia muundo huu, tafsiri iliyotolewa inafaa kwa vile VU vikuu vimedumishwa. Hata hivyo, uteuzi wa msamiati wa kuviwasilisha unabadili nia ya MC kwa kiwango fulani, Matumizi ya kifafanuzi “umefanikiwa” yanapunguza kiwango cha athari ya NI. Msimamo wa tasnifu hii ni kwamba matumizi ya “heko” yanafaa kwenye sehemu hii.

Kwenye muktadha huu, ‘*now*’ imetumiwa kwa maana ya “kwa hivyo”, yaani, kwamba jambo litatendeka kwa sababu ya kutimia kwa jambo la kwanza. King Kong anaamrisha kumfungua Musa mikono kwa kuwa tayari wamekwisha kufanikiwa kukifungua kifundo cha kitambaa alichofungiwa uso. Aidha ‘*now*’ imaweza kusemekana kutumiwa kuashiria msisitizo wa ombi au amri ya kumtaka amfungue. Pia inaweza kutazamwa kama inayodhihirisha kwamba msemaji anataka kubadili mkondo wa mazungumzo kwa kuingiza mada mpya. Mada anayoiingiza Musa hapa ni kuifungua mikono yake. Hii ina maana kwamba huu ni mtuo mdogo kabla ya kuendelea na mazungumzo. Kwa misingi hii, tunaonelea kwamba matumizi ya “sasa” badala ya “haya” hayawasilishi NI kikamilifu na yanaelekea kupotosha MP inayolengwa hapa. Kwa kutumia “haya” au “basi” lengo la kumtayarisha msemewa kutekeleza anavyoagizwa hubainika zaidi.

Kwenye MS (uk 66) kuna mfano wa pongezi unaojitokeza.

“Right first time!” Kisozi gave him an approving pat on the shoulder. “You name it. Now come and taste it”

Tafsiri:

“Umepata mara moja!” Kisozi alimgonga kofi begani kukubaliana na kauli yake.

“Umegonga ndipo. Sasa, njoo uionje.”

Kwenye LC, kitendo cha kumpinga mtu kofi begani hulenga kuwasilisha ujumbe wa kumpongeza msemewa. Pana haja kwa mtafsiri kutumia kitendo chenye ilokusheni ya aina hii kwenye LL. Matumizi ya kupiga pambaja yangesibu.

3.4.2 Kitendo Usemi cha Kulalamika

Edmonson (1981: 145) anadai kwamba “katika kulalamika, msemaji hupinga, hususia au kukataa waziwazi uwezo wa kijamii wa mlalamishi.” Kwa hali hii, mlalamishi hukiuka kanuni ya msemewa kumuunga mkono msemaji. Hata hivyo, kwa kuwa msemewa tayari ameivunja kanuni hii, misingi ya kulalamika huwa imehalalishwa. Kimsingi, hiki ni kitendo cha kimgogoro (Leech, 1983) au cha kutishia uso (Brown na Levinson, 1987). Malalamiko yasiyo ya moja kwa moja, kwa upande mwingine ni kauli zinazodhihirisha kutoridhika na usemi wa msemewa. Boxer (1989) anasema jukumu la kulalamika ni kutambulisha haja ya kujenga ukuruba na msemaji.

Trosborg (1995: 311) anasema kulalamika ni kitendo cha kiilokusheni ambacho kwacho msemaji (mlalamishi) hueleza kutoridhika kwake au kuwa na hisia hasi kuhusu hali anayofafanuliwa na proposisheni (lalamiko) na ambayo anamtaka msemewa (mlalamikiwa) aiwajibikie ama kwa njia ya moja kwa moja au vinginevyo. Rader (1997:107), anasema malalamiko ni matamko yanayotambua chanzo cha tatizo na kujaribu kutafuta suluhisho ama kutoka kwa msababishi au mtu mwingine aliye na uwezo wa kufanya hivyo. Tunaweza kusema kwamba kulalamika ni mwitikio kwa matendo hasi ya msemaji ambao hutekelezwa kupitia kusema ama kutenda.

Austin anaviweka vitendo vya kulalamika kwenye kundi la vitenda aina ya hulka ambavyo huhusu mitazamo na hisia za msemaji kuhusu tabia ya kijamii. Searle (1975), kwa upande wake, anajumuisha vitendo hivi kwenye kundi la hisia kwa sababu vinawasilisha mtazamo wa msemaji. Tunapolalamika tunawasilisha hisia zetu za kutoridhishwa na kile tunacholalamikia. Kulalamika

kunasababishwa na mambo mbalimbali; tunalalamika kuhusu hali, kuhusu tabia za watu, ama kutoridhika kwa aina fulani (Newell na Stutman 1989/1990). Hata wakati mwingine watu hulalamikia nafsi zao kwa mfano “masikini mie” au “aimi, sasa nitafanya nini nisyeweza kumkabili tajiri yule?” (Boxer 1993: 31).

House na Kasper (1981) katika Chen, Chen, na Chang (2011), wanasema kwamba ili kulalamika, sharti msemewa, W, awe amefanya kitendo P, ambacho msemaji anakichukulia kuwa hakifai. Wanasema hisia, ambazo zina sifa ya kuwa “baada ya tukio/kinyume na -X,” ndizo hurejelewa kama malalamiko. Katika lugha ya Kiswahili, vitenzi hivi ni pamoja na kosoa, laumu, shutumu, shitaki, karipia, foka, suta, ng’aka, nyonyoa, aili, shushua, kengemea na atibu. Kutokubali kunawasilishwa kwa msemewa anayetwikwa jukumu la kuwajibikia kosa linalodhihirika (Ang, 2012).

Olshtain na Weinbach (1993) wanataja masharti yanayofaa kuwepo ili kufaulisha kulalamika. Msemaji atarajie tukio huru kutokea, lakini msemewa afanye “kitendo kisichokubalika kijamii” (KKK), ambacho matokeo yake yanachukuliwa na msemaji kuwa ya kukera. Kisha, msemaji amchukulie msemewa kuwa anayehusika na KKK na kuamua kueleza kutoridhika kwake ili kumsuta. Kwa mfano katika MK (uk. 15) Matti anamlaumu Ben kuwa ndiye msababishi wa matatizo yanayowakumba. Anasema, “*Now see what you have done*”[sasa ona ulichokifanya! (tafsiri)]. Kitendo asichokikubali Matti ni Ben kulalamika hadi gari lao linaingia kwenye shimo. Hisia za Matti ni kwamba haya ni kwa sababu ya ubishi wa Ben unaomkosesha umakini usukani. Msemaji hana budi kulalamika kwa sababu anafikiria kuwa msemewa anapaswa kuwajibikia tukio lisilokubalika kijamii. Kulalamika kuna sifa tatu kuu. Kwanza, ni kitendo kinachotishia uso¹⁵. Shutuma hutishia uso chanya wa kutaka kutambuliwa kuheshimiwa na kujumuishwa kwa

kuwa msemaji huwa na mawazo hasi kumhusu msemewa hata kumhukumu kukosa maadili. Kwa sababu shutuma za Matti zinautishia uso wa Ben kwenye mfano tulioutaja hapo juu, Ben anaibuka kujitetea, kwamba hawezi kulaumiwa na Matti ilhali ndiye aliye usukani. Anamwambia: *“What, me? ... You cant blame me for your own bad driving”* [Nini, mimi? ... huwezi kunilaumu kwa uendesaji wako mbaya (tafsiri)]. Pili, shutuma huweza kuwasilishwa kwa viwango tofauti tofauti vya uwazi. Mlalamishi razini, hukadiria uzito wa kitendo cha kutishia uso kwa kutumia vigezo vitatu: masafa ya kijamii (D), tofauti za mamlaka baina ya wahusika (P), na kiwango cha kuamuru (R) (Brown na Levinson 1987). Tathmini inaweza kumchochea mlalamishi kuamua asilalamike, au alalamike kwa mijibu wa kumbukumbu au alalamike akiwa na matukio ambayo angetaka yashughulikiwe upya (Olshtain na Weinbach, 1993 katika Chen, Chen, na Chang, 2011). Kwa kuvirejelea hivi vigezo vitatu wanaohusika wana mamlaka yaliyo sawa, hakuna umbali wowote wa kijamii baina yao na hamna aliye na mamlaka zaidi ya mwengine anayeweza kuamru mwenzake. Hali inapokuwa hivi basi malalamiko yanaweza kuishia ubishi na mzozo usiokwisha iwapo patakosa mtu wa kuwapatanisha. Hatimaye Joshua anajitokeza na kuwatanabahisha kwamba lililo muhimu ni kulirejesha gari lao barabarani. Mwisho, kulalamika hakuna sehemu ya pili inayowiana na ya kwanza, kutokana na ukweli kwamba palokusheni ya kulalamika inaweza kupatikana kupitia mazungumzo ya kupatana baina ya msemaji na msemewa. Kitendo cha aina hii, kimsingi, si cha wazi kwa sababu baadhi ya madai yenye nia ya kubeba jukumu la kulalamika yanaweza kuchukuliwa kuwa maoni tu, huku yale yasiyolenga kuwa na jukumu la aina hiyo kuchukuliwa kuwa malalamiko (taz. Edmonson 1981; Laforest 2002).

Ni muhimu katika kutafsiri kuzingatia mikakati inayotumiwa katika kila lugha ili kufanikisha kulalamika. Baadhi ya mikakati ya kulalamika ni pamoja na kushtaki, kutisha, kujitia

malumbano au mlalamishi kudai aombwe msamaha. Asemavyo Boxer (1993) katika Kozlova (2004) jukumu la shutuma zisizo za moja kwa moja ni kukuza umoja, ushirikiano na kuepuka uhasama kati ya wanaowasiliana.

Ili kuukinga uso chanya wakati wa kulalamika, Ouellette (2001: 111) anasema, wasemaji hutumia mikakati ya kupunguza ukali. Hivyo basi tunaweza kusema kwamba malalamiko yasiyo ya moja kwa moja kutishia uso chanya wa msemewa, kwa kuwa yanaashiria matendo ya mbeleni ya msemewa hivyo kumshinikiza kulifanya au kutolifanya tendo hilo (Brown na Levinson 1987: 66). Mfano wa aina hii ya malalamiko upo kwenye MS (uk. 9):

We weren't told to expect anything like this, Matti.

Tafsiri:

Hatukuambiwa tutarajie lolote kama hili Matti.

Hiki ni kitendo cha kulalamika ambacho kimetafsiriwa ipasavyo. Ilokusheni ya kushangaa aliyonayo msemaji imejitokeza. Amezingatia muundo wa LL kwenye sehemu hii anaposema, “Ningejua kungekuwa na vita nisingekuja” (uk. 10) pamoja na kuitaja waziwazi ilokusheni inayojitokeza hapa kinyume na ilivyo kwenye MC. Ingawa proposisheni ileile inajitokeza, kwa kuzingatia muundo wa LL wa kumaliza kwa jina la mlengwa, ambaye hapa ni Matti, mkazo unapunguzwa. Ili kuzingatia uasilia wa lugha ya Kiswahili inafaa kuanzia jina la Matti.

Hey, I think you have missed the turning. We should have taken a turning on the left about two miles back! (uk. 12).

Tafsiri:

Aisee, ninafikiri umepotea njia! Tulipaswa kubeta kushoto takriban maili mbili nyuma.

Kitendo usemi kinachojitokeza hapa chaweza kuainishwa kwa namna tofauti tofauti. Hili hutegemea jinsi kiingizi *'hey'* kitakavyofasiriwa. Kinaweza kuwa na lengo la kuvuta makini ya mlengwa, ama kumchangamsha kufurahia linaloendelea au kuonesha kushangaza ama kukasirika. Inapotokea hivi pana haja kuzingatia muktadha na uhusiano wa wanaohusika ili kuipata fasiri faafu. Kwa kuwa wanaohusika ni marafiki na muktadha waliomo wanalenga kutoroka haraka iwezekanavyo, NI inayolengwa hapa ni kumtaka dereva kuwa makini zaidi, lau watahikwa na yeyote anayewafuata. Kwa misingi hii tafsiri ya *'aisee'* inapotosha kwa kuwa hudokeza kufurahia kwa linaloendelea, jambo ambalo ni kinyume na ukweli wa mambo.

Kulalamika ni mojawapo ya VU ambavyo havijashughulikiwa kwa mapana. Hiki ni kitendo usemi chenye utata kwa kuwa hakina maumbo yanayotambulika awali na mara nyingi ufasiri wake huhusisha ukadiriaji.

3.5. Hitimisho

Hadi hapa tumeonesha jinsi VU mbalimbali vimetafsiriwa kwa kuzingatia uainishaji wa kimuundo. Tumedhihirisha kwamba pana haja ya kuzingatia muundo wa kiilokusheni wa MC kwenye ML ili kupata athari linganifu. Kwa kuwa kazi tunayoishughulikia ni ya kifasihi pana haja kuchunguza ikiwa lugha ya kisanaa inaweza kuchunguzwa kwa mkabala huu na jinsi mtafsiri anaweza kuutumia mkabala huo kufanikisha ulinganifu katika tafsiri. Haya ndiyo tunayashughulikia kwenye sura ya nne

3.6. Tanbihi

¹ Mjadala kuhusu kimya upo kwenye sura ya tano ya tasnifu hii

² Kinaya na Kejeli zimeshughulikiwa kwenye sura ya nne ya tasnifu hii

³ Mjadala kuhusu sauti upo kwenye sura ya tano ya tasnifu hii

⁴ Tazama Beller (2002); Beller na Bender (2004), Beller, Bender na Kuhn münchen (2005); Castelfranchi na Guerini (2007); Kissine (2008).

⁵ Tazama Hornby A. S. (2010). Oxford Advanced Learners Dictionary, 8th Edition

⁶ Tazama Veysel Kilic (1990). *Text Act Theory*

⁷ Mgogoro ni mvutano kati ya wahusika katika kazi ya kifasihi au akilini mwa mhusika (Wamitila 2003:121). Mgogoro katika matini ya kifasihi unaweza kuchunguzwa kwa kuangalia maingiliano au usemezano, malengo na mikakati ya kidiskosi na kiusemaji inayotumiwa na wahusika kuyafikia malengo yenyewe. Mbinu zinazotumiwa kutishia kudumisha 'uso' jinsi ulivyoenezwa na Birch ni msingi muhimu wa ukuzaji na uendelezaji wa mgogoro. Dhana ya uso inarejelea hali ambapo mshiriki kwenye mazungumzo yoyote hutamani awe huru au asiingiliwe na wenzake katika mtagusano (uso hasi) au akubaliwe, aitikiwe au kuhongerwa kutokana na kushiriki kwake (uso chanya).

⁸ Vitendo ishara vimeshughulikiwa kwenye sura ya tano ya tasnifu hii

⁹ Tunarejelea **hedged performatives**

¹⁰ Tazama Richard A. Spears (2005) *McGraw-Hill's Dictionary of American Idioms and Phrasal Verbs*

¹¹ Tazama Irene Heim na Angelika Kratzer (1998) *Semantics in Generative Grammar*. Massachusetts Blackwell na Dirk Geeraerts (2010) *Theories of Lexical Semantics*. Nairobi: OUP

¹² Mahojiano ya mtafiti na mtafsiri yalibainisha kwamba kwenye mradi wowote wa kutafsiri, kuna wahusika kadhaa kabla mradi wenyewe kukamilika. Hawa ni pamoja na mtafsiri mwenyewe, wahariri, wachapishaji na wadhamini. Kila mmoja huwa na matakwa yake ambayo hupenda yatimizwe. Hali hii husababisha tofauti kujitokeza baina ya mswada wa mtafsiri na tafsiri ambayo hujitokeza hatimaye. Kwa mantiki hii, pana haja kusema kwamba katika uhakiki wa kazi yoyote ile huenda anayehusika asiwe mtafsiri mwenyewe, swala ambalo hufanya mradi wa tafsiri kuwa tata zaidi kwa kuwa unamilikiwa na watu wengi.

¹³ Longman Dictionary of Contemporary English (2004)

¹⁴ Free Dictionary (2008)

¹⁵ Rejelea Brown, Penelope na Stephen C. Levinson (1987). *Politeness: Some universals in language usage*. Cambridge: Cambridge University Press

SURA YA NNE
FANI KAMA VITENDO USEMI KATIKA *MUSA NA WATEKANYARA NA MUSA*
NA SHAMBA LA SHULE

4.0. Utangulizi

Katika sura ya tatu tumeshughulikia VU katika matini tulizoteua kwa mtazamo wa kiisimu na falsafa ya lugha, ambapo tumechunguza lugha ya kawaida. Kwa kuwa kazi tunazozishughulikia katika uchunguzi wetu ni za kifasihi, kwenye sura hii tunachunguza VU kwa kuzingatia lugha ya kifasihi. Tumechagua baadhi ya tamathali za lugha ambazo zimejitokeza kwa mapana kwenye kazi hizo mbili na kuzifanyia uchanganuzi kwa mtazamo wa VU. Lakini kabla ya kuzichunguza tamathali zenyewe ni muhimu kutoa maelezo mafupi kuhusu lugha ya fasihi kisha tuihusishe lugha hiyo na mkabala wetu ambao tunautumia kwenye utafiti wetu wa VU.

Nadharia ya VU imedhihirisha umuhimu wake katika falsafa na isimu pamoja na kuzua mijadala mikali katika uhakiki wa fasihi. Matini za kifasihi zinaweza kuwa tendaji. Hivyo basi, dhana ya kitenda ni muhimu katika kuwazia kuhusu fasihi kwa kuwa inatupa fursa kufurahia matini za kifasihi katika kuieleza na kuitenda. Matini hizi hazisemi tu, bali pia hutenda kwa kutumia maneno (taz. Bennett na Royle, 2004:237).

Asemavyo Matin (2009: 182-183), Austin anachukulia kwamba lugha ya kifasihi ni kupe kwa lugha ya kawaida na hivyo fasihi inaweza kuchukuliwa kama mwigo wa VU; mwandishi huwasilisha kitendo usemi kana kwamba kinatendwa na mtu fulani; Pratt (1977) naye anashikilia kwamba hakuna sababu ya kudai kuwa kazi za kifasihi ni miigo kwa kuwa hadithi ambazo watu huzisimulia katika maisha ya kila siku zinafanana kimuundo na kidhamira na zile za “tungo zinazosifika”. Kwa mantiki hii, kazi za kifasihi zinaweza kuchukuliwa kama VU vya kuiga au

vya kusimuliwa. Aidha Van Dijk (1977) anapendekeza kwamba “fasihi” yenyewe ichukuliwe kama kitendo usemi mahususi chenye kanuni zake za ufasaha na za ufaafu.

Kazi za kifasihi zinaweza kuchukuliwa kama VU vya kisanii au vya kisimulizi au vya kinathari, VU vya kinudhumu, VU vya kidarama n.k. Hivyo basi, sanaa inaweza kuwaziwa kama mawasiliano ya upande mmoja, baina ya mwandishi na msomaji. Kwenye mawasiliano haya ya upande mmoja, mwandishi, licha ya kumfahamisha msomaji kuhusu “ulimwengu mahususi wa kisanaa, huhitajika kufikia maingiliano na msomaji wake, utambulisho wa msimamo wake kwenye mawazo ya kazi yake yanatafasiriwa na kuhakikiwa inavyostahili” (Leech na Short, 2001: 257). Wakati mwingine, mwandishi huwasilisha ujumbe wake moja kwa moja, na wakati mwingine hafanyi hivyo. Anaweza kuwasilisha hisia, fikira au maoni yake kwa wasomaji kupitia mwingiliano wa wahusika katika dayolojia.

4.1. Lugha ya Kifasihi na Vitendo Usemi

Kwa mujibu wa van Dijk (1976: 37), kuna mfumo wa msemaji (mwandishi), mfumo wa msikilizaji (msomaji) pamoja na ujumbe unaowasilishwa (muktadha wa kifasihi) vinavyochambuliwa kwa kanuni za mfumo wa kisemiotiki. Mawasiliano ya sampuli hii baina ya mwandishi na msomaji hurejelewa kama mawasiliano ya kifasihi. Kwa hakika, kazi za kifasihi, ni aina ya mawasiliano ya kimaandishi, ambayo yanaweza kuchunguzwa kama VU au mwigo wa hivyo VU. Lugha ya kitamathali ni sehemu muhimu na isiyoepukika kwenye matumizi ya kila siku ya lugha (Abrams, 1999: 96). Kutokana na mawazo haya, uchunguzi huu unatafiti jinsi malighafi haya ya tafsiri yanavyoweza kutafsiriwa kwa mkabala tendaji.

Maana ya kitamathali huwasilishwa kupitia kutotangamana kisemantiki kunakojitokeza ndani ya tamathali inayohusika. Suala la lugha ya kifasihi au sifa za kiisimu za lugha inayohusishwa na

fasihi limechukua nafasi muhimu tangu nadharia za zamani, hasa Urasimu wa Kirusi. Lugha ya kifasihi hutofautiana na ya kawaida kwa kuwa na mbinu za kuajinabisha. Uajinabi¹ huchangia kuwafanya wasomaji wa fasihi wautambue ‘ugeni’ fulani wa lugha hiyo. Sarufi ya matini ina mchango mkubwa katika kuiwasilisha maana na jinsi wasomaji huiitikia matini hiyo (Hebron katika Wamitila 2008:74). Lugha ya matini za kifasihi ina uwezo wa kukiuka mazoea ya kila siku ya lugha. Huu hasa ndio msingi mkuu wa maoni ya wanaurasimu kuwa lugha ya kifasihi ‘imechimuzwa’ kwa kuvunja kaida za kila siku za lugha hiyo. Lugha ya kifasihi ni lugha ya kitamathali, ambayo hukiuka maana ya kawaida ya maneno ama mpangilio sahihi wa maneno ili kupata maana au athari maalum.

Sharti uchambuzi wa matini uhusishe kuchunguza nia ya mwandishi pamoja na nduni zote zinazodokeza kuwa matini inayohusika ni shawishi, elezi, elekezi n.k.: muundo wa matini kama njia ya kuwasiliana, hali na mwitikio wa hadhira, uhusiano wa matini na aina nyinginezo za diskosi pamoja na mwingiliano wa miktadha ya kijamii na kisiasa na mwandishi, pamoja na tofauti za kimapokezi ya sasa za matini na hali za kiutendaji. Kwa muhtasari, mkabala huu huchukulia matini ya kifasihi kama utendaji katika muktadha wa kijamii (Habib, 2005:98).

Upekee wa lugha ya kifasihi hudhihirika kupitia ni matumizi tamathali za usemi. Haya ni matumizi ya lugha ambayo kimsingi huhusisha ukiushi wa aina fulani ambapo neno au kifungu fulani hutumiwa kwa maana ambayo ni tofauti na maana ya kimsingi (Wamitila 2008:365). Ni fungu la maneno lililogeuzwa maana yake ya kiurejelezi na kuwa na maana nyingine. Jinsi tumesema hapo awali, maana hubebwa na proposisheni, basi proposisheni za lugha ya kitamathali hubeba maana iliyo zaidi ya ile maana ya kimsingi ambayo pengine huibuliwa na muktadha ama uhusiano wa wanaohusika. Linalojitokeza hapa ni kwamba fasihi yenyewe huwa ni aina ya muktadha ambamo matamko huweza kupewa maana fulani. Kwenye sehemu

zinazofuata tunashughulikia baadhi ya tamathali za usemi muhimu ambazo zinajitokeza kwenye matini tulizoziteua. Maelezo ya kila tamathali yametolewa kwa muhtasari kisha mifano imetolewa kutoka kwa matini na mjadala kuhusu jinsi tamathali hizo zinavyoishia kuwa VU. Hatimaye tumeonyesha namna tamathali hizo zimetafsiriwa kwa kudhihirisha kufanikiwa kwao au vinginevyo.

4.2. Anwani kama Kitendo Usemi

Anwani ya kazi ya kifasihi inaweza kuchukuliwa kama aina ya kitendo usemi. Derrida katika Bennett na Royle (2004) anasema, kila mara anwani ni ahadi. Kwa kutaja anwani, matini ya kifashi huanza kuahidi. Mara tu panapokuwa na matini, pengine kabla mtu yeyote (mtunzi, msimulizi au mhusika) afungue kinywa chake, utendaji wa ahadi umeshaanza. Ili kuelewa jinsi anwani hutekeleza jukumu lake kama ahadi, tunaweza kuwazia namna matini inayohusika inavyoweza kusomwa ikiwa na anwani tofauti na ile iliyopo (uk. 238). Iwapo *Moses and the School Farm* ingetafsiriwa labda kuwa *Shamba la Nguruwe* wala si *Musa na Shamba la Shule*, tofauti hii ingeibua tofauti ya msisitizo kwa hadhira. Hii ina maana kwamba kungetokea mabadiliko kwenye msisitizo kwa kitovu cha ilokusheni. Mtunzi hufumbata ujumbe wake kwa kutumia anwani anayoiteua. Kwa kutumia anwani tofauti, aina tofauti ya ahadi hutolewa: kazi inayohusika huanza kutenda kitu tofauti kwa msomaji. Musa ni mhusika muhimu katika kazi hizi. Kwa kudumisha jina lake kwenye anwani, kazi yenyewe inaanza kueleza na kutenda ambapo hatimaye msimulizi anajitambulisha na kudhihirisha dhima yake muhimu. Kwa mantiki hii, *Moses and the Penpal*² ni mojawapo ya kazi iliyotafsiriwa kuwa Musa na Rafiki wa Barua.

Tumechunguza “nani” ya matini au jinsi matini yenyewe, inaweza kuwa inabuni na kubadili, yaani kutenda. Mifano ya anwani inaoesha kwamba dhana ya kitenda ni ya kimsingi katika aina zote za matini ya kifasihi. Njia sahili ya kudhihirisha hili ni kusema kuwa kila matini ya kifasihi

ni aina ya barua, ambayo tumetumiwa kila mmoja wetu kibinafsi, lakini wakati huo huo, hiyo barua imetumiwa umma na kuwekwa hadharani kwa kuichapisha. Kusoma matini ya kifasihi ni sawa na kukubali wazo la kuwepo kwa uhusiano. Matini ya kifasihi ni barua, na kwa kuisoma, unakuwa mpokeaji. Katika kuuchunguza mkabala huu wa matini ya kifasihi kulinganishwa na barua, Miller katika Bennett na Royle (2004) anasema kuwa jambo la kushangaza kuhusu mkabala tendaji katika fasihi ni kutobashirika kwake. Matini za kifasihi hutupatia mfano wa mabadiliko kutoka kwa kaida, dhana Austin aliyoiita kitenda.

Chukulizi ya kimsingi ni kwamba anwani, kama ulivyo mwili wa matini, hujumuisha ishara mbalimbali za kihistoria, kitamaduni, kijamii, kifasihi na kimtindo. Anwani inaweza kuchukuliwa kama kitovu cha kuleta pamoja aina tofauti tofauti za malighafi. Anwani huchakata, kuboresha na kuzalisha upya matini fulani kwa viwango fulani ambavyo mtunzi hujaribu kuoanisha matakwa ya matini na ya msomaji. Mfano hapa ni *Moses and the Kidnappers*.

Asemavyo Wilsmore (1987), anwani ni habari za awali kuhusu kazi ya kifasihi inayohusika. Ni ishara ya namna kazi hiyo inavyopaswa kuchukuliwa, kufikiriwa au kusomwa. Mojawapo ya malengo ya anwani katika kazi ya kifasihi ni kumpa msomaji mpini wa kushikilia kila mara anapoirejelea kazi yake. Ni sehemu muhimu katika kazi inayohusika kwa kuwa ina uwezo wa kuongeza ujumi katika kazi hiyo. Kubadilisha anwani hubadilisha ujumi wa kazi yenyewe. Inambidi mfasiri kufahamu hili wakati anapoazimia kuitafsiri kazi yoyote ile. Tafsiri “Musa na Watekanyara” kwa mfano inatupatia kitovu cha kurejelea kila mara hivi kwamba kuibadilisha anwani hii kunabadilisha ujumi wake labda pale hoja ya kumwingiza King Kong kwenye anwani hiyo kungefikiriwa. Kwa mkabaa tendaji, tunaweza kusema kwamba, ilokusheni ya anwani ya MC imedumishwa kwenye ML.

Akimmukuu Fisher, Wilsmore (1987) anasema kwamba kuwaza kuhusu anwani, ni jambo muhimu sana katika kuelewa, kuitathmini na kuifasiri kazi ya kifasihi. Wakati mwingine, anwani huwa mwongozo wa kufasiri kazi ya kifasihi, wa kubadilisha jinsi tunavyoisoma, tunavyoitazama au tunavyoisikiliza na hivyo kututazamisha kwenye njia sahihi ya namna tunavyopaswa kuichukulia. Hii ina maana kwamba anwani huathiri jinsi kazi inayohusika inavyopokelewa, kufasiriwa na hatimaye kutafsiriwa. Msimulizi wa kisa ndiye amepewa nafasi kuwa kwenye anwani. Hali hii imedumishwa kwenye tafsiri zilizofanywa. Kwa hivyo msomaji atachukua mtazamo wa mwanafunzi wa Shule ya Mukibi katika usomaji wake. Tukizingatia kwamba mtafsiri ni msomaji, tafsiri atakayotoa itaonesha mtazamo huu.

Ushauri wa Newmark (1988) ni kwamba, ikiwa anwani ya MC inaeleza kikamilifu mada na ni fupi, inafaa kudumishwa. Hivi ndivyo inavyojitokeza katika “Musa na Watekanyara” na “Musa na Shamba la Shule”. Kimsingi anwani za kifasihi huwa dokezi. Ni kwa msingi huu, ambapo tunaonelea kwamba anwani ni aina maalum ya kitendo usemi. Pengine tukiite kitendo usemi cha kudokeza. Kwa muhtasari, kutafsiriwa kwa anwani kwenye kazi tulizoziteua kunadhihirisha kwamba hakuna tatizo kubwa kuzitafsiri.

4.3. Majina kama Kitendo Usemi

Majina ni kipengele muhimu katika fasihi kinachoweza uumbaji na utambulishaji wa wahusika au mahali. Katika tamaduni nyingi kote ulimwenguni, majina huwa na maana fulani muhimu kwa kuwa yanaashiria tabia au sifa fulani. Yanachokiashiria huwa ndiyo ilokusheni ya kuyatumia majina hayo. Kwa hivyo majina huwa kielelezo chenye maana batini katika kazi ya kifasihi na mara nyingi huvumisha sifa³. Majina ya watu mara nyingi hayana budi kudumishwa ili kuhifadhi utambulisho wao. Hata hivyo, anashauri kwamba, majina yanayoashiria jambo fulani katika tungo za kifasihi yanafaa kufasiriwa (Newmark 1998: 215). Wazo hili la Newmark,

linaonesha kwamba, kuna majina ambayo huwa na MP fulani wala si kuwa na NI ya utambulisho pekee. Hata hivyo inahalisi kutaja hapa kwamba, tafsiri inayofanyiwa jina sharti ilenge ishara inayolengwa kwenye MC. Mfano ni jina *Itchy Fingers* ambalo limetafsiriwa Mikono Mirefu. Maana ya jina analopewa mhusika huyu kwenye MC ni “kutaka kuhusika kwenye kila jambo”. Hata hivyo tafsiri iliyotolewa ina maana ya mwizi. Katika hali hii, panakosa ulinganifu. Pengine angeitwa msemu wa Kiswahili unaokaribiana na ule uliotumiwa hapa ni “Shika Vyote”. Tunahisi kwamba kile jina alilopewa hutenda kwenye MC, kingetendwa na huu msemu kuliko tafsiri iliyotolewa.

Jina hutumiwa kumtambulisha mtu. Katika isimu, majina hujitokeza kwenye kategoria ya nomino za pekee. Taaluma ya onomastiki⁴ inaelekea kuepuka kutumia vigezo vya ndani ya lugha na kuzingatia vile vya kimuktadha (Piller na Chapman, 2009).

Jina la shule wanamosomea Musa limetafsiriwa kwa namna mbalimbali ili kuibua ilokusheni inayowakilishwa na jina hilo kwenye miktadha mbalimbali. Shule yenyewe ni *Mukibi's Educational Institute for the Sons of African Gentlemen* (MK, 1, 23, 42; MS, 1, 45, 102, 119). Jina hili, kwenye kurasa tulizozitaja limehamishwa jinsi lilivyo kwenye MC. Lengo hapa ni kudumisha utambulisho wake, hivyo kuwa kama kitendo usemi cha taarifa aina ya kifafanuzi. Kuna jambo ambalo jina hili linatenda ambalo limechochea udumishwaji wake kwenye tafsiri. NI inayowasilishwa kwa jina hili ni ile ya shule hii kuhusishwa na watu wa tabaka tawala. Hili linadokezwa na matumizi ya “Gentlemen”. Kizamani, hili ni neno lenye maana ya mtu wa tabaka la juu (Macmillan English Dictionary). Hii ina maana kwamba Mukibi ilikuwa shule ya watoto wa wangwana. Tunaamini kwamba jina la shule yenyewe ni Mukibi Educational Institute. Hii sehemu ya pili inavumisha tu aina ya Shule. Kwa misingi hii tunaonelea kwamba uasilia wa NI unapotezwa. Matumizi ya Taasisi ya Elimu ya Mukibi kwa wana wa Waungwana wa Kiafrika

yangesibu. Tunapozingatia mazingira ya kutungiwa MC, Mukibi, katika lugha ya Luganda lina maana ya baya. Hapa jina hili ni la kinaya⁵

Inafaa mtafsiri kuchunguza kile majina kama mifano hii ambayo tumetaja hutenda katika kazi anayoitafsiri, ili tafsiri atakayoiibua itende kitu hicho hicho. Pamoja na majina ya kawaida, tuna majina ya kimajazi na lakabu ambayo hutumiwa kwenye kazi za kifasihi. Haya ndiyo tunayoyashughulikia kwenye sehemu zifuatazo.

4.3.1. Majazi kama Kitendo Usemi

Majazi ni mbinu ya kutumia majina yanayofumbata tabia, sifa au matendo ya wahusika, mahali au mandhari katika kazi za kifasihi. Majazi humwezesha mtunzi kuchimuza mtazamo wake kuwahusu wahusika fulani na mwelekeo wa hadithi nzima. Hata hivyo majazi hayamshirikishi msomaji kuamua wasifu wa mhusika hivyo kumlazimu kuridhika na maoni ya mwandishi (Wamitila, 2004:197). Majazi ni aina ya upenyenzi wa mwandishi kwa kumwelekeza msomaji kwenye tathmini au uelewaji maalum (Wamitila, 2008:378).

Matumizi ya majazi huweza kufungamanishwa na ushabihikweli⁶ wa kazi zinazohusika hasa kwa jamii ambazo majina huwa na maana. Utoaji wa majina katika hali halisi una misingi ya kimajazi. Majazi huweza kuwa nguzo ya kukuza kinaya (Wamitila 2008:170). Jina la Mikono Mirefu katika MS ni mfano mzuri hapa. Kwenye MC, jina la Itchy Fingers lina maana ya mtu anayetaka kugusa kila kitu. Tafsiri ya Mkono Mrefu inakosa ulinganifu huu tulivyokwisha kueleza. Jina analopewa kwenye ML, halitendi kile jinala lake kwenye MC linakitenda.

Matumizi ya majazi yanaweza kuangaliwa kama njia mojawapo ya kutumia analogia kuwasawiri wahusika kwa kuwa jina kimsingi hutumiwa kama msingi wa kumlinganisha mhusika na sifa za jina lenyewe. Tunaweza kuwaangalia wahusika Musa Mtakatifu na King Kong kwa njia hii.

Haya ni majina ya majazi ya kitashtiti. Musa anayefahamika aliwaongoza Waisraeli kuondoka kwenye utumwa. Ni kama mtunzi anachukulia Taasisi ya Mukibi kama nchi ya utumwa na mkombozi wao ni Musa akishirikiana na King Kong. Kwa kuwa fasihi yenyewe ni aina maalumu ya muktadha, kutafasiri majina huwa hakutatizi. Mtunzi anapotumia mbinu hii ya majazi huwa na nia fulani. Nia hii ndiyo NI anayoiwasilishia kupitia kwa MP yake.

4.3.2. Lakabu kama Kitendo Usemi

Lakabu zinapojitokeza katika kazi za kifasihi, huwasilisha habari fulani kumhusu anayerejelewa. Wamitila (2008) anasema hii ni mbinu ambayo kwayo mtu, kitu, mahali au mazingira hufafanuliwa kwa jina lisilokuwa halisi ili kuibua ucheshi. Lakabu husitiri utambulisho halisi wa mtu, kuhawilisha utanzu, kuunganisha au kuhusisha kazi, kuipa nguvu na uzito kazi inayohusika, kuutumia utambulisho wa mtu mwingine kufikia dhamira fulani au kuficha umaarufu wa mhusika.

Jina la pili la Moses ambalo ni Kibaya, linadondoshwa na mahali pake kuchukuliwa na “Holy”. Kwa kumrejelea kama *Holy Moses*, mtunzi alinua kumhusisha na nabii Musa, kiongozi wa Waisraeli na mwandishi wa Taurati. Lakabu hii imetafsiriwa kuwa Musa Mtakatifu. Kwa kuidumisha lakabu hii, mtafsiri anakuza kinaya kilichomo kwenye matini asilia. Tunatarajia mtu mtakatifu, mkweli, mpenda haki na mtenda wema. Hata hivyo, maisha yake yanavyosawiriwa humu ni tofauti na jina lake linavyodokeza. Ni lakabu anayotumiwa kujenga kinaya kikuu kinachotawala kazi hii.

Jina halisi la King Kong ni Sebastian Mulu. King Kong⁷ ni mhusika wa kubuni anayefanana na nyani anayehusishwa na ubaya ama hasidi anayewasababishia wenzake tanzia. Lakabu ya King Kong ina lengo ka kuutumia utambulisho wa King Kong wa hadithi za kubuni ili kuwasilisha

habari muhimu kumhusu Sebastian Mulumu. Sifa alizonazo Sebastian Mulumu zinalandana vyema na lakabu hii. Ilokusheni ya mtunzi kwa kumpa jina hili ni kutuonesha kuwa huyu ni mhusika mtundu, mjanja, muovu na msumbufu. Sifa hizi zinamfanya kuingia matatani pamoja na kuwachongea wanafunzi wenzake hasa Musa Mtakatifu. Mtunzi anatuonyesha jinsi mtu aliye “mtakatifu” kama Musa anavyoweza kupotoshwa na rafiki yake. Katika kuwatumia wahusika hawa mtunzi ameonyesha hatari za shinikizo la vijana.

Kwa kifupi tunaweza kusema kwamba, lakabu huwa kitendo usemi cha kupendekeza kupitia kudokeza sifa au jukumu la muhusika. Katika kutafsiri lakabu inabidi mtafsiri kuzingatia ukweli kwamba tafsiri atakayoiibua itakuwa na udokezaji uliolengwa kwa kuwa hilo ndilo linalotendwa na lakabu yenyewe au analolitenda mwandishi kwa kutumia lakabu inayohusika.

4.4. Kinaya kama Kitendo Usemi

Kinaya ni tamathali ya usemi ambayo kwayo kinachosemwa sicho kinachomaanishwa⁸. Hivyo basi, huwa na maana ya kutenda, kusema au kuonekana kinyume na hali halisi au inavyotarajiwa. Inachukuliwa kwamba, pale kinaya hutumiwa, msomaji au msemewa anaelewa maana iliyofichika ndani ya usemi. Kuna aina mbalimbali za kinaya – kinaya cha hali, cha kauli, cha kidhanaishi, cha kidhihaka, cha kidrama, cha kifalsafa, cha kihistoria, cha kijaala, cha kilimbwende, cha kimwingilianomatini, cha kipembuzi, cha kitashtiti, cha kiucheshi, cha ujibeuzi, cha kimuundo na kinaya maradufu⁹.

Katika fasihi, ufanisi wa kinaya hutegemea uelewa wa nia yenye kinaya ya msemaji wa kisanaa, ambayo huwaleta pamoja mwandishi na msomaji (Abrams na Harpham, 2009: 166). Kinaya huonesha kwamba proposisheni ya msemaji inaweza kukuzwa kwa viwango vya kutiliwa chumvi sana. Msemaji wa tamko lenye kinaya, mwenyewe hatendi kitendo usemi kama vile

kuuliza au kulalamika, bali anaiga ili kuwasilisha mtazamo wake wa kukejeli au fedheha kwa kitendo usemi chenye ama kwa yule atakayekitenda au kukichukulia kwa uzito (Wilson, 2006 na Wilson na Sperber, 2012).

Sifa kuu ya kinaya ni kutowasilisha ujumbe kwa njia ya moja kwa moja na kanuni yake kuu ya ufasaha ikiwa udanganyifu. Inasemekana kwamba wasemaji hutumia kinaya ili kuibua AP za aina fulani kwa wasemewa wao, hasa kuvunja ruwaza fulani za matarajio na kuwashirikisha kwenye maingiliano yanayosheheni umbali fulani kati yao (Ting, 2013). Ni kutokana na ukweli huu ambapo kinaya huchukuliwa kama aina ya mchezo wa maana (Wamitila, 2008:410) ambapo maana hupinduliwa juu chini. Sifa hii ya kudanganya inajitokeza kwenye kifungu kifuatacho (MK, 11):

“Matti, can I put this gun away now? I’m scared that it might blow up.” King Kong and I were astonished to hear the driver reply, “Yes, put it away. It couldn’t do any damage though, because it isn’t loaded.”

Tafsiri:

“Matti, sasa ninaweza kuiweka hii bunduki? Ninahofia kuwa inaweza kufyatuka.”

“Ndio iweke, ingawa haiwezi kufanya madhara yoyote. Haina risasi,” Mimi na King Kong tulishangaa kumsikia dereva akisema.

Kinaya cha kiucheshi kinajitokeza hapa, kwamba, bunduki isiyokuwa na risasi imeweza kuwatia hofu King Kong na Musa. Analowasilisha mwandishi ni kwamba tunaweza kuhadaiwa na umbo la nje. Hiki ni kitendo usemi cha kushauri. Katika kutafsiri sehemu hii, tofauti inayojitokeza inahusu uakifishaji ambapo sentensi moja kwenye MC imekatwa na kuwa mbili kwenye ML katika juhudi za kudumisha uasilia kwenye LL.

Nguvu kinaya za tamko¹⁰, hudokezwa kwa matumizi ya ama chuku, dhihaka au tabaini (Wamitila, 2008: 411), hali ambayo humtatiza msomaji katika kulifasiri mara moja (Leech, 1983: 143). Kwa kuwa kinaya huwa mbinu ya kimzunguko ya kuwasilishia nia, panajitokeza kutochukuana kwa maana ya moja kwa moja na maana iliyofichamwa kwenye kinaya. Kwenye mfano unaofuata mbinu ya chuku imetumiwa kuwasilisha kinaya kilichomo (MS, 17):

“And contrary to belief,” he said, really getting into his stride, “pigs are the cleanest of animals, and if their environment is kept clean, they usually, flourish.”

Tafsiri:

“Kinyume na imani ya wengi,” Mzee Mukibi alisema akitembetembea, “nguruwe ni miongoni mwa wanyama safi zaidi. Ikiwa usafi wa mazingira yao utadumishwa, mara nyingi wao hunawiri vyema.”

Katika kutafsiri MP ya MC inaweza kuhawilishwa kwa uamibnifu lakini ikakosa kufikia kiwango cha kinaya kilichomo. Katika hali kama hii, ni vigumu kuonesha usolinganifu wa maana uliomo jinsi inavyodhihirika kwenye mfano huu. Ni sharti sitiari ya nguruwe iliyotumika ifahamike kuwa ni ishara ya uchafu kwenye lugha zote ili kinaya kilichomo kueleweka. Kwa kutegemea muktadha, sitiari ya nguruwe¹¹ ambayo imetajwa hapa huenda ikasuta Mzee Mukibi mwenyewe. Iwapo nguruwe watachukuliwa kuwa ni wanafunzi, kisha anayewaita hao “wanafunzi” kuwa mojawapo ya viumbe safi ulimwenguni, mradi mazingira ni safi, ana maana kwamba, ni wajibu wa mwalimu kuyaweka mazingira hayo kuwa safi. Ukweli wa mambo ni kwamba Shule ya Mukibi ilikuwa katika hali mbaya kutokana na kutowajibika kwa walimu pamoja na ukosefu wa maadili ya kikazi kati ya maovu mengineyo. Kwa mantiki hii, kitendo usemi cha mwandishi hapa ni kuwakejeli walimu ambao wamepewa nafasi kuwalea wanafunzi wao, lakini wanawageuza mashokoa, na pengine kuchangia utundu tunaoushuhudia uliowajaa

vijana hawa. Kwa mtazamo huu, baadhi ya wataalamu hupendekeza uchunguzi wa vitendo matini¹² badala ya VU. Kwa mtazamo huo mtafsiri hana budi kuchunguza kile kinaya hutenda katika ikamilifu wake ili tafsiri atakayoiibua iwezo kutenda jukumu lilo hilo.

Ulinganifu unaweza kuchunguzwa katika kiwango cha kitendo matini. Kwenye kiwango hiki, NI inayotawala kwenye mfuatano huu wa VU ndiyo hudumishwa. Katika kutafsiri kinaya, huu ndio mkakatik unaofaa zaidi.

Mara nyingi, kuna wakati ambapo msemaji anaweza kutoa tamko na kuwa na maana ya moja kwa moja ya sentensi, lakini wakati huo huo akawa na maana ya ilokusheni nyingineyo yenye MP tofauti. Msemaji hujitenga na MP anayoiwasilisha kwa kuwa NI yake hupinga hiyo MP yenyewe. Hata hivyo, msemaji hutaja MP ambayo NI haikubaliano nao ili kuwasilisha msimamo fulani kuihusu kama vile kejelei na uchungu. Kwa mujibu wa Searle (1969), VU visivyo vya moja kwa moja ni VU ambavyo kwavyo “kitendo usemi cha kiilokusheni hutendwa kwa njia isiyo ya moja kwa moja kupitia kutenda kitendo kingine”. Hivyo basi, kinaya, kama mbinu ya kuwasilishia nia ya mwandishi au ya wahusika wake, inaweza kuchukuliwa kama aina ya kitendo usemi ambacho sifa yake kuu huwa matumizi ya njia isiyo ya moja kwa moja. Hiki ndicho anachokitenda mwandishi anaposema (MS, 44):

*“Yes it will. You can’t tell that they are wondering what happened to the boar.
Pigs are intelligent. You can’t fool them. They will be less worried if they know I
am with them”*

Tafsiri:

“Kutabadili. Unaweza kutambua kuwa wote wanashangaa kilichompata yule dume mwenzao. Nguruwe ni werevu. Huwezi kuwapumbaza. Hawatakuwa na wasiwasi sana wakijua niko nao.”

Hapa panajitokeza mbinu ya mzunguko ya kusema kwamba, hata wanafunzi pia wana hekima, na huwezi kuwadanganya siku zote. Kulingana na Austin na Seale, ufanisi wa kitendo usemi sharti uzingatie kanuni za ufasaha, ikiwemo ile ya uaminifu. Tamko alitoalo msemaji linafaa liwiane na nia yake. Kinaya huwa na kanuni zake za ufasaha vilevile. Hata hivyo, kanuni ya kutoamini ndiyo hutenda kazi kwenye kinaya kwa sababu proposisheni inayowasilishwa kupitia kinaya, mara nyingi, hukinzana na nia ya msemaji. Kwa mtazamo wa Dijk (1976), ufanisi wa kinaya hutegemea kanuni ya hii ya kutoaminiwa, ambapo MP huhitilafiana na NI. Katika kutafsiri kinaya kwa kuzingatia VU, la muhimu ni kupata ulinganifu wa toni inayojitokeza wala si upataji wa kiwango kilekile cha kinaya kwenye kila neno au kirai.

Ili kufasiri kikamilifu kinaya panahitajika ufasiri katika ngazi ya pili ambayo hufaulishwa kupitia kulinganisha mtazamo uliomo kwenye MC na mtazamo wowote unaopingana nao kimatini pamoja na kulinganisha mtazamo ambao unajitokeza hatimaye. Kwenye MC na kile ambacho kinachukuliwa kuwa ukweli (Hatim na Mason, 1990).

VU vyenye kinaya husaidia kuwasilisha nia ya msemaji kwenye mikutadha maalum. Tukichunguza kinaya katika kazi za kisanaa, tunaelewa vyema mifichamo¹³ inayowasilishwa na mwandishi. Kinaya kikuu kinachotawala kazi mbili tunazozishughulikia ni wanafunzi kuwa na nafasi kila mara kuwasaidia walimu wao. Wafula, katika MS, anasaidiwa na kundi la wanafunzi kutoka chooni alimoanguka kutokana na ulevi wake (uk, 4). Vile vile King Kong anasaidia nguruwe kujifungua huku Bwana Karanja akijitenga na kusimama uani kwa kuhofia kuvamiwa na huyo nguruwe (uk. 25). Hiki ni kinaya cha kitashtiti¹⁴ ambacho huchanganya mbinu za kinaya, dhihaki na ucheshi na hudhihirika baada ya kusimuliwa kwa kisa kikamilifu (Wamitila, 2008:416). Ni kwa mantiki hii tunasema kwamba ni muhimu kuchunguza kinaya kwa mkabala

wa kitendo matini. Kwa sababu kinaya kinachojitokeza hapa hueleweka kutokana na muktadha wa kifasihi uliomo, kutafsiriwa kwake hakutatizi.

Licha ya kutambua matini za kinaya pamoja na muundo wao, uchanganuzi ambao hutoa maelezo kuhusu jukumu la kimawasiliano huhitajika. Hii ina maana kwamba, katika kushughulikia matini za kinaya, inatupasa kutumia mikabala ya kiuamilifu ambayo ni pamoja na VU jinsi tumeonyesha kwenye sehemu hii. Kwenye sehemu inayofuata tunashughulikia chuku.

4.5. Chuku kama Kitendo Usemi

Kwenye sehemu hii, tunashughulikia jinsi chuku inavyoweza kufafanuliwa kimamilifu kwa kuzingatia nadharia ya VU. Kimsingi, tunaonesha ni VU vya aina gani vinavyoweza kutiliwa chumvi huku mifano kutoka kazi tulizoziteua ikitolewa kwa nia ya kudhihirisha ikiwa chuku ilivyo kwenye MC inalingana na ile ya ML.

Chuku hueleza sifa za kitu, mtu, mahali au dhana kwa namna inayokuza au kuzidunisha sifa zake kuliko ilivyo kawaida kimaksudi ili kujenga athari ya aina fulani. Kwa msingi huu huwa pana ukinzani kati ya hali inayosemwa na ukweli wenyewe. Kwa kiasi kikubwa, chuku uhusishwa na kinaya (Wamitila, 2008). Kwa mfano ukuzaji wa mtindo wa kunyoa umejitokeza kwenye dondoo lifuatalo (MK, 5):

The barber was one of those people who keep a stream of chatter all the time

they are working, and as he hacked away my head, he gave me his views ...

Tafsiri:

Kinyozi huyo alikuwa mmoja wa wale ambao husema kama chiriku muda wote

wanapokuwa wakifanya kazi. Huku akikata nywele zangu, alinipa maoni yake ...

Inavyojitokeza kwenye tafsiri, chuku iliyomo kwenye MC, imedondoshwa. Kuacha neno “*omoa*” ambalo linabeba NI ya “kichuku” kwenye MC, usanii uliomo unaondolewa huku ujumbe ukiwasilishwa kwa lugha ya kawaida. Ingawa MP imedumishwa NI kubadilishwa. Ni muhimu kuzingatia NI inayowasilishwa na ‘hack’ inayoashiria kwamba msemaji hapendezwi na hatua ya kinyozi. Maoni yetu ni kwamba neno omoa linafaa zaidi.

Chuku hutumiwa kwa lengo la kuyachimuza¹⁵ masuala fulani katika kazi inayohusika (Wamitila, 2004). Uchimuzi unajitokeza kwenye MS (uk30):

Those of us who had attended the meeting went around canvassing for support of the go-slow, and King Kong made a tour of his own, threatening a fate worse than death for anybody who refused to do right by the pigs.

Tafsiri:

Baadhi yetu tuliokuwa tumehudhuria mkutano ule tulianza kuzunguka tukitafuta kuungwa mkono katika suala hilo la mgomo baridi. King Kong, hata hivyo, alifanya ziara yake binafsi, akitishia hatima mbaya zaidi kuliko kifo kwa yeyote ambaye angekosa kuwahudumia nguruwe.

Mora (2006) anasema kwamba ingawa utafiti mwingi unaoegemea kwenye VU umefanywa kuhusu kinaya cha kiusemi (kwa mfano. Brown 1980, Amante 1981, Haverkate 1990), hakuna uchunguzi wowote ule kuhusu VUI wa kichuku uliowahi kuchapishwa. Kupitia uchunguzi wake tunafahamu kwamba karibu VU vinaweza kutiliwa chumvi isipokuwa VM.

4.6. Maswali Balagha kama Kitendo Usemi

Maswali balagha ni maswali yanayotarajiwa kuwa ba jibu mahususi (Shipley,1955:34) yenye muundo wa swali lakiniyasiyotaraji kujibiwa (Leech,1973:84) kwa kuwa yanataja jibu lenyewe

ndani yao (Cuddon, 1979: 92) ama yanakaribisha msemewa kutoa jibu analochukulia kuwa ni la kawaida (Abrams 1985:113). Hudhihirisha nguvu ya taarifa, yaani kisintaksia ni swali lakini kisemantiki ni kauli au taarifa (Quirk n.w., 1985:825)¹⁶. Haya ni maswali ambayo huulizwa, ili kuibua athari ya kimtindo (Beckson na Ganz, 1990:19); ili kusisitiza, kushawishi kuhusu jibu linalofaa (Gray, 1984:68). Kwenye ufafanuzi huu, athari ya swali hutumiwa kama kigezo kikuu cha kufafanua maana ya swali la balagha. Wales (1989:72) anasema maswali balagha yanadai jambo linalofahamika na haliwezi kukataliwa. Msisitizo wa Wales umo kwenye kiwango cha ufahamu walionao msemaji na msemewa.

Kwa kuwa na umbo la swali, maswali balagha huashiria kauli zinazotumika kudara matamko au matendo ya awali. Hii ina maana kwamba, kupitia maswali ya balagha, kitendo usemi cha taarifa hufanikishwa kupitia kutenda kitendo usemi cha swali. Kwa mantiki hii, maswali balagha ni aina ya kitendo usemi kisicho cha moja kwa moja (Wang, 2014).

Kwa kuzingatia vipengele vya kipragmatiki, ambapo mwegemeo wetu katika uchunguzi huu upo, Llie (1994) anaeleza swali la balagha kuwa ni swali linalotumiwa kama changamoto kuwasilishia kujitolea kwa msemaji kujifunga kwenye maana iliyofichamwa ndani ya swali hilo, ili kuchochea fikira za msemewa kutambua ukawaida unaouwasilisha. Llie (1994:45) anataja sifa tano za maswali ya balagha: kwanza, tofauti baina ya muundo na dhamira, hali ambayo huibua ukosefu wa wiano baina ya aina ya sentensi (amri, viulizi au arifa) na aina ya kitendo usemi (kauli, swali, amri). Si wakati wote arifa huwa taarifa, viulizi vikawa swali au amri kuwasilishwa kwa masharti, (Wilson,1981:95). Pili, swali la balagha hujitengea jibu lake ambalo kila mara huwa ndilo lililofichamwa ndani yake. Hili jibu lililofichamwa ndilo tu hulengwa, huku majibu mengineyo ikiwa yamo huchujwa. Tatu, majibu ya mtazamo kinyume baina ya swali la balagha na jibu lake. Maswali balagha hasi hulenga majibu chanya, nayo maswali balagha chanya

yakalenga majibu hasi. Nne, msemaji huwajibikia jibu ambalo limefichamwa kwenye swali lake. Tano ni kuwa na majukumu kadhaa ambayo kauli ya kawaida haiwezi kuyatekeleza. Hata hivyo jukumu kuu ni kumchachawiza msemewa.

Fahnestock (2009) anataja aina tatu za maswali balagha: kwanza ni *erotema* (balagha halisi) inayohusu kutumia muundo wa swali kutoa kauli, huku msemaji akitarajia msemewa kukubaliana naye akilini kwa jibu la ama ‘ndio’ au ‘la’; pili kuna *antipofora* ambalo ni swali msemaji huuliza na kujijibu mwenyewe; tatu, *aporia* (usoamuzi) ambalo ni swali lisiloweza kuamuliwa kimantiki hivyo basi kuibua shaka na tashwishi. Kwenye sehemu zinazofuata tutashughulikia maswali ya balagha kwa kuzingatia uainishaji huu.

4.6.1. Erotema

Erotema¹⁷ ni swali la balagha ambalo kwalo msemaji huthibitisha au kukanusha kwa dhati hoja au jambo fulani. Swali balagha hudhihirisha hisia za msemaji kama vile mshangao, dhihaka au kejeli. Kwa kuzingatia haya, tunaweza kuweka maswali haya kwenye VU vya hisia. Maswali ya balagha hutumia maneno kwa namna ambayo kwa kweli haiwezi kujibika. Haya maswali hayajibiki kwa kuwa kauli yake huwa wazi ili kuchochea fikira au hisia kwa msomaji. Mtunzi anapouliza maswali haya siyo kwamba hajui majibu yake bali nia yake ni kuwazindua upya wasomaji na kuwafanya wavute tabasuri kuhusu mada inayohusika ili wazingatie na kuyafikiria zaidi (Kuvuna n.w 1992:22). Ingawa maswali haya hayahitaji majibu, yananua kuoka moto wa mjadala au hata kuonesha kukubali kwa msemewa kwamba anauelewa ujumbe uliokusudiwa.

Maswali ya balagha, mara nyingi huwa yenye kinaya¹⁸ ndani yake. Ufuatao ni mfano (MK, 10):

What was so special about him? And why did they take the sort of nut who would go along with anybody for the price of a packet of cigarettes?

Tafsiri:

Alikuwa na upekee gani? Mbona walimnasa kwa jinsi ya kujinasibisha ilhali King Kong ni mtu ambaye angetangamana na yeyote kwa gharama ya pakiti ya sigara?

Kupitia kwa Musa, mwandishi anatupatia habari zaidi kumhusu King Kong. Tunafahamishwa kwamba King Kong anavuta sigara na ni mtu wa kawaida. Hiki ni kitendo usemi cha taarifa. Kinaya kilichomo ni kwamba, watekanyara wamewashika watu ambao hawana lolote la kipekee ambalo lingeibua kutekewa nyara kwao. Kwa kawaida wale ambao hutekwa nyara ni watu maarufu na wenye satua katika jamii. Tafsiri iliyofanyiwa hiki kitendo usemi cha balagha ni sawa. Hivyo basi maswali ya balagha ni nyenzo muhimu ya kukatizia maelezo au masimulizi marefu. Swali la Mhindi linalenga kudhihirisha nia yake kumpokeza mwalimu Karanja mkoba wake ili adumishe uhusiano wa kibiashara ndio maana kusema *kulia* ili kuhanikiza huzuni uliompata kwa kumkosa (MK. 2)

Watu hutumia maswali haya kama njia ya kuwadhalilisha wenzao na kufafanulia makosa yao.

Jimmy katika MS (uk. 25) anatumiwa na mwandishi kuonesha jukumu hili:

“Are you absolutely mad? If you let these boys go, what’s to prevent them from going to the nearest police station and reporting you for kidnapping them [...] Why didn’t you follow our original plan and drop them outside the town, as you had been told to do with the cashier?”

Tafsiri:

“Mna wazimu? Mkiwaachilia huru wavulana hawa, ni nini kitawazuia kwenda katika kituo kilicho karibu cha polisi na kuwaripoti kwa kuwatekanyara? [...] Mbona hamkufuata maagizo halisi na kuwatupa viungani mwa mji, jinsi mlivyoagizwa kumfanyia mwekahazina?”

MP inayojitokeza hapa imetafsiriwa vilivyo lakini NI haijadumishwa. Kiwango cha “uwazimu” anachokirejelea Jimmy kwenye MC (*absolutely*) kimedondoshwa, ilhali hii ni muhimu katika kuwasilisha ujumbe uliomo. Ujumbe si “uwazimu”, bali ni kiwango cha “uwazimu” unaorejelewa. Mbele ya Jimmy, hawa ni “wendawazimu”, lakini kile ambacho hakufahamu hadi sasa ni kwamba kiwango cha huo uwazimu kimekubuhu. Kwa mtazamo wa VU, kauli hii ina ilokusheni nyinginezo zilizofichamwa kwenye lokusheni ya Jimmy. Ndani ya hii kauli mna majuto. Kwa msingi hii, hiki kitendo usemi cha kibalagha ni cha utambuzi. Tafsiri faafu ambayo ingewasilisha ujumbe uliomo, pamoja na vichukulizi vyake ingekuwa “kumbe kichaa chenu kimekubuhu?” Kwa hali hii, katika Kiswahili hali hii ya swali la balagha katika Kiingereza linaweza kubadilika na kuwa kauli, ambapo sehemu hii inaweza kutafsiriwa “kumbe nyinyi ni wendawazimu kabisa ...”

Swali la balagha linaweza kujitokeza kama dai hasi. Kwenye umbo la aina hii, inachukuliwa kuwa swali lililoulizwa ni gumu kujibiwa hivyo basi likawa aina ya madai hasi. Mfano wa aina hii ya swali la balagha unajitokeza kwenye MK (12).

“Who was to know he would decide to change his habits today – unless, of course, somebody gave him a hint of what to expect?” Matti sounded furious.

Tafsiri:

“Ni nani angejua kwamba leo angeamua kubadili taratibu zake – isipokuwa, bila shaka, mtu fulani alimdokezea?” Matti alisema kwa hamaki.

Kauli hii inaweza kusomwa kuwa hakuna yule ambaye angeweza kujua kwamba atabadili taratibu zake. Madai haya hasi yanaweza kutekeleza jukumu chanya kwenye mikutadha iliyo na

kinaya. Kwa mfano kurudia kauli iliyopatikana kuwa ya kweli kisha kuongeza kiulizi kwa kinaya ili kuwasuta anaowauliza kwamba anachokisema kingekuwa jambo la kawaida kwao.

4.6.2. Intarogashio

Mbinu hii huhusisha kutumia swali kama njia ya kuthibitishia au kusesitizia kauli kwa mfano Mhindi anavyoitumia mbinu hii kwenye dondoo linalofuata (MK, 4):

“you will see the teacher gets it, wont you?” he asked anxiously. “You wont loose it, will you?”

Tafsiri:

“Mtahakikisha kuwa mwalimu ameupata, sivyo?” aliuliza kwa shauku.

“Hamtaupoteza, sivyo?”

Swali la Musa kumtaka Mhindi aupeleke mkoba kwenye kituo cha polisi kwa hakika si swali linalotarajia jibu. Linadhihirisha alivyokerwa na Mhindi. Jibu la King Kong ni ishara ya Mhindi kufanikiwa kuwasilisha palokusheni yake. Ahadi anayojaribu kuwashawishi King Kong na Musa kuiweka ina umbo la swali. Katika kujaribu kudumisha aina hii ya kitendo usemi, mtafsiri anazingatia usawe wa kimsamiati, hali ambayo inaelekea kufifisha athari, ladha na uhalisia jinsi ilivyo kwenye MC. Kiintarogashio kinachotumiwa katika MC cha “wont you” na “will you” kinabebeshwa ujumbe wa “tunaelewana”, “tuko pamoja”. Ni kama anawalisha kiapo cha kutekeleza amri. Ilivyo kwenye tafsiri ilitotolewa hapa, pamezingatiwa muundo wa LC kiasi cha kupoteza uasilia wa LL.

4.6.3. Epipleksia

Hii ni mbinu ya kuuliza maswali kwa lengo la kukemea, kuonesha huzuni, kushtumu au kushambulia. Swali la kibalagha mara nyingi huwa tamathali ya usemi ambayo imetumiwa sana kiasi cha kuchuuka¹⁹ na kupoteza nguvu zake. Pale ambapo swali la balagha limepoteza nguvu

zake za kuendeleza mazungumzo kwa upevu, maswali ya kifalsafa hutumiwa. Aina hizi mbili za maswali zina uwezo wa kuyaendeleza mbele mazungumzo na kuwachochea wanaowasiliana kupanua upeo wao wa fikira kuhusu mada wanayoishughulikia. Maswali ya kifalsafa hayabukui ukweli wowote bali yanachochea uibushi wa dhana fulani na kujenga ari ya kuwaza zaidi. Ufuatao ni mfano wa swali la kifalsafa:

“In any case,” I laughed, carried away by the spirit of the moment, “What can he do? How can he expel us for not working properly on the farm when we are supposed to be in class? (MS, 34)

Tafsiri:

“Vyovyote vile,” nilicheka, nikifurahia mambo yalivyokuwa, “Atafanya nini? Anawezaje kutufukuza shule kwa kutofanya kazi vizuri shambani ilhali tunafaa kuwa darasani?”

Lengo la msemaji hapa ni kuwataarifu kwamba hakuna lolote analoweza kufanya Mukibi, hivyo kuwapa moyo waendeleo na azma yao. Analolisema ni kwamba hakuna lolote analoweza kufanya, japo anatumia umbo la swali. Kicheko²⁰ kinachojitokeza hapa ni muhimu kwa kiwango fulani katika kuwasilisha nia aliyonayo msemaji. Ni muhimu mtafsiri kuzingatia hizi ishara za ziada katika kufasiri maana ya msemaji, ndipo aweze kupata tafsiri faafu.

4.6.4. Antipofora/ Hipofora

Antipofora ni mbinu ya kitamathali ambapo mhusika hujiuliza maswali kisha anajijibu mwenyewe. Ufuatao ni mfano kutoka MS (uk. 5):

King Kong shrugged, “Why not? He seems comfortable enough [...] What do you think will happen to him? He will be hauled up as soon as we rescue Mr. Wafula of course.”

Tafsiri:

“Kwa nini tusimwache? Anaonekana amestarehe,” King Kong alisema kwa kubetua mabega [...] “Unadhani atapatwa na nini? Bila shaka, tutamvuta pia kutoka shimoni punde tu baada ya kumwopoa Bw. Wafula,” alijibu.

Kwenye mfano huu, swali analoliuliza King Kong linahusu sababu za kutomwacha Bw. Wafula chooni alimoanguka. Anatoa msimamo wake kwamba anaonekana kufurahia hali yake. NI ya King Kong imefasiriwa vilivyo kwenye sehemu hii. Ishara ya kubetua mabega inaashiria kwamba King Kong hajui ama haelewi anachokisema Rukia²¹. Ishara za aina hii humsaidia mtafsiri kupata fasiri kamili ya tamko la msemaji. Ni kwa msingi huu ambapo kwenye sura ya tano tumeshughulikia ishara kama aina ya VU kwa kuwa ishara hizi, hushirikiana na matamko kuwasilisha ujumbe kwa ukamilifu wake. Mfano wa pili wa antipofora ni huu ufuatao (MS, 19):

“Wait!” Rukia cried. “There is no need to rush things. We don’t want to upset these animals, do we? Give them a chance to get used to us.”

Tafsiri:

“Subiri!” Rukia alisema. Mambo yenye heri hayafanyiwi pupa. Hatutaki kuwakasirisha wanyama hawa, sivyo? Wape muda watuzoe.”

Lengo kuu la antipofora ni kuchochea udadisi kwa walengwa, huku matumizi ya kimya²² katika wakati ufaao yakikuza athari nzito na kukuza hamu. Humsaidia kuiteka nadhari ya hadhira na kuwashawishi kuunga mkono mtazamo wake wa kuelekeza mada. Hata hivyo, antipofora yaweza pia kutumiwa kuingiza mijadala au mada mpya ambazo huenda hadhira haina habari kuzihusu.

4.7. Sitiari kama Kitendo Usemi

Hii ni tamathali ya usemi ambayo kwayo neno ambalo mara nyingi huhusishwa na kitu fulani hutumiwa kufafanua kitu kingine tofauti (Abrams, 1999). Wasemavyo Lakoff na Mark Johnson (1980) katika (Elhindi, 2009), sitiari huwa zimesimikwa sawasawa kwenye akili na matendo yetu pamoja na lugha ya kila siku.

Ni wazi kwamba maana ya kisitiari hutegemea vipengele vya kipragmatiki pamoja na kukisia kwamba fenomena za kisitiari zinakubalika katika nadharia ya kipragmatiki kwa urahisi. Ni kwa sababu hii nadharia ya VU, imewachochea wataalamu wengi kuchunguza sitiari kama tamathali ya usemi katika fasihi ambayo inadhihirisha matumaini makubwa ya ufanisi. Rybarkiewicz (2002) anaiona sitiari kama mojawapo ya vitendo usemi vya ilokusheni. Ni kwa msingi huu ambapo tafsiri ya sitiari ya bata bukini inayotumiwa katika MC inafasiriwa vilivyo kisha tafsiri kwa kutumia mzinga kuafiki kwenye ML kwenye mfano ufuatao (MS, 11):

Mr. Wafula was the goose, which occasionally laid a golden egg

Tafsiri:

Bwana Wafula alikuwa mzinga ambako tulichovya asali mara moja moja, aghalabu tulipousitiri udhaifu wake.

Bata bukini anaweza kuonekana mpumbavu na asiyeweza kujisaidia. Kwa mantiki hii hurejelea mtu mpumbavu. Hata hivyo Warumi walimshukuru bata bukini wa Capitol, ambaye mlio wake uliwatahadharisha wenyeji kuhusu kuvamiwa na Wagauli mwaka 390 KK. Ni kutokana na kadhia hii ambapo sitiari inayojitokeza hapa inapata maana chanya. Kutokana na ukweli kwamba ulinganishi huu haujitokezi katika utamaduni wa Kiswahili, ni muhimu kutumia mkabala wa kipragmatiki kuwasilisha alicholenga mwandishi. Katika kutekeleza kitendo usemi kile kile

kwenye ML, masuala ya utamaduni unaohusika hutumiwa. Kwa mantiki hii, matumizi ya mzinga badala ya bata bukini huwasilisha ujumbe wa MC ipasavyo.

Rybarkiewicz, (2002) akimnukuu Warner (1973) anasema mradi tu sitiari iko hai, huwa na nguvu fulani za kistiari ambazo sharti zichukuliwe kuwa ni za kiilokusheni. Vilevile anawataja Cormac na Earl (1990) kama waitifaki wa VU vya kisitiari. Kulingana na Cormac na Earl, inafaa nadharia hii ipambanue aina ya kitendo usemi ambacho sitiari inayohusika hukitenda. Kwa kuzingatia ushauri wa wataalamu hawa tunaweza kusema kwamba kitisho hutolewa na mwalimu Karanja kwenye tamko lake la kulinganisha nywele ya Musa na King Kong kuwa sawa na mashungi (MK, 2):

... writhing under Mr. Karanja's frequent remarks about our 'flowing locks' as he chose to call our hair.

Tafsiri:

... huku kauli za mara kwa mara za Bwana Karanja kuhusu 'mashungi' yetu ya nywele kama alimvyoamua kuyaita nazo zikitusononesha.

Unyoaji nywele ni ishara ya kuomboleza hasa katika fasihi ya kirasimi²³. Iwapo mtafsiri atauchukua mtazamo huu, kitendo cha kunyoa kinachojitokeza hapa sharti kifasiriwe kwa kurejelea masaibu yanayowakumba vijana hawa wanapotekwa nyara. Hata hivyo, kando na utamaduni huu wa kale, ufugaji nywele ni ishara ya uhai, ujana au nguvu (Ferber, 2007). Kwa misingi hii, sitiari ya nywele waliyokuwa wakiifuga vijana hawa inaashiria juhudi za Karanja kuwanyanganya haki yao ya ujana pindi wanaposhurutishwa kuikata. Hivyo basi uwezo wa Karanja kutoa amri unajitokeza hapa.

Kwa mtazamo wa VU, sitiari ni vitendo ambavyo huibua mshtuko, kuzalisha utata wa kisemantiki na kujenga hisia mbalimbali ndani yetu. NI za sitiari huwa "kile sitiari hutenda"

wala si kile wasemaji hutenda. Hii ina maana kwamba, inafaa mtafsiri azingatie VU vya kisitari kwenye tafsiri. Matendo ya sitari kwenye matini huwa ni kumtazamisha msomaji kwa matini inayohusika kuzingatia ulinganishi unaorejelewa. Hivyo basi, VU vya kisitari ni yale matamko ambayo hulinganisha tamko fulani na ulinganishi wa hali au muktadha fulani. Ufuatao ni mfano wa ulinganisho tunaorejelea kutoka MS (uk 17)

“From the way the car is rocking, I don’t think it’ll be long before they straighten it out. And besides, the rain is stopping,” I said

Tafsiri:

“Kwa jinsi hili gari linavyoyumbishwa, sidhani kama itawachukua muda mrefu kabla hawajalisimamisha. Mbali na hayo, mvua inapusa,” nilisema.

Mvua kwa kawaida huashiria kitu kinachorutubisha hivyo kuhusiana moja kwa moja na uhai na maji. Vile vile mvua huhusishwa na usufi kwa imani kuwa mvua hupusa kutoka mbinguni. Kwa kuwa hii ni sitari bia, tafsiri yake haiibui tatizo lolote.

As he spoke, the rain started again, it was not a storm this time, but rather the soft drizzly stuff which clings like clammy hands to ones hair, skin and clothing (MK, 26).

Tafsiri:

Alipokuwa akizungumza, mvua ilianza tena kunyesha. Haikuwa mvua kubwa wakati huu ila rasharasha ambayo ilimpata mtu sawasawa kichwani, kwenye ngozi na kwenye mavazi yake.

Wakati mwingine, vigezo vya mvua ambavyo hutumiwa sanasana na waandishi vinahusu athari zake: mvua kama mateso au bahati mbaya na mvua kama kifaa cha kurutubishia kinachotoka mbinguni. Mvua huwa aina ya sinekidoki²⁴ ya aina mbaya ya hali ya anga hivyo basi kuashiria

matukio yoyote hasi maishani (Ferber, 2007). Sitiari iliyomo hapa inabembeleza na kufariji kwa kuwapa matumaini vijana waliotekwa kwamba ni muda mfupi tu kisha watajipata huru. Bahati mbaya ilimpata kile mhusika katika kadhia hii.

4.8. Hitimisho

Kufikia hapa tumeonyesha kwamba, mikabala ya kimapokeo ya kuchunguzia tamathali za lugha katika kazi za kifasihi, huwa na upungufu wao, katika kuziba pengo hili, inafaa kufumbatia mikabala mipya iliyokitwa kwenye vipengele vya kipragmatiki. Mikabala hii, ukiwemo ule wa VU huweza kufasiri maana katika ukamilifu wake hivyo kupunguza mwachano wa ulinganifu. Hata hivyo katika kufasiri tamathali hizi kikamilifu pana haja kuelewa ishara wanazozitumia wasemaji wanapowasiliana ili kuelewa barabara tamko. Kwenye sura ya tano tunachunguza ishara.

4.9. Tanbihi

-
- ¹ Uajinabi unahusishwa na wanaurasimu wa Kirusi hasa Victor Shiklovsky. Inarejelea hali ya kukifanya kipengele fulani, kujitokeza wazi kikilinganishwa na lugha ya kawaida. Maneno huandikwa jinsi yanavyomjia mwandishi akilini kwa mihusianisho huru pasi kujitahidi kuyapanga mawazo kirazini wala kuyahariri (Wamitila 2003).
- ² Hii ni mojawapo ya kazi zilizo kwenye msururu wa Moses Series ambayo imeandikwa na Barbara Kimenye na kutafsiriwa na Enock Matundura.
- ³ Rejelea King'ei na Kisovi (2005). Msingi wa Fasihi Simulizi. Nairobi: KLB
- ⁴ Taaluma inayochunguza, kuchambua na kuchanganua chimbuko, maana, matumizi na uteuzi wa majina ya pekee.
- ⁵ Taz. Kinaya kama kitendo usemi
- ⁶ Hii ni hali ya mwandishi kuteua na kuwasilisha malighafi yake kwa namna inayokaribiana na ukweli ulivyo katika maisha halisi. Rejelea Wamitila (2003) Kamusi ya Fasihi, Istilahi na Nadharia
- ⁷ Tazama Natalie Gilbert (2010). *King Kong: The effects of film, imagery and literature on perceptions of gorillas*. Tasnifu ya BA
- ⁸ Columbia Electronic Encyclopedia, 6th Edition
- ⁹ Kwa ufafanuzi wa aina hizi mbalimbali za kinaya rejelea Wamitila (2008)
- ¹⁰ Nguvu tunazozirejelea hapa ndizo tumekuwa tukizijadi kama nguvu ilokusheni kwenye mkabala wa awali tuliouchukua katika kushughulikia suala letu la utafiti. Lakini kwa muktadha huu, kwa kuwa tunarejelea kinaya, basi zitakuwa ni nguvu kinaya
- ¹¹ Mjadala kuhusu sitiari kama kitendo usemi umo sehemu ya 4.8 ya sura hii.
- ¹² Rejelea Veysel Kilic (1990). Text Act Theory. Kutoka <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iudilbilim/article/view/1023017816>
- ¹³ Dhana hii hurejelewa kwa isitilahi tofauti tofauti na wataalamu. Habwe anatohoa akaiita *implikecha* huku Wamitila akitumia mfichamo. Rejelea Wamitila (2008:380)
- ¹⁴ Rejelea LaMarre, Landreville na Beam (2009). The Irony of Satire: Political Ideology and the Motivation to See What You Want to See. Katika *International Journal of Press/Politics* Volume 14 Number 2. Uk 212 - 231

-
- ¹⁵ Hii ni mbinu ya kutumia lugha na muundo kudokeza mambo au sifa fulani katika kazi ya kifasihi kwa namna ya waziwazi na kuyafanya yajitokeze waziwazi yakilinganishwa na mengine. Husisitiza mambo muhimu au mazito (Wamitila 2003; 2008). Kwa ufafanuzi kamili wa dhana hii, rejelea Wamitila (2008: 179 - 182).
- ¹⁶ Quirk, Breenbaum, Leech na Svartvik (1985). *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London: Longman.
- ¹⁷ Dhana nyingine zinazohusiana na hii ambazo zinafaa kutafitiwa ni pamoja na Pisma inayohusu kuuliza maswali mwambatano ambayo kwa pamoja huhitaji jibu changamano. Mara nyingi huchukuliwa kama njia ya kumvamia adui hadi kumshinda kupitia mkururo wa maswali.
- ¹⁸ Tumeshughulikia Kinaya kwenye sehemu ya 4.5 ya tasnifu hii
- ¹⁹ Mchuuko ni kauli ambayo imetumiwa sana au iliyozoeleka sana na huenda isiwe rasmi
- ²⁰ Tazama Kicheko kama kitendo usemi kwenye sura ya tano ya tasnifu hii
- ²¹ Tazama Dimensions of Body Language
http://westsidetoastmasters.com/resources/book_of_body_language/chap3.html
- ²² Kwenye sehemu ya ishara kama kitendo usemi tumeshughulikia kimya
- ²³ Rejelea Homer katika Iliad na Electra.
- ²⁴ Hii ni mbinu ambapo sehemu ya kitu inatumiwa kusimamia kitu chenyewe au kitu kinachohusishwa na kinachorejelewa.

SURA YA TANO

VIPENGELE VYA KIISIMUPARA KAMA VITENDO USEMI KATIKA MUSA NA WATEKANYARA NA MUSA NA SHAMBA LA SHULE

5.0. Utangulizi

Mawasiliano kamalifu huhusisha maingiliano ya ishara za kiisimu na zisizo za kiisimu. Upo uhusiano wa karibu uliopo baina ya aina hizi mbili za ishara. Huku mawasiliano yanayotumia ishara za kiisimu yakipitisha ujumbe kupitia matumizi ya lugha na uelewa wa msamiati, uelewa wa maana fiche, nia pamoja na vichochezi hutegemea vidokezo visivyo vya kiisimu. Ni kwa misingi hii, Poyatos¹ anapendekeza Uhalisia wa Utatu katika Diskosi ya Kimaingiliano. Kwenye hili pendekezo lake anaongeza kinesiki na lugha para kwa lugha kama vipengele viwili muhimu vinavyochangia kukamilisha mawasiliano(1988:35). Lugha para² huhusu marekebisho yanayofanyiwa lugha kama vile mpumuo, kidatu pamoja na sauti zisizo za lugha kwa mfano kucheka, kulia na vigelegele. Kinesiki huhusisha ishara na miondoko mbalimbali ya sehemu za mwili kama macho, mikono na uso.

Kwenye sura ya tatu na ya nne tumeainisha VU kwa kuzingatia lugha. Kwa kuwa mawasiliano ya ishara zisizo za kiisimu hukamilisha ujumbe, pana haja ya kuchunguza jinsi ishara hizi huibua VU. Kwenye sura hii tutashughulikia baadhi ya ishara na milio, hasa ile inayojitokeza kwenye tafsiri tunazozishughulikia. Tutachunguza iwapo, ishara hizo, na milio hiyo zinatenda chochote kimawasiliano kukamilisha ujumbe uliokusudiwa.

5.1. Aina za Ishara

Ekman na Friesen (1969) katika Gregersen (2007) wanataja aina nne za ishara³ zinazofaulisha mawasiliano – vielelezo, vidhibiti, nembo na vionyeshi hisia. Knapp na Hall (1997) wanaongeza kundi la tano la virekebishi.

Ishara za kutilia uzito tamko hurejelewa kama vielelezo. Kwa wasemaji wengi, hizi ni ishara zinazotolewa kwa hiari kwa kutumia mikono na sehemu nyinginezo za mwili ambazo huandamana na usemi kama kutabasamu, kununa, kuashiria kwa kidole. Ishara hizi huwasilisha ujumbe sawa na ule wa tamko ili kuukamilisha ama kutilia mkazo. Ishara hizi zinaweza kumpa msemewa habari za ziada kuhusu muktadha hivyo kusaidia kulielewa tamko.

Ishara ambazo hudhibiti kupokezana zamu kwenye mazungumzo pamoja na vipengele vinginevyo vinavyohusu utaratibu wa mawasiliano baina ya watu hurejelewa kama vidhibiti. Upokezanaji zamu katika mawasiliano huwezesha ufasiri wa nia na maana za wasemaji.

Nembo ni ishara zinazoweza kufasiriwa hadi maneno zinazotumiwa kimakusudi kuwasilisha ujumbe. Kwa kuwa ishara hizi zinaweza kuchukua mahali pa maneno, maana zao hufahamika katika utamaduni unaohusika. Hata hivyo, ishara ile ile inaweza kuwa na maana tofauti katika utamaduni wa pili. Ni muhimu kwa mtafsiri kuelewa maana ya ishara katika lugha anazozishughulikia. Kwa mfano MS (36):

Rukia raised his mug in a toast. "To our victory," he cried.

Tafsiri:

Lobidra alikiinua kikombe chake kwa pongezi. "Kwa ushindi wetu," akasema.

Toast ni kitendo cha kundi la watu kumtakia mtu fulani ufanisi na furaha kwa kunywa mvinyo kwa wakati mmoja kutoka kwa glasi⁴. Hapa kitendo hiki kinawasilisha hisia za furaha. Hata hivyo, tulivyotaja awali, VU vya ishara huenda vikafungamana na utamaduni kama hiki ambacho hutumika kwenye utamaduni wa Waingereza. Kwa Waswahili, kitendo kilicho karibu na hiki ni kupiga pambaja. Hivyo basi tafsiri iliyotolewa hapa inakosa uasili kwa kuwa ishara ya kuinua kikombe haibebi ilokusheni inayojitokeza kwenye proposisheni iliyomo.

Vionyeshi hisia hutumiwa kuweka wazi hisia za msemaji. Aghalabu, hili hupitishwa kupitia ishara za uso kama vile kutabasamu, kucheka au kulia. Mkao pia ni mojawapo ya mbinu za kuwasilishia hisia. Hata hivyo inahalisi kutaja kwamba, uwasilishaji hisia hutofautiana kutoka jamii moja hadi nyingine.

Virekebishi ni ishara zinazokidhi mahitaji ya kibinafsi ya msemaji kama vile kujikuna, kupanguza jasho au kusafisha koo. Baadhi ya virekebishi humlenga msemaji kama vile kupanguza pua, na vingine vikamlenga msemewa, kama vile kufukuza mbu aliyetua mkononi mwake ama kuurekebisha ukosi wake. Virekebishi vingine hulenga vitu vilivyomo kwenye mazingira ya mawasiliano kama vile kusongeza kiti ama kuchora daftarini.

5.2. Njia za Mawasiliano ya Ishara

Njia zinazotumiwa kufanikisha mawasiliano ya ishara ni ishara za uso, kukodoa macho, kusongeza sehemu za mwili pamoja na vielekezi vya kisauti kama kiimbo, kasi ya kuzungumza na kidatu.

5.2.1. Mwili

Mikono, miguu, mkao wa mwili hutumiwa kuwasilisha hisia za msemaji. Katika MS (uk. 5) panajitokeza matumizi ya ishara ya kubetua mabega.:

King Kong shrugged, “why not? He seems comfortable enough!”

Tafsiri:

“Kwa nini tusimwache? Anaonekana amestarehe,” King Kong alisema kwa kubetua mabega.

Katika utamaduni wa Waingereza msemaji anapobetua mabega huwa hajali au hajui jambo linalozungumziwa. Kwenye muktadha huu, yumkini King Kong hajali kwamba pana haja ya kumwopoa malimu Wafula kutoka chooni. Hata hivyo tafsiri iliyotolewa haibebi maana hii hii

katika Kiswahili. Kitendo cha kuonesha kutojali katika Kiswahili huwasilishwa kwa ishara ya kurusha mikono. Hivyo basi tafsiri faafu hapa ni ‘King Kong alirusha mikono’.

Ishara nyingine inayohusisha mabega katika lugha ya Kiingereza imetumiwa katika MS (uk 20; 39):

“All right,” Rukia Squared his shoulders, “KK you lead the way.” [...] Refusing my offer to go with him, he squared his shoulders and set for Old Mukibi’s house

Tafsiri:

“Ni sawa,” Rukia akabetua mabega, “KK tuongoze.” [...] Akakataa pendekeza langu la kuandamana naye na badala yake kubetua mabega na kuondoka kwenda nyumbani\i kwa Mzee Mukibi

Kitendo kinachorejelewa hapa kina maana ya kuunyoosha mgongo na mabega kuashiria kwamba msemaji yuko tayari kufanya jambo fulani. Kwa kuwa tafsiri kitendo hiki kinafungamana na utamaduni, maelezo wazi yangefaa zaidi. Kwa mfano, kunyoosha ukosi wa shati lake kisha akaondoka kwelekea nyumbani mwa Mzee Mukibi. Hii ni kwa sababu, NI inayojitokeza kwenye kitendo hiki ni kujitayarisha.

Mikono pia hutumiwa kuwasilisha maana nyinginezo alizo nazo msemaji kama vile kuita, kupongeza, kukubali, kukataa, kuelekeza na kufafanua. Mzee Mukibi anaiinua mikono yake ili kuwataka wanafunzi kunyamaza kabla ya kuzungumza (MS, 77). Katika MS (uk 66) Kisozi anatomia mikono yake kupongeza:

Right first time!” Kisozi gave him an approving pat on the shoulder

Tafsiri:

“Umetapa mara moja,” Kisozi alimgonga kofi begani kukubaliana na kauli yake.

Tafsiri hii haiibui maana kama ile inayojitokeza kwenye MC. Heri kutumia hata msemu Kisozi alimpa heko ili kufaulisha mawasiliano.

Hata hivyo zipo baadhi ya ishara za mwili ambazo hujitokeza kwenye hizi lugha mbili ambazo huwasilisha maana ile ile kama vile kutikiza kichwa, kuita kwa kumkonyezea mtu. Ishara hizi haziiibui tatizo lolote zinapotafsiriwa.

5.2.2. Sauti

Sauti hurejelewa na wanaisimu kama njia ya ziada ya kiisimu ya kuwasilishia hisia kupitia kidatu, kiimbo, kasi, ridhimu na kiwango cha sauti. Vigezo hivi vya sauti huwasilisha hisia tofauti tofauti. Ufuatao ni mfano wa ishara ya kisauti inayoonesha kitendo hisia cha hofu waliyokuwa nayo wanafunzi (MS, 10):

*our innocent sleep was shuttered by a series of fiendish **howls**. Several of the younger students started to **whimper**.*

Tafsiri:

Usingizi wetu mtulivu ulilvurugwa na msururu wa milio ya kutisha. Wanafunzi wengi wenye umri mdogo walianza kulialia.

Kwa kutafsiri *howls* kuwa ni mlio, mtafsiri amedumisha kitovu cha kiilokusheni lakini akabadilisha kiwango cha uwezo wa kitovu hicho. *Howls* ni milio ya sauti kubwa, ya kuwakilisha maumivu, hasira, furaha n.k.⁵ Kwa kutumia neno la kijumla, kiwango cha uwezo wa kitovu wa kiilokusheni hubadilishwa⁶. Ni kwa misingi hii ambapo mlio na siyahi huchukuliwa kuwa visawe, ingawa yanatofautiana kwa kuzingatia kanuni ya uaminifu. Siyahi huwa na uwezo mkubwa kuliko mlio. Hivyo basi, sauti waliyotoa wanafunzi ingetafsiriwa kuwa ukulele, usiyahi au unyende ili kufumba maana ya kiutendaji inayojitokeza kwenye MC. Vivyo hivyo tafsiri ya kulialia imetumiwa kurejelea kulia au kuongea kwa sauti ya chini. *Whimper* hutumiwa

kuwasilisha ujumbe kwamba msemaji anahisi maumivu au anaogopa au anahuzunika. Kwenye muktadha huu, NI inayorejelewa ni ile ya huzuni.

Jinsi msemaji anavyotoa tamko lake, anadhihirisha hisia zake. Wasemaji huweza kuwasilisha baadhi ya hisia zao kupitia matumizi mwafaka ya sauti. Huu hapa mfano:

*Somebody behind me started **bubbling** hysterically and we could hear somebody else praying desperately [...] sent three or four of the really nervous scampering back to the dorm **yelping***

Tafsiri:

Mtu fulani aliyekuwa nyuma yangu alianza kumunyamunya kama aliyepagawa. Niliweza pia kumsikia mtu mwingine aliyekosa matumaini akipiga dua kwa sauti [...] kuwashtua wenzetu watatu-wanne waliokuwa waoga na kuwafanya wakimbilie kwenye bwani huku wakipiga mayowe.

Yelp ni kilio kifupi cha sauti kubwa. Kwa mantiki hii matumizi ya unyende yangeafiki zaidi kwa kuwa yowe linaweza kuwa la muda mrefu.

Aina nyingine za sauti ambazo huwasilisha ilokusheni zile zinajitokeza kwenye kifungu kifuatacho (MS, 5)

*King Kong snorted with muffled **laughter**, “May be he is gone under!”*

*“**Quiet!**” Rukia **hissed**, bending over the hole.*

*In the **silence**, an unmistakable sound reached us from the depths. Mr Wafula was snoring. [...] “**Quiet!**” Rukia repeated. “Let me think”*

Tafsiri:

“Pengine amezama zaidi!” King Kong akasema kisha akaagua kicheko cha kebehi. “Kimya!” Rukia akafoka. Halafu akaliinamia shimo lile kadiri alivyoweza huku ameinua taa. Katika kimya hicho, tuliweza kusikia vyema sauti tuliyoitambua kutoka kwenye shimo. Bw Wafula alikuwa anakoroma mithili ya chura. [...] “Nyamaza!” Rukia akakariri. “acha nifikirie.”

Kicheko kama mojawapo ya sauti inayobebeshwa NI huwasilisha hisia ya furaha. Hudhihirisha kwamba anayecheka amechangamshwa na tukio, jambo, kitendo au hali fulani. Aidha kicheko huweza kudhihirisha kejeli kwa kutumiwa kama mbinu ya “kumwambia” msemewa “wewe ni mpumbavu usiyestahili heshima”. Kicheko anachokitoa King Kong kwenye muktadha huu ni cha kebehi. Hii ilokusheni iliyomo ndani ya hiki kicheko ndiyo inayomkasirisha Rukia kiasi cha kumtaka anyamaze ili afikirie jambo la kufanya. Hata hivyo kwa kumnyamzisha, Rukia hakufoka jinsi inavyotafsiriwa. *Hiss* lililotumika kwenye MC lina maana ya sauti ya chini atoayo mtu kwa lengo la kumtaka mtu anyamaze. Kwa kukosa kisawe chake katika Kiswahili, matumizi ya tamko ambalo linawasilisha ilokusheni hii lingefaa zaidi. Kwa msingi huu, tunapendekeza kutumiwa kwa “usu”. Hivyo basi hapa ingekuwa

“usu,” sauti ilimtoka Rukia.

Kwenye mfano huu hapo juu, inabainika kwamba pia kimya kinatumika katika kuwasilisha NI ya msemaji. Mjadala kuhusu kim umetolewa kwenye sehemu ya 5.6.

Mfano ufuatao kutoka MS (uk 19) pia umetafsiriwa kwa namna ambayo ilokusheni iliyomo inapotoshwa:

*“Wait!” Rukia **cried**. “There is no need to rush things. We don’t want to upset this animals, do we? Give them a chance to get used to us.”*

Tafsiri:

“Subiri!” Rukia akasema. “Mambo yenye heri hayafanywi kwa pupa. Hatutaki kuwakasirisha wanyama hawa, sivyo? Wape muda watuzoe.”

Kitendo *cried* ambacho kimetumiwa hapa kina maana ya kuongea kwa sauti kubwa⁷ ama ombi la dharura⁸. Katika hali kama hii, kutafsiriwa kuwa ni ‘akasema’ hakufafanui kikamilifu NI ya Rukia kwa kuwa jinsi alivyosema haijitokezi hapa. Hivyo basi, kwa maoni yetu kungetumiwa ‘aliomba’ au ‘alisisi’ ingefaa zaidi.

5.3. Uso

Uso huwasilisha ujumbe muhimu hasa unaohusu hisia za msemaji. Ishara za uso pekee huelekea kuwasilisha kiwango cha kuchamshwa, kukubaliana au cha huruma anayohisi msemaji (Graham, Bitti, na Argyle, 1975; Graham na Argyle, 1975). Uso ni mojawapo ya ala za kuwasilishia hisia mbalimbali. Hisia huwasilishwa kupitia uso, kope, shavu, macho, mboni pamoja na kiasi na welekeo wa kuduwaa. Ishara za uso ni pamoja na furaha, huzuni, kukerwa, hasira, hofu na kushtuka. Sehemu mbalimbali za uso hutumiwa na msemaji kuwasilisha hisia tofauti tofauti.

Katika vipengele mbalimbali vya kinesiki, ishara za uso, huwa njia kuu ya kuwasilishia hisia za msemaji⁹. Asemavyo Wierzbicka (1999), utamaduni huwaongoza watu jinsi ya kuzichukulia hisia mbalimbali¹⁰. Hii ina maana kwamba, hisia hutofautiana kitamaduni na hivyo ishara za uso nazo hubadilika kutoka utamaduni mmoja hadi mwingine¹¹.

Tabasamu ni mojawapo ya ishara ya uso ambayo huonesha furaha, msisimko au kuchangamshwa. Kwenye MS (uk 29) tabasamu imetumiwa kuwasilisha hisia za Rukia”

*Rukia gave me a sort of **smile** usually reserved for the dim-witted.*

Tafsiri:

Rukia alinipa aina ya tabasamu ambayo mara nyingi hutengewa wapumbavu

Iliyotumika hapa, tabasamu imechanganywa kinaya. Ni tabasamu ya kutokubaliana na wazo la Musa ambaye hamuungi mkono kuhusu mgomo baridi. Yaelekea, kwa kutabasamu, Rukia anamwambia Musa ‘kwa kuwa wewe ni mpumbavu itabidi nikuelimisha’. Ni muhimu kutaja kwamba katika utamaduni wa Waingereza kuna aina tofautitofauti za tabasamu. Aina moja ni ile inayorejelewa kama *grin* ambayo inajitokeza katika MS (uk 60). Huku ni kutabasamu kwa namna ambayo huonesha meno ya mhusika. Ingawa kitendo hiki hakina kisawe kamili katika lugha ya Kiswahili, mtunzi ameitumia ilokusheni iliyomo kutafsiri kitendo chenyewe.

“The cleanest animals on earth!” And his grin broadened as he saw various people furtively searching their shirts or making quick stops at their arms and legs.

Tafsiri:

ndio wanyama safi duniani. Akazidi kutabasamu alipoona watu wengi wakisaka viroboto kwenye masharti yao au kujipigia makofi kwenye mikono na miguu ili kuua viroboto waliobughudhi.

Macho ni sehemu muhimu ya uso ambayo hutumiwa kuwasiliana. Ujumbe unaowasilishwa kwa kutumia macho hubadilika kutegemea muda, welekeo na jinsi ya kuangalia¹². Kila utamaduni una muda wa kuangaliana, ingawa hautajwi. Muda wa wastani huwa ni sekunde 1.18 (Argyle na Ingham, 1972; Argyle, 1988). Iwapo muda huu utapungua, huenda mtu akachukuliwa kuwa hana haja, ni mwoga au anashughulikia maswala mengineyo. Iwapo muda utakuwa mrefu kuliko kawaida, itachukuliwa kuwa mhusika ana hamu kubwa kwa msemewa.

Macho yanaweza kutumiwa na msemaji kama njia ya kumtaka msemewa kutoa jibu au maoni yake kuhusu tamko. Wasemaji humtazama msemewa kana kwamba wanamwambia, ‘naam, unaonaje?’ au ‘ipi kauli yako?’ Kwa kawaida wasemaji huwaangalia wasemewa zaidi kuliko wasemewa wanavyowaangalia.

Macho yanaweza kutumiwa kuonesha uhusiano uliopo baina ya wazungumzaji. Ikiwa uhusiano uliopo ni mzuri, msemaji humwalia msemaji kwa makini. Lakini iwapo uhusiano uliopo ni mbaya basi, msemaji hujaribu kupa kumtazama msemewa. Isitoshe msemaji anaweza kudhihirisha mamlaka yake dhidi ya msemewa kupitia kumwalia (Exline, Ellyson na Long, 1975).

Kuepuka kuangalia msemewa kwa upande mwingine huwa na majukumu tofauti. Kunaweza kulenga kudumisha usiri wa msemaji¹³ (Goffman, 1971). Musa na wenzake waliowavizia Wafula na Katongole usiku wanaepuka kuwatazama wenzao ili kuficha ukweli wanaoufahamu kuhusu kilichotokea (MS, 70)

Msemaji anaweza kuyatumia macho kuwasilisha hisia zake kuhusu kitu fulani. Mfano umo kwenye MS (uk. 27)

Kisozi glared at him and waved a sheaf of papers in the air.

Tafsiri:

Kisozi alimkodolea macho Mutagubya kwa hasira, kisha akapunga hewani bunda la karatasi alizokuwa nazo.

Kitendo kinachorejelewa hapa cha *glare* ni cha kuangalia kwa hasira. Tafsiri iliyotolewa inawasilisha ilokusheni inayorejelewa katika MC kwa kuifasiri.

Aidha, macho hutumiwa kuonesha mshangao jinsi ilivyo kwenye MS (uk55):

Kigali's eyebrows shot upwards. "Oh, the Mother's Union are planning a very grand affair ..."

Tafsiri:

Kigali alishangaa. "He! Muungano huo unapanga hafla ya kukata na shoka ..."

Tafsiri iliyotolewa hapa imetumiwa mkakati wa kufasiri NI iliomo kwenye MP iliyowasilishwa. tunaweza kusema kwamba mkakati wa ufafanuzi umetumiwa kuwasilishia nia zinazopitishwa kwa kutumia macho.

5.4. Kimya

Kama maneno na ishara, kimya pia huwasilisha maana katika mawasiliano, hivyo kutekeleza majukumu muhimu (Johannesen, 1974; Jaworski, 1993). Kimya humpa msemaji fursa kuwaza, kuteua na kupanga atakachokisema. Kabla ya kuwasilisha ujumbe mzito kuhisia huwa pana kimya. Ni kwa sababu hii, Rukia anamtaka King Kong anyamaze ili apate nafasi ya kufikiria kile anachoweza kufanya ili kumuokoa Wafula (MS, 5). Kwa kuwa lengo hili huwa ni bia, tafsiri yake haitatizi.

Kimya kinaweza kuonesha hali tata anamojikuta msemaji kutakana na hali ya mambo ilivyo. Katika hali hii, ujumbe unaowasilishwa ni kwamba “nimesalimu amri haya ni makubwa”. Hali inakuwa hivyo baada ya Mzee Mukubi kuwafokea wanafunzi kuhusu tabia yao ya kutolitunza shamba na kuwashurutisha wakamilishe kazi hiyo siku hiyo. Kwa kuwa kazi ya kifasihi hujenga muktadha wa kuyatolea mawazo yake, kukitafsiri hiki kitendo usemi kinachojitokeza hapa hakutatizi vilevile.

Isitoshe, kimya humtayarisha msemewa kuzingatia umuhimu wa ujumbe utakaowasilishwa. Ni kama kwamba, katika kimya msemaji anasema ‘mwenzangu, hili ninalokwambia ni muhimu’. Bw Karanja, kwa kuwa anatambua umuhimu huu wa kimya anawataka wanafunzi wanyamaze kabla azungumze nao (MS, 48).

Kwa kweli, kimya kinaweza kuwasilisha ujumbe kwamba msemaji hana la kusema ama ilokusheni ya msemaji ikiwa ni kutaka kukwepa kulaumiwa kwa makosa yoyote (Beach, 1990:91).

5.5. Hitimisho

Kwenye sura hii tumeonesha namna vipengele visivyo vya kiisimu vinafaulisha mawasiliano. Hata hivyo ni muhimu kutaja kwamba tumeshughulikia tu baadhi ya vipengele. Nafasi ya vipengele hivi kutulia uzito kwenye matamko imedhihirishwa. Tofauti zinazojitokeza kutoka utamaduni mmoja hadi mwingine kwa kurejelea kipengele zimebainishwa na namna tofauti hizo zinaweza kuibua utata katika tafsiri. Muhimu ni kwamba vipengele hivi haviwezi kupuuzwa katika kuyaelewa matamko ya wasemaji ili kuibua tafsiri aula.

5.6. Tanbihi

-
- ¹ New Research Perspectives in Cross-cultural Psychology through Nonverbal Communication Studies, katika Fernando Poyatos (mh), *Cross-cultural Perspectives in Nonverbal Communication* . 35.
- ² Hii ni taaluma ambayo hushughulikia viziada lugha ambavyo si sehemu ya mfumo wa lugha kama vile kama vile kasi, ukubwa wa sauti, tambo, kimya na kidatu. Rejelea TUKI (1990) na Matthews (2007)
- ³ Uchunguzi wa ishara hizi za kimawasiliano hushughulikiwa katika taaluma ya Kinesiki
- ⁴ Oxford Advanced Learner's Dictionary (8th Ed.)
- ⁵ Oxford Advanced Learners Dictionary (8th Ed.)
- ⁶ Rejelea Nguvu Ilokusheni kwenye sura ya pili 2.7.4 kwenye tasnifu hii
- ⁷ Oxford Advanced Learners Dictionary (8th Ed)
- ⁸ Macmillan English Dictionary
- ⁹ Zhengdao Ye, 'Why the Inscrutable Chinese Face? Emotionality and Facial Expression in Chinese' katika Cliff Goddard (mh) *Ethnopragnatics: Understanding Discourse in Cultural Context* (Mouton de Gruyter, 2006) 127, 129.
- ¹⁰ Anna Wierzbicka 'Comparing Emotional Norms Across Languages and Cultures: Polish vs. Anglo-American' katika Anna Wierzbicka, *Emotions Across Language and Cultures: Diversity and Universals* (Cambridge University Press, 1999) 240
- ¹¹ James Russell, 'Facial Expressions of Emotion: What Lies Beyond Minimal Universality?' (1995) 118 *Psychological Bulletin* 379, 380
- ¹² Uchunguzi wa jinsi macho hutumika katika mawasiliano huitwa okulesisi
- ¹³ Mtu anapowaona wachumba wakikumbatiana hadharani huepuka kuwatazama kwamba unasema "sikunua kwaingilia, ninaheshimu usiri wenu" hali inayorejelewa kama "usomakini wa hadharani"

SURA YA SITA
HITIMISHO NA MAPENDEKEZO

6.0. Utangulizi

Madhumuni ya uchunguzi huu yalikuwa kubainisha jinsi nadharia ya vitendo usemi hufanikisha uibushi wa maana hivyo kuchangia kusuluhisha matatizo ulinganifu katika tafsiri. Haya yametekelezwa kupitia uchanganuzi linganishi wa kazi mbili tafsiri za Barbara Kimenye – *Moses and the Kidnappers* na *Moses and the School Farm*. Uchunguzi umefanywa kwa kuzingatia nadharia za vitendo usemi, nadharia ya ufasiri na nadharia ya ulinganifu.

Kuhusu nadharia ya ulinganifu, msisitizo wetu umekuwa kwenye ulinganifu wa VU hasa muundo ilokusheni. Nayo nadharia ya ufasiri inahusu kutafsiri kwa kujiweka kwenye nafasi ya msemaji ili aweze kuelewa maana ya msemaji pamoja na kusudi alilo nalo. Hizi nadharia mbili zimehulutishwa na ile ya VU inayosisitiza kwamba maana tendaji ipo kwa kuwa kusema ni kutenda katika kuibua maana. Maana tendaji katika nadharia hii, hujitokeza kupitia NI. Pamoja na nia, maana hujengwa na vigezo vingine kama ufasiri wa msemewa ambao hutegemea muktadha, mwonoulimwengu wake pamoja na kanuni za jamii anamoishi.

Matokeo ya uchunguzi yamebainisha kwamba tatizo la ulinganifu wa maana lingalipo na haliwezi kupuuzwa. Tatizo hili, limechochewa na ukosefu wa uelewa wa nia ya mtunzi pamoja na udhaifu wa ala zilizopo za kutumia kuitambua nia yenyewe. Kutokana na hali hii, tumetoa wazo kwamba nadharia ya vitendo usemi inaweza kutumiwa kuelewa, kufasiri na kutafsiri matini.

6.1. Hitimisho

Kwenye tasnifu hii tumejaribu kuonesha namna watafsiri hushughulikia tafsiri kwa kuzingatia VU kama ala ya kuongoza mchakato wenyewe. Kwa kuhitimisha, tunatoa muhtasari wa matokeo ya uchunguzi wetu. Tulivyotaja, malengo ya utafiti huu ni matatu.

Lengo la kwanza ni kuchunguza changamoto zinazojitokeza wakati wa kutafsiri VU kutoka Kiingereza hadi Kiswahili. Uchunguzi umebaini kwamba VU ambavyo hufungamana na utamaduni ndivyo huibua changamoto katika tafsiri. VU vya utamaduni wa Kiingereza visivyojitokeza kwenye utamaduni wa Kiswahili kama vile uwekaji dau, vinaweza tu kufafanuliwa lakini haviwezi kuibuliwa kwenye utamaduni huo. Hii ina maana kwamba mikakati wa kuzingatia NI katika kutafsiri huchangia kusuluhisha tatizo laulinganifu katika tafsiri.

Lengo la pili la kuchunguza jinsi aina mbalimbali za VU huibuliwa katika lugha ya Kiswahili limeshughulikiwa kikamilifu. Kwa kurejelea vipengele mbalimbali ambavyo hutumiwa kuibua VU, uchunguzi umebainisha kuwa, katika lugha ya Kiswahili NI hutawaliwa na mkazo unakotiliwa kwenye tamko. Kwa kuwa Kiingereza ambayo ndiyo LC katika utafiti huu, inafaa mtafsiri kuzingatia sana kiimbo ili aweze kuelewa NI iliyomo. Hata hivyo kauli hii haina maana kwamba lugha hizi hutumia kipengele kimoja tu katika uibushi wa NI zao, lakini tunasema kwamba kile kinachojitokeza mno hufaa kupewa umuhimu mkubwa.

Aidha tulilenga kubainisha ikiwa aina ileile ya VU katika matini chanzi (MC) vinadumishwa kwenye matini lengwa (ML). Tumethibitisha kuwa iwapo mikakati faafu itatumiwa upo uwezekano wa kudumisha aina ileile ya VU katika tafsiri. Ikiwa kitendo usemi kitachukuliwa kama kipashio cha kimsingi katika tafsiri, basi hili linawezekana. Kwa kuwa mawasiliano ni jambo bia, tumeonyesha kwamba hakuna jambo ambalo huwaziwa katika utamaduni wa

Kiingereza ambalo haliwezi kuwaziwa katika utamaduni wa Kiswahili. Tofauti itakuwa tu kwenye namna kila utamaduni huwazia jambo hilo kutokana na tofauti zilizomo kwenye kila utamaduni kutokana na namna wanavyoumba uhalisia.

6.2. Mapendekezo

Pana haja ya uchunguzi zaidi kuhusu VU mbalimbali kufanywa ili kubaini matatizo mahususi na jinsi yanavyoweza kutatuliwa. Hiki kipengele cha maana tendaji, ambacho hakijashughulikiwa kwa kina, kinafaa kupewa kipaumbele. Utafiti wetu ulitumia kazi za kifasihi kama kilelelezo. Tunapendekeza kwamba, utafiti unahusu nyanja nyinginezo kama tiba, siasa, bunge, katiba na nyinginezo unafaa kufanywa ili kuwafaidi watafsiri chipukizi, walimu wa tafsiri na wapenzi wa tafsiri kwa jumla ili kufahamu kuwa maana ya matini inaweza kupotea ama kupotoshwa iwapo utendaji wa matini inayohusika hautazingatiwa.

Hali ilivyo kwa sasa ni changamano, lakini inaonesha matumaini makubwa, kutokana na jinsi nadharia ya VU inavyoelekea kusuluhisha baadhi ya matatizo ya tafsiri ambayo yamekuwepo kwa muda mrefu. Hata hivyo pana haja ya utafiti zaidi kufanywa kuhusu uwezo wa nadharia hii kuziba mianya zaidi inayojitokeza kwenye tafsiri kwa kuzingatia mkabala wa uchanganuzi diskosi.

MAREJELEO

Abrams, M. H. (1999). *A Glossary of Literary Terms (7th Ed)*. Massachussets: Heinle & Heionle Thomson Learning.

Al-Hamdani, O. M. (2012). Explicit Declaration Speech Acts in English - Arabic Translation. *Tikrit University Journal for Humanities Vol 19 No. 7* , 1 - 38.

Al-Jawadi, K. H., na Abdul-Majeed, R. K. (2007). Modification of Searle's Speech Act of Promising in its Application to Selected Religious and Political Texts. *Journal Of College Of Education For Women vol. 18 (1)* , 287 - 300.

Al-Kahtani, S. A. (2005). Refusals Realizations in Three Different Cultures: A Speech Act Theoretically-based Cross-cultural Study. *Journal of King Saud University, Vol. 18. Language and Translation* , 35 - 57.

Allan, K. (1994). Speech Act Classification and Definition. Katika R. Asher (Mh), *Encyclopedia of Language and Linguistics, vol 6* (uk. 4124–4127.). Oxford: Pergamon Press.

Al-Saaidi, S. K., Al-Shaibani, G. K., na Al-Husseini, H. A. (2013). Speech Act of Prohibition in English and Arabic: A Contrastive Study on Selected Biblical and Quranic Verses. *Arab World English Journal, Volume.4 Number.4* , 95 - 2013.

Ang, S. (2012). *A Study of Taiwanese EFL Learner's Responses to Indirect Complaints*. Tasnifu iliyowasilishwa National Chengch University.

Anjarsari, S. (2011). *Politeness Strategies of Criticizing: A Study on A Movie The Ugly Truth*. Tasnifu ya Uzamili iliyowasilishwa katika Chuo Kikuu cha Selelas Maret: Haijachapishwa.

- As-Safi, A. B. (h.t). *Translation Theories, Strategies and Basic Theoretical Issues*. Petra University.
- Austin, J. L. (!962). *How to Do Things with Words*. London: OUP.
- Avramides, A. (1997). Intention and Convention. Katika B. Hale, na C. Wright (Wah), *A Comapnion to the Philosophy of Language* (uk. 60 - 86). Massachussets: Blackwell.
- Bach, K., na Harnish, R. M. (1979). *Linguistic Communication and Speech Acts*. Massachussets: MIT Press.
- Baillet, P. O. (2009). Ethnography of Communication. Katika S. W. Littlejohn, na K. A. Foss (Wah), *Encyclopedia of Communication Theory* (uk. 355 - 360). London: SAGE Publications,.
- Baker, M. (1992). *In Other Words: A Coursebook on Translation*. London: Routledge Publishers.
- _____, na Pérez-González, L. (2001). Translation and Interpreting. Katika J. Simpson, *The Routledge Handbook of Applied Linguistics* (uk. 39 - 53). New York: Routledge.
- Bassnett, S., na Lefevere, A. (2001). Introduction. Katika S. Bassnett, na A. Lefevere (Wah), *Constructing Cultures: Essays on Literary Translation* (uk. 1 - 11). Johannesburg: Multilingual Matters Ltd.
- Baxter, J. (2010). Discourse-Analytic Approaches to Text and Talk. Katika L. Litosseliti (Mha), *Reasearch Methods in Linguistics* (pp. 117 - 137). London: Continuum.

- Bennett, A., na Royle, N. (1995). *An Introduction to Literature, Criticism and Theory*. London: Longman.
- Boxer, D. (1989). Building Rapport through Indirect Complaints: Implications for Language Learning. *Working Papers in Educational Linguistics* 5 (2) , 28 - 42.
- Briggs, B. R. (2003). Getting Involved: Speech Acts and Biblical Interpretation. *ANVIL Volume 20 No 1* , 25 - 34.
- _____. (2001). *Words in Action : Speech Act Theory and Biblical Interpretation*. London: Continuum International Publishing Group, Limited.
- Brinton, L. J. (2000). *The Structure of Modern English: A Linguistic Introduction*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Brown, G., na Yule, G. (1983). *Discourse Analysis*. London: Cambridge University Press.
- Brown, P., na Levinson, S. C. (1987). *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bunt, H. C. (2000). Dialogue Pragmatics and Context Specification. Katika H. C. Bunt, na W. J. Black, *Abduction, Belief and Context in Dialogue Studies in Computational Pragmatics* (uk. 81 - 150). Amsterdam: Benjamins.
- Bussmann, H. (1996). *Routledge Dictionary of Language and Linguistics* (2nd Ed). London: Routledge.
- Capone, A. (2009). Speech Acts, Classification and Definition. Katika J. L. Mey, *The Concise Encyclopedia of Pragmatics* (uk. 1015 - 1017). London: Elsevier Ltd.

- Chankova, M. (2012). *Illocutionary Acts: A Case for Assertion*. Tasnifu ya Uzamifu iliyotolewa katika Chuo Kikuu Rheinisch-Westfälische Technische.
- Chapman, S. (2000). *Philosophy for Linguists: An Introduction*. London: Routledge.
- Chen, Y.-S., Chen, C.-Y. D., na Chang, M.-H. (2011, 2 8). American and Chinese Complaints: Strategy Use from a Cross-Cultural Perspective. *Intercultural Pragmatics*, uk. 253 - 275.
- Childs, P., na Fowler, R. (2006). *The Routledge Dictionary of Literary Terms*. Routledge: London.
- Clark, H. H., na Carlson, T. B. (1982). Hearers and Speech Acts. *Language* 58(2) , 332-373.
- Correia, R. (2001). Translation of EU Legal Texts. Katika A. Tosi (Mha), *Crossing Barriers and Bridging Cultures: The Challenges of Multilingual Translation for the European Union* (uk. 38 - 44). Frankfurt: Multilingual Matters Ltd.
- Cross, C., na Roelofsen, F. (2014). Questions. Katika E. N. Zalta, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*.
- Cruse, A. (2006). *Glossary of Semantics and Pragmatics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Crystal, D. (2008). *Dictionary of Linguistics and Phonetics* (6th Ed). London: Routledge.
- Culler, J. (1997). *Literary Theory: A Very Short Introduction*. London: OUP.
- Darwish, A. (1999, Juni 16). *Towards a Theory of Constraints in Translation*, , research paper, work in progress, draft version 0.2. Retrieved Desemba 30, 2013, kutoka www.translocutions.com/translation/constraints_0.1.pdf

dāsī, G. V.-d. *Bhaktivedanta Book Trust Seminal Papers Held at Korsnäs Gård*. Korsnäs Gård:
The Bhaktivedanta Book Trust.

Degand, L. (2009). Speech Acts and Grammar. Katika J. L. Mey (Mha), *The Concise
Encyclopedia of Pragmatics* (uk. 1009 - 1015). London: Elsevier Ltd.

Delahunty, G. P., na Garvey, J. (2010). *The English Language: From Sound to Sense*. Indiana:
Parlor Press.

Devitt, M., na Sterelny, K. (1991). *Language and Reality: An Introduction to the Philosophy of
Language*. Massachussets: Blackwell.

Djik, T. A. (1977). *Text and Context: Explorations in the Semantics and Pragmatics of
Discourse*. London: Longman.

Eagleton, T. (1996). *Literary Theory: An Introduction* (2nd Ed.). London: Blackwell Publishers
Ltd.

Elam, K. (1980). *The Semiotics of Theatre and Drama*. Routledge: London.

Elhindi, Y. (2009). Metaphor. Katika S. Chapman, na C. Routledge (Wah), *Key Ideas in
Linguistics and the Philosophy of Language* (uk. 131 - 134). Edinburgh: Edinburgh
University Press.

Esterhammer, A. (1993). Speech Acts and World-Creation: The Dual Function of the
Performative. *Canadian Review of Comparative Literature* 20 , 285-304.

Ferber, M. (2007). *A Dictionary of Literary Symbols*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Gales, T. (2010). *Ideologies of Violence: A Corpus and Discourse Analytic Approach to Stance in Threatening Communications*. Tasnifu ya Uzamifu iliyotolewa kwa Chuo Kikuu cha California: Haijachapishwa.
- Gee, J. P. (1999). *An Introduction to Discourse Analysis Theory and Method*. London: Routledge.
- _____. (2008). *Social Linguistics and Literacies: Ideology in Discourses* (3rd Ed). New York: Routledge.
- Geis, M. L. (1995). *Speech Acts and Conversational Interaction*. New York: Cambridge University Press.
- Gibson, Q. (2007). *Speech Act Theory: An Analysis of Betting*. Kutoka Humanities 360: <http://www.humanities360.com/index.php/speech-act-theory-an-analysis-of-betting-64644/>
- Ginzburg, J., na Fernandez, R. (2010). Computational Models of Dialogue. Katika A. Clark, C. Fox, na S. Lappin (Wah), *The Handbook of Computational Linguistics and Natural Language Processing* (uk. 429 - 481). West Sussex: Blackwell Publishing Ltd.
- Goddard, C. (2010, May 31). *Directive Speech Acts in Malay (Bahasa Melayu) : An Ethnopragmatic Perspective* . Imetolewa Juni 01, 2014, Kutoka Cahiers de praxématique [En ligne], 38 | 2002, document 5: <http://praxematique.revues.org/582>
- Golato, A. (2002). German Compliment Responses. *Journal of Pragmatics* no. 34 , 547-571.
- Gorman, D. (1999). Use and Abuse of Speech-Act Theory in Criticism. *Poetics Today* 20(1) , 93 - 119.

- Gregersen, T. S. (2007). Incorporating Body Language into Classroom Activities. *Reflections on English Language Teaching, Vol. 6, No. 1* , 51-64.
- Gu, Y. (1993). The Impasse of Perlocution. *Journal of Pragmatics 20(5)* , 405-432.
- Gutt, E.-A. (1989). *Translation and Relevance*. University of London: Tasnifu ya Uzamifu.
- Habib, M. A. (2005). *A History of Literary Criticism: From Plato to the Present*. London: Blackwell Publishing.
- Han, S. (2013). *The Refusal Speech Acts of Two Generations of Korean Women: Mother-in-Law and Daughter-in-Law in Interaction*. Tasnifu ya Uzamifu Iliyotolewa katika Louisiana State University: Haijachapishwa.
- Hardin, K. J. (2010). Trying to Persuade: Speech Acts in the Persuasive Discourse of Intermediate Spanish Learners. Katika K. A. McElhanon, na G. Reesink (Wah), *A Mosaic of Languages and Cultures: Studies Celebrating the Career of Karl J. Franklin* (uk. 155 - 179). Dallas: SIL International.
- Hastuti, S. M. (h.t.). The Speech Act Analysis of Male and Female Complaint. Siliwangi University.
- Hatim, B., na Mason, I. (1990). *Discourse and the Translator*. London: Routledge.
- _____ . (1997). *The Translator as a Communicator*. London: Routledge.
- Hatim, B., na Munday, J. (2004). *Translations: An Advanced Resource Book*. Oxon: Routledge.

- Hermans, T. (2002). Paradoxies and Aporias in Translation and Translation Studies. Katika A. Riccadi (Mha), *Translation Studies: Perspectives on an Emerging Discipline* (uk. 10 - 23). Cambridge: Cambridge University Press.
- Hervey, S. G. (1998). Speech Acts and Illocutionary Function in Translation Methodology. Katika L. Hickey (Mha), *The Pragmatics of Translation* (uk. 10 - 24). Multilingual Matters: Johannesburg.
- Hickey, L. (1998). Introduction. Katika L. Hickey (Mha), *The Pragmatics of Translation* (uk. 1 - 9). Johannesburg: Multilingual Matters.
- _____. (1998). Perlocutionary Equivalence: Marking, Exegesis and Recontextualisation. Katika L. Hickey (Mha), *The Pragmatics of Translation* (uk. 217 - 232). Johannesburg: Multilingual Matters.
- Hickey, R. (1986). A Promise is a Promise: On Speech Acts of Commitment in English. *Studia Anglica Posnaniensia* (28) , 69-80.
- Hoang, H. T. (2007). Criticizing Behaviors by the Vietnamese and the American: Topics, Social factors and Frequency. *Vietnam National University Journal of Science, Foreign Languages* 23 , 141-154.
- Holdcroft, D. (1978). *Words and Deeds: Problems in the Theory of Speech Acts*. Oxford: Clarendon Press.
- Hornsby, J. (1994). Illocution and its significance. Katika S. L. Tsohatzidis (Mha), *Foundations of Speech Act theory: Philosophical and Linguistic Perspectives* (uk. 187-207). New York: Routledge.

Huang, Y. (2009). Speech Acts. Katika J. L. Mey (Mha), *A Concise Encyclopedia of Pragmatics* (2nd Ed.) (uk. 1000 -1009). Oxford: Elsevier Ltd.

Hurford, J. R., Heasley, B., na Smith, M. B. (2007). *Semantics: An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.

Huttar, G. L. (1977). Speech Acts and Translation. *Workpapers in Papua New Guinea Languages. Summer Institute of Linguistics* , 165-176.

Istomine, V. (2010). Interpreting and Speech Acts Theory. *Quality and Qualifications in Translation and Interpreting: proceeding of the IV International scientific conference - Grodno, 8-9 October 2009* (pp. 25-29). Grodno: Grodno State University.

Jabber, K. W., na Jinqun, Z. (2013). The Modal Verbs: A Speech Act of Request in the Speech of the President of the United States Barak Obama. *The Criterion An International Journal in English, Issue 12* , 1 - 13.

Jakobson, R. (2000). On Linguistic Aspects of Translation. Katika L. Venuti (Mha), *The Translation Studies Reader* (uk. 113 - 118). London: Routledge.

Jay, T., na Janschewitz, K. (2008). The Pragmatics of Swearing. *Journal of Politeness Research* (4) , 267-288.

Kimenye, B. (1968). *Moses and the Kidnappers*. Nairobi: OUP.

_____ . (1987). *Moses and the School Farm*. Nairobi: OUP.

_____ . (2013). *Musa na Shamba la Shule* (Mtafsiri Enock B. Matundura). Nairobi: OUP.

_____ . (2013). *Musa na Watekanyara* (Mtafsiri Enock B. Matundura). Nairobi: OUP.

- Kissine, M. (2009). Illocutionary Forces and What is said. *Mind and Language* 24(1) , 122-138.
- Kong, K. C. (2009). Pragmatics. Katika F. Bargiela-Chiappini (Mha), *The Handbook of Business Discourse* (uk. 239 - 255). Edinburgh: Edinburgh University Press Ltd.
- Kozlova, I. (2004). Can you Complain? Cross-cultural Comparison of Indirect Complaints in Russian and American English. *Prospect Vol. 19, No. 1* , 84 - 105.
- Kreidler, C. W. (1998). *Introducing English Semantics*. London: Routledge.
- Kroløkke, C. (2009). Performance Theories. Katika S. W. Littlejohn, na K. A. Foss (Wah), *Encyclopedia of Communication Theory* (uk. 739 - 743). London: SAGE Publications Ltd.
- Landa, J. A. (1996). Speech Acts, Literary Tradition, and Intertextual Pragmatics. *The Intertextual Dimension of Discourse: Pragmalinguistic-Cognitive-Hermeneutic Approaches* , 29-50.
- Larson, M. L. (1984). *Meaning Based Translation : A Guide to Cross-language Equivalence*. New York: University Press of America.
- Leech, G. (1983). *Principles of Pragmatics*. Nairobi: Longman.
- _____ , na Short, M. (2007). *Style in Fiction: A Linguistic Introduction to English Fictional Prose* (2nd Ed.). London: Longman.
- Littlejohn, S. W. (2009). Language and Communication. Katika S. W. Littlejohn, na K. A. Foss (Wah), *Encyclopedia of Communication Theory* (uk. 585 - 589). London: SAGE Publications Ltd.

- Littlejohn, S. W. (2009). Speech Act Theory. In S. W. Littlejohn, na K. A. Foss, *Encyclopedia of Communication Theory* (uk. 918 - 920). London: SAGE Publications Ltd.
- Livingston, P. (2010). Authorial Intention and the Varieties of Intentionalism. Katika G. L. Hagberg, na W. Jost (Wah), *A Companion to the Philosophy of Literature* (uk. 401 - 419). Oxford: Blackwell.
- Llie, C. (1994). *What Else Can I Tell You? A Pragmatic Study Of English Rhetorical Questions as Discursive and Argumentative Acts*. Stockholm: Almqvist and Wiksell International.
- Lotman, Y. M. (1975). Point of View in a Text. *New Literary History* 6(2) , 339-352.
- Lowe, V. (1998). 'Unhappy' Confessions in The Crucible: A Pragmatic Explanation. Katika J. Culpeper, M. Short, na P. Verdonk (Wah), *Exploring the Language of Drama* (uk. 128 - 141). London: Routledge.
- Lutfi, A. (2007). Weather Proverbs and Speech Acts. *Journal of the College of Education University of Wasit* , 296 - 304.
- MacMahon, B. (2009). Stylistics: Pragmatic Approaches. Katika J. L. Mey (Mha), *The Concise Encyclopedia of Pragmatics* (uk. 1051 - 1055). Oxford: Elsevier Ltd.
- Malmkjær, K. (1995). Speech Acts. Katika K. Malmkjær (Mha), *Linguistics Encyclopedia* (uk. 560 - 570). London: Routledge.
- _____. (2010). The Translator's Choice. Katika S. Hunston, na D. Oakey (Wah), *Introducing Applied Linguistics: Concepts and Skills* (pp. 121 - 131). London: Routledge.

- Manfredi, M. (2008). *Translating Text and Context: Translation Studies and Systemic Functional Linguistics*. Bologna.
- Marmaridou, S. S. (2000). *Pragmatic Meaning and Cognition*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Masaki, Y. (2004). Critique of JL Austin's Speech Act Theory: Decentralization of the Speaker-Centered Meaning in Communication. *Kyusha Communication Studies 2* , 27-43.
- Matthews, P. H. (2007). *Concise Dictionary of Linguistics* (2nd ed.). Nairobi: Oxford.
- Matundura, E. (2014 Agosti, 14) *Changamoto Katika Kutafsiri Moses Series* (N. A. Nyangeri. Mhoji)
- McDonough, S. (1998). Speech Act Theory. Katika K. Johnson, na H. Johnson (Wah), *Encyclopedic Dictionary of Applied Linguistics* (uk. 301). Oxford: Blackwell Publishers.
- Mesthrie, R. (2008). Sociolinguistics and Sociology of Language. Katika B. Spolsky, na F. M. Hult (Wah), *The Handbook of Educational Linguistics* (uk. 66 - 82). Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- Mey, J. L. (2009). Pragmatic Acts. Katika J. L. Mey (Mha), *The Concise Encyclopedia of Pragmatics* (2nd Ed) (uk. 747 - 753). Oxford: Elsevier Ltd.
- _____. (2001). *Pragmatics*. Oxford: Blackwell.
- _____. (1993). *Pragmatics: An Introduction*. London: Blackwell.
- Mora, L. C. (2006). "How to Make a Mountain out of a Molehill": *A Corpus-Based Pragmatic and Conversational Analysis of Hyperbole in Interaction*. Tasnifu ya Uzamifu iliyotolewa kwa Chuo Kikuu cha Valencia.

- Morkus, N. (2009). *The Realization of the Speech Act of Refusal in Egyptian Arabic by American Learners of Arabic as a Foreign Language*. Tasnifu ya Uzamifu iliyotolewa University of South Florida.
- Morowa, H., na Marjan, O. (2014, Julai 30). Uwekaji Dau kwa Waswahili. (N. A. Nyangeri, Mhoji)
- Morris, M. (2007). *An Introduction to the Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Munday, J. (2008). *Introducing Translation Studies: Theories and Applications*. Oxon: Routledge.
- Mutugi, H. K. (2012). *Pronominal Arguments in Translation: A Case of Translating Between English and Kiswahili*. Tasnifu ya Uzamili iliyotolewa Chuo Kikuu cha Nairobi: Haijachapishwa.
- Mwansoko, H. J., Mekacha, R. D., Masoko, D. L., na Mtesigwa, P. C. (2006). *Kitangulizi cha Tafhiri: Nadharia na Mbinu (Toleo la Pili)*. Dar es Salaam: TUKI.
- Mweri, J. G. (2010). *Kitangulizi cha Isimu*. Nairobi: JKF.
- Newmark, P. (1988). *A Textbook of Translation*. Hertfordshire: Prentice Hall International English Language Teaching Ltd.
- Nguyen, T. T. (2008). Criticizing in an L2: Pragmatic Strategies Used by Vietnamese EFL Learners. *Intercultural Pragmatics*, 5(1), 41–66.

- Nida, E. (2000). Principles of Correspondence. Katika L. Venuti (Mha), *The Translation Studies Reader* (uk. 126 - 140). London: Routledge.
- Olshtain, E., na Cohen, A. (1991). Teaching Speech Act Behavior to Non-native Speakers. Katika M. Celce-Murcia (Mha), *Teaching English as a Second or Foreign Language* (uk. 154-169). New York: Newbury House/Harper Collins.
- _____, na Weinbach, L. (1993). Interlanguage Features of the Apeech Act of Complaining. *Interlanguage Pragmatics* , uk. 108–122.
- Omboga, Z. J. (1986). *Fasihi Tafsiiri katika Ukuzaji wa Fasihi ya Kiswahili. Matatizo na Athari Zake*. Tasnifu ya Uzamili: Chuo Kikuu cha Nairobi. Haijachapishwa.
- _____. (2006). *Siting Text Culture and Pedagogy in Literal Translation: A Theorization of Translation in Culture Transfer with Examples from Selected Texts in Kiswahili*. Tasnifu ya Uzamifu iliyotolewa kwa Chuo Kikuu cha Kenya.
- Pater, W. A., na Swiggers, P. (2009). John L. Austin. Katika J. L. Mey (Mha), *The Concise Encyclopedia of Pragmatics* (uk. 27 - 28). London: Elsevier Ltd.
- Patte, D. (1988). Speech Act Theory and Biblical Exegesis. Katika H. C. White (Mha), *Speech Act Theory and Biblical Criticism (Semeia 41)* (uk. 85-102). Decatur: Scholars Press.
- Paul, G. (2009). *Translation in Practice : A Symposium*. London: Dalkey Archive Press.
- Petrey, S. (1990). *Speech Acts and Literary Theory*. New York: Routledge.

- Piller, I., na Chapman, S. (2009). Names. Katika S. Chapman, na C. Routledge (Wah), *Key Ideas in Linguistics and the Philosophy of Language* (uk. 142 - 144). Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Polcz, K. (2012). *Conventionally Indirect Speech Acts in English–Hungarian Film Script Translation*. Tasnifu ya Uzamifu iliyotolewa kwa Chuo cha Eötvös Loránd: Haijachapishwa.
- Pratt, M. L. (1977). *Toward a Speech Act Theory of Literary Discourse*. London: Indiana University Press.
- Proost, K. (2009). Speech Act Verbs. Katika J. L. Mey (Mha), *The Concise Encyclopedia of Pragmatics* (2nd Ed.) (uk. 995 - 2000). Oxford: Elsevier Ltd.
- Pym, A. (2010). *Translation and Text Transfer: An Essay on the Principles of Intercultural Communication*. Frankfurt: Tarragona: Intercultural Studies Group.
- Quine, W. V. (2000). Meaning and Translation. Katika L. Venuti (Mha), *The Translation Studies Reader* (uk. 94 -112). London: Routledge.
- Rabin, C. (1958). The Linguistics of Translation. Katika H. Smith (Mha), *Aspects of Translation: Studies in Communication*. London.
- Riemer, N. (2010). *Introducing Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Robinson, D. (2003). *Becoming a Translator: An Introduction to the Theory and Practice of Translation* (2nd Ed.). New York: Routledge.

_____. (2003). *Performative Linguistics: Speaking and Translating as Doing Things With Words*. London: Routledge.

Rosaldo, M. Z. (1982). The Things We Do with Words - Ilongot Speech Acts and Speech Act Theory in Philosophy. *Language in Society* 11 , 203 - 237.

Saeed, J. I. (2002). *Semantics* . London: Blackwell Publishing.

Saldanha, G. (2009). Linguistic Approaches. Katika M. Baker, na G. Saldanha (Wah), *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, (2nd ed.). London: Routledge.

Salgueiro, A. B. (2010). Promises, Threats and The Foundations of Speech Act Theory. *Pragmatics* 20:2 , 213-228.

Schegloff, E. A. (2007). *Sequence Organization in Interaction: A Primer in Conversation Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.

Schiffrin, A. (2005). *Modelling Speech Acts in Conversational Discourse*. Tasnifu ya Uzamifu iliyotolewa kwa Chuo Kikuu cha Leeds.

Searle, J. R. (1975). Indirect Speech Acts. Katika P. Cole, na J. Morgan (Wah), *Syntax and Semantics* 3 (uk. 59 - 82). New York: Academic Press.

_____. (1983). *Intentionality: An Essay in the Philosophy of Mind*. Cambridge: Cambridge University Press.

_____. (1969). *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. London: Cambridge University Press.

_____. , na Vanderveken, D. (1985). *Foundations of Illocutionary Logic*. Cambridge: Cambridge University Press.

Sequeiros, X. R. (2009). Translation, Pragmatics. Katika J. L. Mey (Mha), *The Concise Encyclopedia of Pragmatics* (2nd Ed.) (uk. 1097 - 1100). Oxford: Elsevier Ltd.

Shepherd, S., na Wallis, M. (2004). *Drama/ Theatre/ Performance*. London: Routledge.

Shitemi, N. L. (1990). *Mawasiliano katika Tafisiri: Uteuzi wa Mfasiri*. Tasnifu ya Uzamili, Chuo Kikuu cha Nairobi: Haijachapishwa.

Skorupski, J. (1997). Meaning, Use, Verification. Katika B. Hale, na C. Wright (Wah), *A Companion to the Philosophy of Language* (uk. 29 - 59). Massachussets: Blackwell.

Snell-Hornby, M. (2006). *The Turns of Translation Studies*. Amsterdam: John Benjamins.

Soames, S. (2010). *Philosophy of Language*. New Jersey: Princeton University Press.

Sultan, K. M. (2007). The Semantics, Pragmatics and Translation of Speech Acts. *Journal of College of Basic Education No. 50* , 32 - 52.

Taufik, K. S., Tarjana, S., na Nurkamto, J. (2014). The Persuasive Utterances in a Political Discourse: The Case Study of the Regent Election Campaign of Pasuruan, East Java-Indonesia. *International Journal of Linguistics, Vol. 6, No. 1* , 192 - 208.

Thomas, J. (1995). *Meaning in Interaction: An Introduction to Pragmatics*. England: Longman.

Tiersma, P. M. (1986). The Language of Offer and Acceptance: Speech Acts and the Question of Intent. *California Law Review Vol 74, Issue 1* , 189 - 232.

- Ting, Z. (2013). Irony in The Mayor of Casterbridge: a Literary Pragmatic Study. *International Journal of Knowledge and Language Processing Volume 4, Number 1* , 35-46.
- Tosi, A. (2001). Conclusions. Katika A. Tosi (Mha), *Crossing Barriers and Bridging Cultures: The Challenges of Translation for Multilingual European Union* (uk. 128 - 131). Frankfurt: Multilingual Matters Ltd.
- Tracy, K., Dusen, D., na Robinson, S. (1987). "Good" and "Bad" Criticism: A Descriptive Analysis. *Journal of Communication* 37 , 46.
- Trosborg, A. (1994). *Interlanguage Pragmatics: Requests, Complaints and Apologies*. New York: New York.
- Vannini, A. (2009). Interpretive Theory. Katika S. W. Littlejohn, na K. A. Foss (Wah), *Encyclopedia of Communication Theory* (uk. 557 - 562). London: SAGE Publications.
- Vendler, Z. (1972). *Res cogitans: An Essay in Rational Psychology*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Verhey, A. (2007). Scripture as Script and as Scripted: The Beatitudes. Katika V. A. Brawley (Mha), *Character Ethics and the New Testament: Moral Dimensions of Scripture* (uk. 19 - 34). Louisville: Westminster John Knox Press.
- Verschueren, J. (1980). *On Speech Act Verbs*. Amsterdam: John Benjamins.
- Wairima, M. L. (2009). *Explicit and Implicit Speech Acts in Gikuyu*. Tasnifu ya Uzamili iliyotolewa katika Chuo Kikuu cha Nairobi: Haijachapishwa.
- Wamitila, K. W. (2003). *Kamusi ya Fasihi: Istilahi na Nadharia*. Nairobi: Focus.

- _____. (2004). *Kamusi ya Tashbihi, Vitendawili, Milio na Mishangao*. Nairobi: Longhorn Publishers.
- _____. (2004). *Kichocheo cha Fasihi: Simulizi na Andishi (Toleo 2)*. Nairobi: Focus Publications Ltd.
- _____. (2008). *Misingi ya Uchanganuzi wa Fasihi*. Nairobi: Vide~Muwa Publishers.
- Wang, X. (2014). A Cognitive Pragmatic Study of Rhetorical Questions. *English Language and Literature Studies; Vol. 4, No. 1* , 42 - 47.
- Wierzbicka, A. (1991). *Cross-Cultural Pragmatics: The Semantics of Human Interaction*. New York: Mouton de Gruyter.
- Wilson, D. (2006). The Pragmatics of Verbal Irony: Echo or Pretence? *Lingua 116* , 1722–1743.
- Wilson, D., na Sperber, D. (2012). Explaining Irony. Katika D. Wilson, na D. Sperber (Wah), *Meaning and Relevance* (uk. 123-145). Cambridge: CUP.
- Yousefvand, Z. (2010). Study of Compliment Speech Act Realization Patterns Across Gender in Persian. *Arizona Working Papers in SLA & Teaching, 17* , 91- 112.
- Yule, G. (1996). *Pragmatics*. Nairobi: OUP.
- Yule, G. (2006). *The Study of Language* (4th Ed). Cambridge: Cambridge University Press.

Kiambatisho 1 – Vitenzi vya Vitendo Usemi

abiri	apua	binia	chungua	fafanua	gawadia	hara
acha	aridhi	bisha	chunguza	fafaruka	geresha	haramisha
achia	aridhia	boboja	chusa	fahamisha	geza	hasa
achisha	arifa	boboka	chusha	fahirisha	ghadhabika	hasiri
adhani	arifu	boha	dabiri	faladi	ghairi	haza
adhini	asa	boyeza	dabu	fanidi	ghani	hazahaza
adhinia	asihi	bubujika	dadavua	faridhi	ghasi	hesabu
adhiri	atama	bubujisha	dadisi	fariji	ghilibu	heshimu
adua	athari	buga	dahili	fasili	ghofiri	heza
afiki	atibu	bughudhi	dahua	fasiri	ghuri	hidi
afu	atikali	buguika	dai	fatiisha	giniza	himidi
aga	atua	bukua	dakia	fawidhi	goga	himiza
agana	awidhi	burahi	dakiza	fedhehesha	gogoteza	hinikiza
agiza	azima	burudisha	dakua	fedhehi	gomba	hisisha
agua	aziri	busuri	danganya	fifiliza	gombeza	hitari
ahidi	babaika	bwabwaja	denda	fikirisha	gong'ea	hitimisha
ahirisha	babaisha	bwata	dharau	fitini	gong'oteza	hizi
aidhi	babaka	bwatuka	dhihaki	fitinisha	gongea	hoji
aili	babasa	bweta	dhikiri	foka	gonya	hongea
aini	babatiza	cha	dhukuri	fokea	gotoa	hongeza
ainisha	babia	chachafya	dhukuru	fufumaa	gubua	hubiri
ajabia	bai	chachia	dinda	fumba	gugurusha	hukumu
akidi	baini	chagawa	diradira	fumbua	guna	hurumia
akifisha	bainisha	chagiza	diriki	fundisha	gunga	husudu
amba	bali	chakarisha	dirusi	fundua	gurusa	hutubu
ambia	bambanya	chamba	doboa	funguza	gusia	huzunika
ambizana	bania	chambua	dodosa	funua	gusu	idhinisha
amia	bariki	changamsha	dokeza	funza	guta	ifya
amidi	bashiri	changanya	dondoa	furahisha	gutua	ita
amili	batili	charua	dongoa	furisha	gutusha	iza
aminisha	batilisha	checha	doya	fusahi	gwaza	jadili
amkia	batiza	chechemua	duhushi	futa	hadaa	janjarusha
amkia	batuka	chechesha	duhusi	futu	hadhiri	jasirisha
amkua	bebesa	chefua	duia	futua	hadithia	jibodoa
amrisha	bemba	chemsha	durusu	futuka	hafifisha	jibu
amsha	bembeja	chengua	duwaza	fyeruka	haha	jidaba
amua	bembeleza	chichi	ehua	fyoa	hakikisha	jifutua
amuru	bera	chimbua	elekeza	fyonya	halifu	jigamba
amza	beregeza	chochea	eleweshia	fyosa	halilia	jiketua
andisi	bereuza	chokonoa	eleza	fyozia	hamaki	jikomba
angema	beua	chokoza	elimisha	fyua	hamasisha	jikosha
angukia	beweli	chombeza	enzi	gaja	hambarara	jimamasa
apa	beza	chonganisha	erevusha	gangaiza	hamdi	jinaki
apisha	bidiisha	chongea	etea	gangamala	hangaisha	jinata
apiza	bihi	chua	fadhaisha	ganza	hani	jisa

jisemea	kengemeka	motisha	rogonya	shutumumu	tafishi	tubu
jisifu	kengeua	nabihi	ropoka	sibabi	taftishi	tuhumu
jitetea	kenuakenua	nadi	rubuni	sibu	taifisha	tukana
jitwaza	kera	nasih	rudi	sifia	taja	tukuza
jiuzulu	kereketa	nen	ruhusu	sifu	takabari	tuliza
jivuna	kimu	ng'aka	rusa	sig	taliki	tunduia
juburu	kimwa	nuiza	sabahi	sihi	tamauka	tunduia
julisha	kinza	nung'unika	sabihi	sikitisha	tamba	tunduwaa
jusurisha	kiri	nyenga	sadiki	silimisha	tambaza	tunuku
juta	kisia	nyonyoa	safihi	silimu	tamka	tusi
kaba	kokoneka	ola	sagua	simanga	tanabahisha	tuta
kabilisha	kokoteza	omba	sai	simbulia	tananisha	tutusa
kadhibisha	komoa	omboleza	saili	simika	tanasari	tuzua
kadhibu	kongowea	ongopa	sairi	simulia	tangaza	tweza
kafukia	koroga	onya	sakama	sinasina	tangua	udhi
kahiri	koroweza	oza	sali	singizia	tania	uliza
kai	kosoa	pakazia	salimia	sirima	tanzia	ungama
kaidi	koya	pambaniza	salisha	sisitiza	tanzua	uzua
kakamiza	kubali	pambanua	saliti	sitihazai	tanzua	uzulu
kakawana	kufuru	pambanya	sambika	sitisha	taradhia	vangavanga
kalifisha	kumbusha	pasha	samehe	sonya	tarakanya	varanga
kalifu	kunuti	patanisha	sasambua	staafisha	tasa	virigiza
kamia	kurupusha	payapaya	sawidi	staafu	tasiliti	vizigiza
kana	kusuru	payuka	sega	staajabu	tasua	vunga
kandia	kuwadia	peleleza	sema	stahi	tawasali	vyoa
kanganya	kuza	chungua	sengenya	stajari	tawaza	waidhi
kangata	kwamisha	pemba	setiri	stakabadhi	taya	walia
kanusha	laani	pembeja	shabikia	stakiri	tehemu	wanga
kanya	labizi	pinga	shajiisha	subu	teta	was
karibisha	laghai	posa	shakiza	subukua	tetea	weweseka
karipia	lahiki	potoa	shambulia	sujudia	thamini	yakinia
kariri	lalaika	potosha	shangilia	sujudu	thibitisha	zaini
kashifu	lalamika	pumbaza	sharifu	sukutu	tikinyika	zimbaa
kasiri	laumu	pwita	shaua	sumbua	tiriri	zindua
kasirisha	leleja	raghbisha	shauri	suta	tisha	zingua
kataa	lemba	rai	shawishi	swali	tishia	zinza
kazia	likiza	ramisirea	sheria	taaradhi	titima	zomea
kebehi	liwaza	renga	shinikiza	taarifu	tofautisha	zoza
kefya	loloma	rereja	shitaki	tabana	tonesha	zubaisha
kejeli	lumba	ridhia	shitua	tabaruku	tongoa	zuzua
kemea	maka	rilaba	shukuru	tabiri	tongoza	
kenga	makinisha	rindima	shupaa	tadaraki	tonya	
kengea	mamia	ringa	shurutisha	tafiri	tonya	

Kiambatisho 2 – Viingizi vya kubainisha Vitendo Usemi vya Hisia

a	ewaa	jihadhari	pakawa	je	labeka
aa	ewe	jilinde	paukwa	kamwa	la hasha
a-a	fyoto	ka	po	kamwe	lololo
abaa	ha	kabisa	poko	keba	ina
abadani	habedari	kamberani	pole	kebar	mama we
abee	habi	kambirani	potelea mbali	keche	mashallahu
abwe	hai	karibu	potelea pote	ama kweli	maskini
acha	haihai	kefle	pu	amin	mavi
ache	haika	kelele	pukuchaka	amina	mbe
afadhali	hainehaine	khaa	pwete	astafullah	Mungu moja
afanalek	hakika	kimya	rapu	astaghafiru	Mungu wangu
afya	halahala	kumbe	ripuripu	ata	mtume
ah	halambe	kumradhi	saa	audhubillahi	nhn
ahaa	haléluya	kunradhi	sabalkheri	azoo	nipateni
aimi	halo	kwaheri	sadakta	basi	pepa
aisee	halumbe	la	sadakta	bu	rafiki
aka	halwoho	lahaula	salaala	cha	riboribo
ala	hamadi	liwe liwalo	samahani	chechei	sasa
ala ala	hamna	lo	sawa	cho	sumile
alaa	harambee	lolote na liwe	sawasawa	do	tena
Alhamdulillah	hario	makiwa	seuze	e	vizuri
Allah	hasa	marahaba	shabashi	ebu	w-houf
Allahuma	hasha	masalale	sijali	ee	wee
ama	hashakum	masalkheri	simile	ehaa	yasini
amba	haya	mashalla	sini	ahee	zin
amini	heba	mawe	tafadhali	enh	
andek	hebo	mawele	tahadhari	enhee	
angalia	hebu	mbe	taibu	epuu	
asante	heko	mbwedu	taire	ewe nawe	
ashakum	hela	naam	thubutu uone	hae	
asilani	heria	nambo	toba	hai	
ati	hewaa	ndio	tulia	haki ya Mungu	
barabara	hewala	ndiyo	usu	Hasha lillahi	
bee	himahima	ng'o	vyema	Hasha lilah	
beka	hobe	ngudu	wallahi	hata	
bilahi	hodi	njoo	yahom	he	
bilikuli	hongera	nyamaza	Yarabi	heri inshalla	
biri	hosanna	nyinyi	zii	hiwap	
bismillahi	howa	nyoo	abedari	hohoho	
buu	hujambo	nyugwa	aha	hoo	
du	huree	ofwe	ai mimi	hoop	
ebo	innalillahi	oha	ajabu	hoya	
enyi	inshallah	ohaa	alamsiki	hufyuu	
epuu	jama(ni)	ole	aleluya	husemi we	
eti	jambwe	oyee	hustagafiru		

Kiambatisho 3 - Hojaji kwa Mfasiri

1. Ulipata wazo la kufasiri Msururu wa Musa mwaka gani? _____
2. Kwa kuwa wewe si mtaalamu wa tafsiri, ulichochea na nini kujihusisha na tafsiri?

3. Ulianza kufasiri kazi yako ya Kwanza lini? _____ Ilikuwa ipi? _____
4. Ulitafsiri kazi yako ya Mwisho lini? _____ Ilikuwa gani? _____
5. Je, tafsiri ya kwanza inamchango katika kurahisha ugumu wa kutafsiri kazi zinazofuatia?

6. Iliongozwa na nadharia yoyote kwenye tafsiri? _____ ikiwa ipo ni gani? _____

7. Kwa kuwa mradi huu unaonekana kuwa mkubwa kutafsiri vitabu visivyopungua 11, ulipokea msaada wowote wa kitaaluma wakati wa kutafsiri? _____
8. Msaada uliupokea (ikiwa swali la tano ni ndio) ulikufaa kwa namna gani?

9. Kwenye tafsiri zako panadhihirika tofauti za hapa na pale za kutafsiri dhana ile ile. Mbona hali hii inajitokeza?

10. Katika kutafuta msaada wa kitaalamu zipo changamoto zozote ulizokumbana nazo? _____

Eleza

11. Mawazo yako kuhusu tafsiri kwa vijana ni yapi?

12. Yapi maoni yako kuhusu kiwango cha tafsiri ya Kiswahili kama taaluma?

13. Una maoni yoyote ya ziada ambayo ungeweza kuwafahamisha wanaotaka kushughulikia taaluma ya tafsiri ambayo unahisi yanaweza kukuza taaluma?
